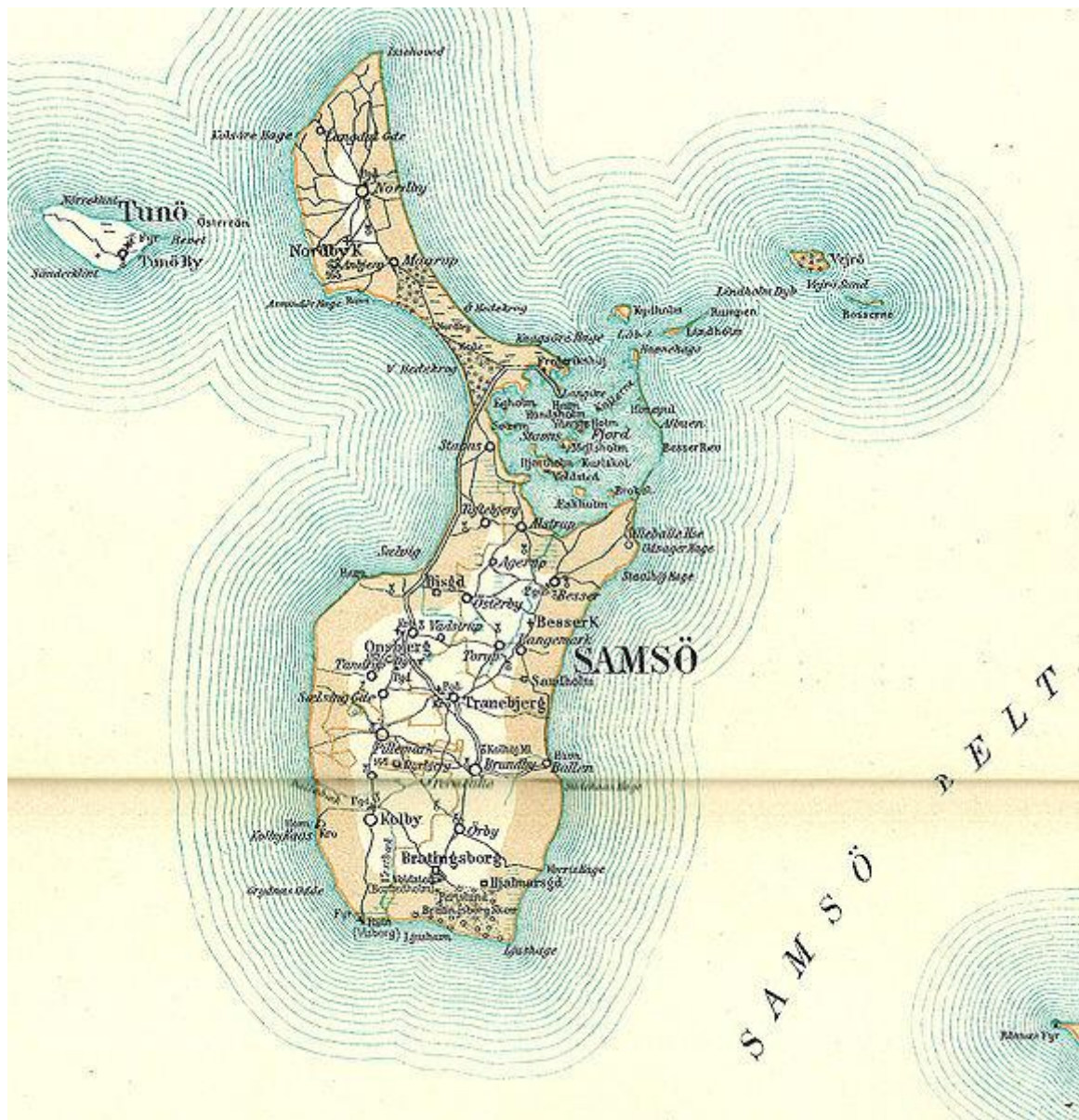

SAMSØ

Achton Friis, Forårsrejsen 1922, om Samsø

Da Peder Griffenfeld stor på sin magt højde og kom i besiddelse af sine mange jordegodser, var blandt de sidste øen Samsø. Hans samtidige, Thomas Kingo hyldede ham i et langt digt, som bærer titlen "Udførlig Beskrivelse om Landet Samsø", og som langt mere er en hymne til øen og dens natur end til den, hvem det er tilegnet. Det er et af de mest pompøse digte, Kingo har skabt. Lidet kendt, som det er, viser det i høj grad hans afstamning fra det skotske digterfolk med dettes uforlignelige sans for naturens åbenbaringer og vælde, og hans evne til at male ytrer sig i fremtrædende grad deri.

Står man på en af Samsøs høje og mindes begyndelsen af dette digt, da er det som om man har sneget sig ind i gudens værksted i det øjeblik, da han former den gloende jordklump ved sin esse og slynger den ud på dens bane, hvor han svaler den i det iskolde rum under elementers brøl og siden ved sit ords magt tvinger den ind i dens rolige løb.

SAMSØ

Og da de kølende vande har omsvøbt den sydende klump og gjort den sval, da begynder jordens ansigt langsomt at tegne sine træk:

- Derpaa Du da blev ved at skabe disse Ting
Vi med forundring seer i hele Verdens Ring.
Mens paa den tredie Dag i Verdens Almankke
Du bød at Vandene sig sammen skulde pakke,
At Jorden som da var et Flyde-Dynd og Klump
Den kunde reyse sig af Vandets dybe Sump.
Flux paa Dit Ord det skeer, at alt det store Vaade,
som Havet kaldes nu, i underlige Maade
Sin Sted og Lossament i Jordens Indvol fik,
Ompælet ved din Magt at ey gaae af sin Skik.
Herpaa da kiged frem vor store Foster-Mooder,
Og fik sit Ansigt tørt fra hine Hvege-Floder,
Som sig paa Timen ud i Tusind Arme stak,
Men hun de lønlig Vand i sine Aarer drak.
Da fanged Klippen an sin horned Kam at reyse,
Og Bierge-Toppen da mod Himmelen at kneyse;
Her blev saa rag en Klint, og der en lystig Dal,
Men hidset blev en Skov og frydig Fugle-Sal.
Her skiød sig Jorden ud i mange Miles Lengde,
Sit Krydderies Tappet mod Soolens Ansigt hengde,
Hvor Folk i Tusind Tal sig kunde nære paa,
Og udi hendes Skiød Livs Op- og Nedgang faa.
Nu tog hun Grendse-Maal til Land og Konge-Riger
Ud af det stoore Hav, nu lod hun bugted Viger
Indkrumme sig udi sin Grøde-fulde Faun,
Til Seylings Mandens og til hver mands Tarv og Gaun.
Nu lod hun Elv og Aae til Lande-Deling glide,
Og paa sin sorte Ryg med ævig Fart omride:
Nu blotted hun en Steen, et Mærke-Tegn og Pæl
For Land og Vand, og for en Jord-begierig Sjæl.
Nu axled hun sig op, midt i de dybe Strande.
Og lod sit Hoved see udi de vilde Vande
Med Øer her og der, som Ynglinger udaf
Den store Mooders Lif, midt i Afgrundens Grav.
Du, Samsøe, kom og frem tillige med de andre,
Der Vandets Herskab fik sit Herre-Bud at vandre
Bort til sin Grense-Sted; dit Hoved frem Du skiød,
Og dine Skuldre af den vaade Dyngge brød.

SAMSØ

Årtusinder går: og så klædes landet:

- Man Kirke-Sogne fem kand tælle paa dit Land
Og Lifsens Floder faa midt i hin salte Strand.
Een Herre-Gaard der er, som og dit Land bepryder.
Den kaldes Syllemark (idag Brattingborg). Femhundred Bønder bryder
Med Jerne-Næsed Plov dit frugtbare Sæde-Land,
De ogsaa Kiøbmandskab tør drive paa dit Vand.
For Østen Syllemark en liden Skov opstikker
Sin Oldenkroned Top, og Skyens frugter drikke;
Den brikke-rumped Raa hun føjter der omkring,
Hjert-kipped Hare gjør her sine Spoor og Spring;
Den lure-Mikkel Ref sig veed at undergrafe
Og Bondens Gaase-Been saa hemmelig af gnave.
Der sees hin stolte Ørn og Røfver-arted Høg
Slaae Vinger i hin Løv- og Greene-fulde Bøg.
Af Jordens Rug og Byg sig Landets Bonde glæder,
Hvis Skaller meget tynd frem for paa somme Stæder;
Der høstes Hafre til hans Bidsel-vante Hest,
Og Ærter til hans Flesk, naar Kaalen skorter mest.
Saa hafver Brugen og Naturen vist at lære
Hin flittig Bonde-Mand, hvor han sig best kan nære.
Muld-Fielen kiær i Jord, Beeg-Fiælen skiær i Hav,
Brød, Klæder, Penge, Guld han faaer i begges Grav.

Og i Stranden:

Der seyler runden om de Fisk-Armeer mange
Som udi Sætte-Garn sig lader værfv og fange.
Den leker spættet Torsk, den søde-kiøded Hvilling,
Den Bliant-klædde Sild, som gavner daglig Skilling,
Blød, feed og fiin Makrel og Krabben Harnisk-klæd,
Den smudrig-haled Aal og flade Flynder med,
Ja tusind flere der af Finde-vinged Fiske
Stiltiendes omkring i Belte-Fiorer liske.
Blandt dem omflyder den høi-halset Svan i Strand,
Graa-Vildgaas, Dykkeren, den sluge-næbbed And;
Den loyen Sæle-Hund sig tit mod Solen bager
Og tiit sin egen Død i sin forløsning tager.
Hand skydis, fangis og aftrekkis Skin og Huud,
Og af hans feede Spek man syder Trannen ud.

O Belt, Skib-Høfding Belt, som Landet ey allene
Med Bølgen-Vogn omfar, men og i trende Greene
I Landet skyder dig, at Kiøbmands Flyde-Kar

SAMSØ

Sin Haun kan søge der, og ikke ilde far.
Men dybe Weyrøe-Sund de største Kongens Skibe
De Vande-flakke-Slot, naar som det gaaer i Knibe
Forunder sikker Haun og trygge Lossament,
At ey af Himmel-Storm de vorder skad og skiændt.

Kun et sted i diget brydes denne idyl, hvor digteren taler om det farlige, lumske bælt
Hvor mangel haver fra sin gode Davre veelt!

Det kommer midt i hymnen som en dissonans, og man mindes Heines ironiske:

”Wenn sich ein Gott sechs Tage plagt
Und selbst am Ende Bravo sagt,
Dann muss sich was gesheidtes finden...”

Sikkert kendte Kingo bade Samsø og den våde vej dertil! Mange har skildret øen udførligere, men ingen skønnere.

Som øen geografisk omtrent er landets centrum, således har den fra ældgamle tider været midtpunkt for dets søfarende folk. Dens befolkning er et udpræget blandingsfolk, dets sprog, hvis kerne er jysk, har øbomålens lette tonefald.

I en mængde sagaer møder man dens navn, guder og helte har betrådt den. I Sæmunds Edda, i ”Ægisdrekka”, beskylder Odin Loke for at have vanket om på Samsø, forklædt som spåkvinde. Gudens navn er bevaret i Onsbjerg og Onshøjene på sydlandet. Her har været et vi, helliget hans dyrkelse.

I Gaungurrolfs Saga siges der, at ”Samsø ligger mellem Jylland og Skaane”

- Selv om dette ikke kan siges at være noget helt udtømmende signalement, er det betegnende for, at den ligger på alfarvej – den brede vandvej, hvor vikinger færdedes, og hvor hærmænd mødtes, søgte ind og tog havn.

Her på sydkysten ved den gamle Munavogr, - ”den skønne bugt” – landede efter Hervararsaga og Ørvarodds Saga Hjalmar og Ørvarodd, og her stod den storartede kamp med Osuræsønnerne, et af de monumentale optrin i vor oldtidslitteratur.

På denne kyst slutter Regnar Lodborgs Saga med sit douce efterspil, der rummer sagatidens skønneste fortællerkunst, og hvori mystikken som et tykt slør drages over den døde sagnkonges og hans sønners skikkelser:

”Øgmund hed en mand; han blev kaldt Øgmund hin Danske

Og da han engang for med fem skibe og lå ved Samsø i Munarvogr, berettesder, at hans madsvende gik op på land for at lave maden, men de andre gik til skovs for at forlyste sig; og der fandt de et ældgammelt mandsbillede af træ, fyrretyve alen højt og mosbevokset. De så dog hele hans beskaffenhed og talte indbyrdes om, hvem der vel kunne have ofret til denne store Gud.

SAMSØ

Men i det samme kvad træmanden:

Det var længe siden	Fremad Ørters
Da i Leding fore	Salte Veje
Heklings Sønner	Da blev jeg Hersker
Med Rullers Tunger	Her i Torpen
Der satte	Der bød de strande
Syd ved Havet	Mens Stranden taaler,
Ledingsdjærve	Manden ved Tjørnen
Lodborgssønner;	Mosbevokset;
For Kæmpers Død man	Nu styrte paa mig
Til mig da ofred	Skyers Taarer,
Her paa Samsøs	Hverken skærme mig
Søndre Kyster	Kjød eller Klæde.

Dette tyktes til mændene underligt, og de fortalte det siden til andre.”

At dette sagnrige land har været beboet fra den tidligste oldtid, herom vidner et par store køkkenmøddinger og henimod femogtyve stenaldergrave. På sønderlandet findes desuden, fortrinsvis langs kysten, ikke mindre end et hundrede og femogtyve gravhøje, delvis fra bronzealderen. Der frembyder sig det mærkelige forhold, at nordlandet i modsætning til sydlandet ikke rummer en eneste gravhøj.

Oprindelsen til øens navn er sandsynligvis mandsnavnet Samur, som forekommer bl.a. i en mængde islandske sagaer, undertiden forkortet til Samr. ”Samrsey” har da rimeligvis været øens første navn, måske efter den landnamsmand, der første gang tog den i besiddelse og som viking spredte rædsel om sit navn. Anders Sørensen Vedel siger: ”Sand og vist er det, at der haver boet et mærkeligt og stærkt Folk paa Samsøe, og de andre omliggende Øer, som klarligen kan sees af allehaande sandfærdige Fodspor. Og have Kiæmperne og andre Orlogsmænd giene boet paa saadanne Øer i gamle Dage, fordi de letteligen kunde pårette sig gode Befæstninger, og have her snart Udflugt til Søen, at søge efter Rov og Bytte.” Og Pontoppidan bemærker herom i sin ”Dansk Atlas” bl.a. følgende: ”I hedenske Tider have mange Søe-Røvere fundet Samsøe beqvem til at øve de Helte-Giærninger, som dengang vare paa Mode.” (!) *Se fil med afskrift af Dansk Atlas*

At øen til op imod den nyere tid har været skovdækt ses af en mængde stednavne og af moserne, ligesom sagaerne beretter herom. Da den ligesom en mængde andre af vore mindre øer ved middelalters slutning var udlagt til vildtbane for kongerne, findes den på ”Ølisten” i Valdemar II’s Jordebog fra 1231. Det ses heraf, at den har rummet en usædvanlig mængde arter af vildt, nemlig dådyr, hare og mår, og her fandtes ”hus” for kongerne og deres jagtfølge.

SAMSØ

Disse "huse", som ølisten ofte nævner, var vel i almindelighed blot sammentømrede træhuse. Thi stenhuse var dengang ingenlunde så almindelige, at man kunne vente at træffe dem på disse små øer. At forholdet på Samsø har været usædvanligt, og at den har rummet en kongelig bygning af mere storslået anlæg, muligvis endog befæstet, derpå kunne den meddelelse tyde, om går ud på, at Marsk Stig indtog "Castrum Samsø", og af et brev fra Kongen i 1216 dateres "in curia nostra Samsø".

Roskildebogen" oplyser, at kongen paa Halsnæs mellem Roskildefjord og Kattegat har bygget "et udsmykket Jægerhus, en Sal, en Stald, et Kapel og en Hundegaard". Og kongerne i det frankiske rige indrettede sig på lignende måde med jagthuse i deres store skove. Vi har endnu efterretninger om kongernes besøg i disse, fordi de ofte herfra, ligesom de danske konger fra øerne, udstedte aktstykker. De fleste småøer tilhørte på den tid kronen efter den ældgamle lov, at disse havde retten til alt øde – "Kongen ejer det, som ingen ejer" – en vedtægt, der er ældre end Gorms og Thyra's dage. Og en stormængde af disse øer var ubeboede omkring år 1200, enkelte fordi de overhovedet aldrig havde haft faste beboere, men mange fordi befolkningen under de lovløse og urolige forhold i det tolvte århundrede, særlig ved vændernes bestandige indfald og plyndringer, var blevet fordrevet fra sin jord, så denne som udyrket var tilfaldet kronen. Under de rolige forhold, som udviklede sig i slutningen af Valdemar Sejrs regering, er sikkert en mængde af disse øer hurtigt på ny blevet befolket; og det er ikke sandsynligt, at kronen strengt har fastholdt sin ejendomsret til grunden, thi det at få øen bebygget har været en så stor fordel, at kronen ofte har tilladt beboerne at drive jorden som fri ejendom.

Ølisten viser jo i øvrigt heller ikke ejendomsforholdet, men kun kongernes jagtret til øerne. Tunø, Salthol og Læsø, som alle findes på den, var således allerede da Jordebogen forfattedes overdraget eller bortskødet til andre.

For Samsø's vedkommende udvikler der sig særlig mærkelige ejendomsforhold, idet kronen var ejer af udmarker og fællede, men bønderne af deres huse, kålhaver og tofter. Således var ordningen på Øen endnu, da denne overdroges til Griffenfeld, og ifølge sagnet skal den have sin oprindelse fra øens første bebyggelse. Rimeligvis er dette forhold af meget gammel oprindelse og har uden tvivl stået i forbindelse med sætningen om kongens ejendomsret til den øde jord, så at denne kun delvis er givet dyrkene i hænde som ejendom.

Øen skal i middelalderen flere gange være blevet fuldstændig udplyndret af indfaldende fjender, de første gange under Svend Grathe og Valdemar den Store, senere, vistnok i 1285, af Marsk Stig og de norske under Alf Ellingsen, der "røvede Kalundborg og mange øer i Danmark", siger Huitfeldt. Endelig under Valdemar Atterdag omkring 1368, da nordlandets tre byer Kongsbølle, Søby og Glistrup blev jævnet med jorden for aldrig at rejse sig mere. Dette sidste fandt sted, efter at den sorte død i 1350 havde hærget øen. I Stephanius udgave af Saxo (1645) s. 234 omtales enkelte steder i Danmark, som de danske konger i gamle dage skyede som ulykkebringende – "fatalia & mali omnis loca" – og deriblandt nævnes Samsø.

Formodentlig har den gode jagt på øen dog været en formildende omstændighed i kongernes bedømmelse af stedet. Valdemar den Store opholdt sig således her i 1166 på jagt, og i 1180 risikerede han endogså at kalde så betydningsfulde mænd som bisp Absalon, Sune og Esben Snare herover for at føre forhandlinger om de oprørske skåninger. Denne gang blev det skåningerne, ulykken ramte!

SAMSØ

1186 holdt Knud VI en herredag på Samsø, og i 1215 holdt også Valdemar Sejrs en herredag på øen, hvor hans søn Valdemar den Unge blev hyldet.

1216 udstedte han her førmentalt gavebrev, ved hvilken lejlighed dronning Berengaria, grev Niels af Halland, bisp Ebbe af Århus og en mængde adelige og gejstlige herres var til stede.

Skønt oftest kronens ejendom har øen dog hele middelalderen igennem ført en omskiftelig tilværelse. I 1253 overdrager Christoffer I den samme med Endelave til Albrecht af Mecklenborg som pant. Hertugens efterkommere sælger den omkring 1300 til grev Gert; men den kommer snart på ny under kronen, thi 1307 skænker Erik Menved den tilligemed Kalundborg, der vist for det meste var forlenet med Samsø, til sin broder Christoffer, der senere som konge overdrager den til Knud Porse. Under Valdemar Atterdag finder vi den atter under kronen; men allerede i 1407 indløser dronning Margrethe den fra biskop Bo i Århus, som altså på dette tidspunkt må have haft fingre i den.

Fra 1424 er den imidlertid bestandig lagt ind under Kalundborg len, og da Kong Kristian II som fange sad på Kalundborg Slot, var Samsø blandt det gods, som henlagdes til hans underhold. – I 1674 bliver den bortskødt til Griffenfeld for 23.000 rdlr., nu til dags prisen på en enkelt jævn bondegård på Øen!

Efter Griffenfelds fald gav Christian V den til Sofie Amalie Moth, den oprettedes i 1677 til grevskab og gik over til denne dames efterkommere, Danneskiold-Samsøerne. Grevskabet Samsø omfattede til midten af forrige århundrede næsten hele øen; men siden er størstedelen gået over til arvefæste. Intet under, at mange fingre har været ude efter den fede bid, der bestandig har haft ry for sine naturlige rigdomme. I "Danmarckis oc Norgis Fructbar Herlighed" (1656) berømmer Arent Berntsen den for dens overdådige frugtbarhed, for beboernes fortrinlige agerbrug og deres sømandsdygtighed. Med deres egne frembringelser sejler de til Norge, Tyskland og endnu fjernere steder. På øen er en mangfoldighed af al slags kvæg, omkring den det rige fiskeri. Indbyggerne har fra gammel tid haft mere frihed med deres gårde "end andre disse Rigers Indvaanere." Børnene er arveberettigede til gårdene, hvilket er et særligt privilegium.

Således så øen ud, så idyllisk og rig som i Kingos digt, da svenskerkrigen udbrød mellem Frederik III og Carl X Gustav.

Første gang, samsingerne fik fjenderne at se, var den 8. november 1657, da en lille svensk "Flode" på tre fregatter under major Uggle ankrede op under kysten mellem Vesborg Fyr og Grydenæs. Mændene samledes bevæbnede ved "Ilsøemak", majstangen på Dansebjerg syd for Brundby, og efter den svenske beretning drog de herfra i et antal af seks hundrede ned mod angrebsstedet. Men ved svenskerne landgang gjorde dog kun en meget ringe del af denne styrke et svagt forsøg på modstand; det var slet uddannede "Landsirmtropper" med tre officerer til at føre sig, og da svenskerne angreb, "gav de Flugt" og rev officererne med sig. Provsten og fogeden, som nu overtog forhandlingerne, kom hurtigt overens med svenskerne om et forlig, hvorved de "godvillig overgav sig og tilbød at præstere Skyldighed".

Men just som brandskatterne begyndte at strømme ind og forretningerne gik glimrende for svenskerne, kom Peter Bredahl til med et par skibe og tog humøret fra dem. De begav sig hurtigst muligt "paa Retiraden" – thi, som Bredahl udtrykte sig i sin rapport: "Samme trende svenske Skibe skal ej bringe Capt. Peter Bredahl i slig Forfærdelse, som haver gjort i ganske Fyen, hvorover Gud maa sig forbarme!"

Svenskerne kom dog snart efter igen. Øen blev flere gange under krigen "indtaget" af fjenden, og det sandsynligt, at svenskerne ikke har været meget borte fra Øen i den tid, krigen varede, næppe engang i det korte mellemrum mellem freden i Roskilde og Carl Gustavs brud på "den dyre fred" i august. Thi den svenske hær lå da endnu bestandigt på udhviling og forplejning rundt om i landet.

SAMSØ

Samsingerne havde ord for at være indbyrdes stridbare og lå i bestandig klammeri med hinanden. Den omhyggeligt første "tingbog for Samsø birk" viser, at der på øen var seks-otte eller endnu flere retstrætter om ugen! Tingdagen holdtes strengt hver onsdag, og "stokkemændene" havde aldrig fred.

At svenskernes ophold på øen lagde en klam hånd på denne lokale form for forlystelse – samtidig med at det naturligvis bød på en helt ny form for adspredelse – derom vidner den omstændighed, at den nævnte, ellers så omhyggeligt førte tingbog står med fuldkommen blanke sider fra august 1658 til maj 1660!

At samsingerne ikke var særlig stivte krigskarle, men var bedre til munden end til kården eller luntebøssen, kunne komme af den omstændighed, at øen fra gammel tid havde det privilegium – ligesom flere andre mindre øer – at den kun skulle levere "bådsmænd" til flåden og i stedet for regulært fodfolk kun nogle landstormtropper, der så godt som ingen krigsmæssig uddannelse havde. De tre officerer, der første disse, havde derfor aldeles intet hold på dem.

Besyderligt er det dog at se denne befolkning føjelighed over for deres plageånder. Men den har skaffet dem tåleligere vilkår, end tilfældet var de fleste andre steder, hvor udplyndringen førte til kras modstand – Denne føjelighed varede, lige til svenskerne flygtede fra øen, efter at nederlaget ved Nyborg var blevet bekendt; og efter sagnet ramte samsingernes hævn kun nogle få, stakkels efternølere, der ikke i tide fik trukket halen til sig.

Men efter dette nederlag ved Nyborg, da den svenske oberst Königsmarck med sine folk fór fra Samsø over til Jylland for at redde sig sønderover med et vældigt bytte, som han nu på det sidste havde plyndret øen for – da faldt han mellem helt andre folk. I egnen omkring Odder overfaldets han af jyske snaphaner, som tog byttet fra ham og nedhuggede hans ryttere, næsten til sidste mand. Kun han selv, hans løjtnant og en herom i et brev til Carl Gustav den 16. november 1659: "Jeg beklager mine arme officerer, og at vi dermed har mistet vort meste og bedste folk... Ved denne uslukkelige rencontre har vi folk og heste mistet henimod hundrede."

Det fede bytte blev således på en måde i familien – og de mavre jyder kunne måske ha' brug for det. Sporene af krigen svandt hurtigt fra øen. Medens der eller så godt som overalt på øerne næppe var en landsby, hvor gårdene ikke var totalt lagt øde, og hvor bønderne i flere år efter slap for alle afgifter, siger beretningen om Samsø fra 1661 bl.a., at "byerne og Gaardene paa Landet ere ved Magt meste Delen, og Indbyggerne der ere nok Mænd for at udgive deres Landgilde end i Aar."

Herfra kunne retstrætteerne ved de ugentlige ting igen gå deres hyggelige og regelmæssige gang. Og da øen i 1677 efter Griffenfelds fald og få efter krigen kom i Sofie Amalie Moths besiddelse, var den atter den juvel, hvormed en kongelig elsker kunne belønne en trofast frille - der da også som en slags gengældelse holdt fast ved hans gunst til sit femogtresindstyvende år - i hvilken alder hun døde. Skæbnen lader i et let anfald af distraktion denne begivenhed finde sted på "Jomfuens Egede" ved Præstø. Siden da har øen kun en enkelt gang været berørt af krigeriske begivenheder. Det var da alle øens fartøjer under krigen 1709 – 20 blev opbragt af kapere, og der anlages skandser på Besser Rev og på Lilleøre. Men lige så lidt dengang som i 1807 – 14, da øen var besat af militær, forefaldt der krigsbegivenheder på den eller dens umiddelbare nærhed.

Jeg står på havstokken mellem Lushage og Vesborg fyr. Når jeg ser over havet mod vest, syd og øst, skimter jeg Jyllands, Fyns og Sjællands højder. Bag mig, i nord hæver sig et land, furet af dale, hvælvet med åse og med en bræmme af kæmpehøje over hver ås. Forårsskyerne vandrer let hen over ager og fjord og over smaragdgrønne småøer, der svømmer som ællinger omkring moderen i det blå, vindrørte hav. Over

SAMSØ

blomstrende tjørn, over frodig eng og stenet strand hænger tusinde lærker og synger sig sjælen ud af livet. Det er Samsø, landet med den sagammede luft; det er De hundrede Højes land!

I Skoven her bag ved mig rejste Lodbrogsønnerne gudebilledet, som siden sang kvadet om sig selv for Øgmund den Danske og hans mænd. Her landede Ganger – Rolf. På dette land hærgede Marsk Stig for landsfaderens synders skyld og lagde Curia Samsø, den faste borg, i grus. Her lå den gamle vikingabæli, Visborg Slot, som en rovfuglerede på klintens yderste knast, og bredte harm og rædsel omkrig sig. Her kvolmede røgen fra brændende byer, når lybeckerflåderne gjorde strandhugst. Her hærgede Carl Gustavs lejetropper; landsbyerne har endnu sagt derom, oh kirkegårdene taler om blodhævnen på de flygtende svenske. Her vandrede Griffenfeld i nådens sol, og som øens herre var det, at han faldt.

Men først og sidst: Her er Ørvarodds, Hjalmar og Angantyr's kyst, her er stedet for deres vilde, storslagne kamp. Just her, hvor jeg står, var grænsen mellem de to ægter, som de gamle søfarere kaldte Munarvogr og Unarvogr, "den skønne bugt".

Høvdingenavne og stordåd har altid sat røde mærker i øens historie. Til gengæld har den aldrig været karrig med at skænke en grav; og den havde kampesten nok til alle sine høje. Men tiden går. Kornet modnes fra år til år, og græs og blomster vokser over de gamle slægtes grave. Om helten og om bonden, om bondehelten og hans hest og hans hund ved vi u med vished kun dette: græsset gror ens over dem alle.

Men overalt mindes jeg om fortiden: ved en kæmpehøj, et voldsted, en borgruin, eller blot ved klangen i et navn. – "Hvo går vejen til Brattingsborg?" spurgte jeg en gammel kone på min vej gennem skoven. Og i det samme blev jeg slået af den mærkelige stemning af middelalder, der var over ordene; rytmen er jo som i et vers af en ældgammel kæmpevis.

De store gamle er døde. Men over mig hvælver sig den samme himmel som forhen over dem; under himlen kredser de samme fugle, mågeskrigene lyder også i mit øre. Stranden har de samme kampesten, foran mig ruller det samme hav.

Det er en soltindrende eftermiddag i slutningen af maj. Over mig stråler en luft, der er falmet af lys og varme. Langs standen i øst ligger på en ås seks kæmpehøje, hvis store kroppe skælver i luftbølgerne. Det er "Angantyrshøjene". Hundreder af får græsser over de brungrønne flader, bag en strand, hvis hvidhed kun hist og her brydes af en mægtig kampesten med rustfarvet lav og irgrønne mosser. Havfladen udenfor er så stille og blank, som havde den ligget sådan i al evighed og sovet under skovens sagte sus.

Små vandmandsbørn ror rundt i det klare vand; selv er de næsten usynlige, men jeg aner deres skygger af en tøres størrelse nede på den rillede sandbund. En flok småfisk farer pilsnart hen over bunden, den ene efter den anden, som projektiler fra et maskingevær. Tæt ved på et lille sandflak står en flok strandskader. De står som store nipsenåle, der er stukket fast i sandet, ganske ubevægelige, men skælder alligevel hunde fuld. En gang imellem flyttes en af dem af en usynlig hånd. Små bitte bølger risler og klingrer gennemsigtige over fuglens fødder og pylrer op om deres ben. Men som en fuldstændig zeppeliner sejler en stormmægtig havmåge strandlangs og udstøder minutvis sit: Haw - haw!

En sol tindrer i luften, en anden blinker fra vandet; de varmer og blænder, så jeg er nær ved en svimlen. Jeg lægger mig ned i græsset og døser. Omkring mig, nær barken af nogle mægtige, fældede træstammer,

SAMSØ

summer nogle store, gulstribede hvepse. En hvid vipstjært hvirvler ned på en sten foran mig; den nejler tre gange, slår seks slag med halen og er væk igen.

Lnagt borte fra bryder nogle langtrukne mågeskrig pludselig den store stilhed: det lyder, som om man drukner småbørn etsteds inde i bugten...

Lyset blænder mig, så øjenlågene glipper; jeg er ved at blunde hen. En sagte luftning gennem skoven, en dåhjorts fjerne smæld - det er de sidste lyde, jeg fornemmer. Så bliver der stilhed, alle naturens stemmer svinder bort, stranden er tavs, skovens hvisken dør, alle fugle tier.

Men gennem de lukkede øjenlåg, gennem den røde flimren er det med et, som om lyset bliver endnu vildere - og pludselig gennemisnes jeg af en følelse, som om spøgelse omringer mig her, midt i den solklare dag. I samme øjeblik som en rudel hvide dådyr lydløst som genfærd glider ud af skovbrynet ved min side, letter en flok gravænder, opskræmte og med rappe vingeslag, fra den nære strand. Og dyrene, som roligt kommer græssende, rejser alle på en gang hovederne og stirre med fremstrakte ører mod et bestemt punkt i det fjerne. Så flygter også de med rædsel ud af øjnene i lange, seje spring ind i tykningen.

Går døden forbi?

Jeg lader mit blik følge stranden mod det sted, hvorhen dyrene stirrer! Nu for rædslen også i mig - det er det! To landskibe med stævnen i sandet, side om side. Dragehovederne reager højt op. Rasende mænd farer rundt om dem i havstokken, og nu - nu gjalder kampråb og brøl omkring mig!

Fra skoven synes jeg at høre Ørvarodds stemme:

Mænd ser jeg gange
Fra Munarvogr,
Kampbegjærlig,
I graa Særke.
De have vrede
Kampfærd øvet,
Vore skibe nede
Paa Stranden ere

Og fjernt svare Hjalmar's røst:

Hervard, Hjørvard,
Rane, Angantyr,
Bild og Brage,
Bølv og Toke,
Tind og Tyrving,
To Haddunger;
Disse Arngrims
Og Eyvørs Sønner ere,

SAMSØ

De værste som øster
i Bolm fødtes - -

Men bulderet stiger, brøl går fra rasende struber, stål og køller suser, bersærker i kamp! Som en bragende brænding går. Arngrim's - sønnernes rad langs skibenes borde, sværdenes glimt står som et flyvende skum over deres nakker, blod render som bække i stranden. Jeg ser hver mand indenbords blive dræbt. Da den sidste segner, stilner larmen; men bersærkerne farer endnu rundt på stranden, de bider i skjolderandene, og vejret går pibende af deres hårede næsebor. Brynjeløse, halvnøgne, med de lodne ansigter opadvendte, danser de rundt som en flok rasende orangutanger og ælter med fødderne blod og sand til en tyk vælling - til deres muskler slappes og de står med hængende kæber og stirrer rallende frem for sig eller falder med et brag til jorden.

Da kommer to mænd til syne i skovbrynet. Hjalmer og Ørvarodd, den ene lys som en gud, den anden mørk som helvede. Vældige er de som tyre, de snorker af kamplyst. Kommet en favn ud i lysningen løfter de armene i vejret og udstøder et råb, som ryster luften. I Hjalmar's hænder stråler sværd og skjold, men Odd løfter en trækølle, en egebul, han har hugget i skoven til et ror. - Som en fuglesværme flyver de tolv bersærkers pile imod dem; ingen rammer Hjalmar, men to æder sig fast i Odds skjorte, hvor de bliver hængende og dasker.

Bersærkerne er sprunget op, årvågne; de står nu tæt sammen i en klynge, bryst mod ryg, skulder ved skulder; således går de langsomt frem mod de to ved skoven. De lister knurrende nærmere på spændte vriste, som et ondt dyr på fireogtyve ben, som en kæmpelarve med de røde børster rejst...

Da pludselig river en sig løs fra klumpen og står foran Hjalmar i et spring. Det er Angantyr, flokkens sjæl og hoved.

De to dødsfjenders blik - det er som gnister af flint. De går straks frem mod hinanden med højtloftede våben. Pludselig står de stille og mumler, underlige ord og bevægelser kommer ud af deres mund; de viser efter kæmpers skik hinanden til Valhal. Så går de baglæns et skridt, sænker våbnene og krummer nakkerne.

Ingeborg, nu skal dine bejlere stanges!

Men Angantyr har én fordel: han hader mest! Tyrting brænder i hans hånd som en helvedsbrand; han kender sin brod og farer frem mod Hjalmar's forbandede hjerte. De når hinanden i et brag, det er, som Tors hammer rammer Tors hammer. Stålene mødes som en luende brand. jorden ryster, så brede bølgeringe slår ud fra stranden, stråler af damp hvæser ud af deres næse og mund.

Odd og bersærkerne står betagne og ser til. Men da det har stået på en stund, går de bort og bereder sig til kamp. Da de når et sted, som egner sig til drab, gør Odd sig straks klar. Han kaster overflødige klædningsstykker hen under en busk. Så bukker han sig og skruer omhyggeligt håndfladerne mod sandet; derefter gnider han dem mod stammen af et harpikset træ. Han fatter om køllen med begge hænder, løfter den højt over sig og går nogle skridt baglæns med ansigtet vendt mod bersærkerne, til han føler, at nu står han fødder godt - og o det samme går der en vrinsken fra ham.

Da anfalder bersærkerne, men en for en, som hærmænds skik er. Toke går først frem - -

SAMSØ

En gang har en klapperslange slået efter mig. Men et burs tommetykke glas var mellem slangens hoved og mit; alligevel sang det gennem min hjerne og ryggrad, o skrækken kan koge i mig endnu, når jeg vil...

Sådan slog Odd, én gang - - og der døde Toke.

Sa farer Hervard frem. Han går dansende rundt om Odd, søgende sit sted, med et blik som en edrende orm. Odd drejer sig langsomt efter ham, til bersærken springer.

Harvard faldt tværs over Toke; de lå omtrent i et kors.

Nu raser Bølv og Hjørvard i bersærker gang. Brødrene holder på dem og strides om, hvem der først skal gå frem. Hjørvard slipper løs, mens tre mænd kaster sig over Bølv og holder ham fast; tungen hænger ham lang og sort ud af halsen, og han tuder med blottede tænder som en gal hund. Men han kan blive meget bedre, han er ikke moden endnu!

Hjørvard strækker sig for meget, da han går frem; og denne gang rammer køllen lavt. Bersærkens mave bliver slået ind med et skrald, så det futte ham af begge ender. Ellers dør han for resten tavs.

Dette gør et stærkt indtryk på brødrene. Bersærker gangen er atter ved at komme over dem alle, de begynder at bide i skjoldene, og skummet står dem for munden. Inden de ser sig for, er Bølv sluppet fra dem; han er den største af brødrene efter Angantyr og på Odds højde. Han er den eneste af de elleve, som bærer skjold. Da han står over for Odds kølle, glimter der et skær af pludselig besindelse i hans gale øjne - han retter sig, og rank som et lys går han frem med skoldet foran sig og sværdet bagud i krummet arm, som en skorpion med løftet gigtkrog. Langsomt kommer han nærmere, det kagler i hans strube.

Men da er det Odd, som springer. Han slår til tre gange efter hinanden, rapt! Det smælder som tre skud oven i skallen på Bølv; men bersærkens skjold er imellem, lynsnart. Og da slagene er faldet, står han i sand til knæene, han er rammet ned som en tøjrepæl. Men i et kæmpespring er han atter oppe; han kaster der revnede skjold, og i næste nu synger hans stål mod fjendens ribben, så ringene rasler af Odds skjorte og triller som skillinger i sandet. Men køllen brummer igen, og Bølv må falde.

Nu raser Odd. Han farer ind mellem bersærkerne med susende kølle og plejler dem ned til alle sider. Kød, hjernesaller og knogler smadres, blodet striber særkerne og strinter rundt om i sandet. Stranden bliver ukendelig af kampen, jorden rodes op, buske trampes ned, og store sten rokkes af deres leje. Mænd vælter og rejser sig igen, med halve ansigter sidder de og griner op imod solen.

Den sidste flygter. Det er den rødeste af Haddungerne, som render in i skoven. Men Odd er efter ham. Da han lidt efter vender tilbage, er der røde hår på hans kølle.

Odd står stille og ånder ud i lange, tunge pust. Han tørrer sig over panden, stryger med håndbagen over øjnene og ser sig forundret om. Han er ene. Alene med et læs døde? Nej derhenne sidder Hjalmar, vennen, ved siden af den faldne Angatyr. Han læner sin ryg mod en tue, bleg som en død, det lyslokkede hoved hviler blidt, som i søvne, på hans skulder. Odd går hen til ham og taler, spørger - hurtigt, som i feber.

Da svarer Hjalmar. Han løfter hovedet, hans mund åbner sig. og han laller sin dødssang - som en moder en vuggevise for sit barn, blidt og ydmygt. Men stigende i kraft, som en storm, der rejser sig mod natten, når versets ord til mig:

SAMSØ

En Ravn flyver sønden
Fra Hams Hede,
Og hannem Ørnen
Efter følger.
Det er den sidste
Ørn jeg mætter,
Den af mit eget
Blod skal drikke...

Og ordene bliver som lyden af fjerne trækfugle, som en hvisken i den elskedes hår - og så døds suk.

Da bøjer Odd sin vældige ryg og græder; nu er hans eneste ven død. Så drager han ringen af Hjalmar's håndled. Længe sidder han med den og stirre drømmende hen for sig; det er jo et tegn og en hilsen til Ingeborg fra den døde. Og når hun får den engang, siden, så er det, hun vil rejse sig op, stille, med blikket rettet mod smykket i sin rolige hånd. Og så sker der intet andet end dette, at hun tavs falder til Jorden og dør...

Odd rejser sig. Han er blevet bøjet og gammel. Jeg ser nu, at hans brynje er rød af rust. Han stryger sig en gang med fingrene gennem de vilde lokker; da han atter tager hånden ned, må han stirre i den: se, hånden er fuld af orme! Da bliver hans blik tungt og forvildet, langsomt vender han sig og vandrer ind i skoven. Snart svinder hans ryg mellem de grå stammer.

En lille levende lyd i græsset ved min side! Jeg vågner. Det rasler, som om en snog farer forbi, og pludselig lyner det rødt - det er en lækat med en mus mellem tænderne. På tre alens hold får den øje på mig; den vælter helt om på ryggen af skræk, taber musen og flygter i lange sæt bort mod skoven; af og til skimter jeg den i springet over det høje græs. Mens dens flugt bliver efterhånden mere sindig, til sidst standser den i skovbrynet, rejser sig lodret på bagen, stirrer på mig og piller næse med det ene forben. Det lille hoved bevæger sig hurtigt fra den ene side til den anden, den mimrer og vejrer.

Jeg ligger ganske stille. Der går et minut eller to; så kommer den tilbage, først langsomt, siden i spring. Da den er fire - fem alen fra musen, standser den, men i næste nu gør den et kast som en hugorm frem mod byttet, happer det og retirerer. Den forsvinder bag en stor bøgestamme.

Men jeg bliver liggende og venter. Og den kommer snart tilbage; nøjagtigt i sit gamle spor glider den forbi mig og kommer straks igen med en anden mus i munden, som den på ny forsvinder med. Sådan henter den efterhånden fem stykker, passerer mig stadig på tre alens hold og mere og mere tillidsfuld. Så endelig bliver den helt bort....

Jeg går hjemad langs stranden. Det er blevet aften, og sole daler langsomt bag klitterne ved Vesborg fyr. Fuglene flyver hjemad, snart vil der blive stille. I græsset står der en klire; den skænder lidt, da jeg nærmer mig, men da jeg står stille, falder den snart til ro. Den sænker det lange næb, gør sig lavbenet og breder vingerne ud til siden. Så pusler det omkring den i græsset, og den ene lille gulplettede unge efter den anden smutter forsigtig frem af sit skjul under tuerne og smyger sig ind under moderen. Hun sidder stille nu og ligner en lille brungrå tue i græsset

SAMSØ

I nord bag kæmpehøjenes bræmme høres fjernt en kirkeklokke ringe solen ned; en enkelt stjerne kommer frem i vest, det er Venus. Det sidste vibeskrig er forstummert, alt er stilhed. Da er det, som om selve stilheden føder en tone; det bliver til en trille eller et fjernt douce staccato. Tonen stiger og falder, en ny kommer til fra et andet sted, flere falder ind.

Vesborg Fyr af Johan Neumann.

Fint og dæmpet klinger det, som alfemusik. Det er de grønbrogede tudser, som spiller. Og ved spillet løfter månen sit forundrede ansigt op over bakkerne. Solen er dalet ved den sidste lyd fra kirkens tårn; men et kor af små glade sjæle ringer månen frem, snart spejler den sig i den nære dam. En horsegøg begynder at slå; det lyder, som om en ged bræger etsteds oppe i himlen.

Det mørkner, mens månen stiger. Havet bliver blå som violer, stranden dufter af tang. En silhouet af en hest kommer til syne; den humrer sagte og snakker til mig oppe fra en bakke.

Er det helhesten, som er ude at vandre?

Ingen anden Dansk egn uden for Djursland og Mols har grebet mig om hjertet på samme måde som Samsø. Det er den jyske natur i rammeste alvor, som er blevet til Ø.

Man har sammenlignet det sydlangelandske bakkeland med en omvendt æbleskivepande. Billedet er træffende, det er et humørfyldt øboindfald. Også Samsø er bakket. Men synet ud over dens høje vækker ikke humoristiske indfald. Det er et vildt og vejrbidt land, dets bakkerygge trænges som i kamp mellem hinanden. Det er et primitivt landskab, dramatisk som kvadet i Lodbrogssaga, tragisk som Hjalmars fald. Ingen anden ø kunne bære hans gravhøj.

SAMSØ

Rundt om fra alle sider rækker landet hårde arme ud mod øen over havet. Mellem Fyns Hoveds benene tap, Røsnæs' mørke pukler og Mols bjerges knudrede skuldre ligger den som et led i havet. Er den ikke som en stump af landets ryggrad, der skyder sig op fra Grunden?

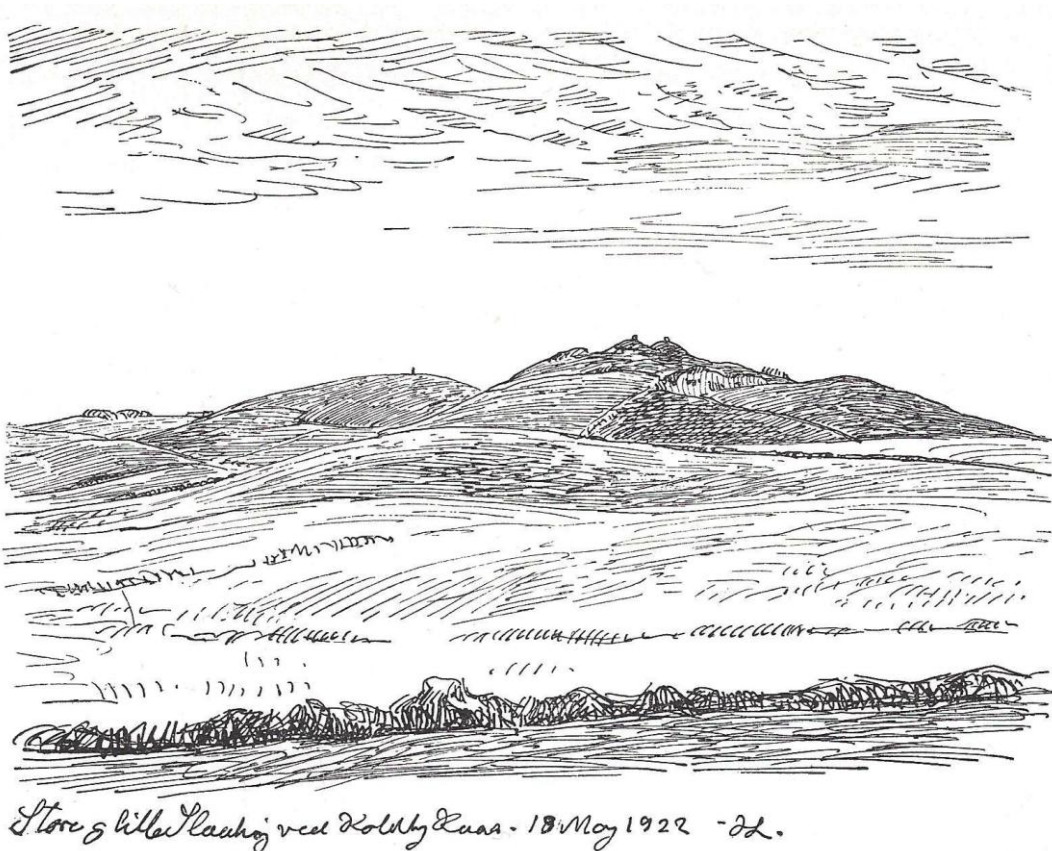
Se ud over den fra en af dens høje!

Jeg står dagen efter vor ankomst på tvillinghøjene "Store og Lille Slåhøj" sydøst for Kåsen. Rundt om mig tæller jeg seksogtyve kæmpehøje, næsten hver og en beliggende på toppen af de utallige skarpskårne bakkerygge, der vrimler mellem hinanden. I nord løfter "Dyret" sin mørke kuppel over alle de andre, i sydøst bølger Brattingsborgs skove, i syd hæver Vesborg Fyr sin søjle på den gamle Visborg Slotsbanke.

Et stort dige render hovedkulds fra min højs top ned mod havet mellem de faldende bakkers tavl, dækket af stenbræk, violer og engelskgræs. Agre går i brede dønninger over bakker og ned i dale, vintersædens grønne felter står skarpe mellem de mørke pløjemarkers muld. Kvæget er endnu inde; men hist og her ser jeg små bitte menneskeskikkelser, kravle som larver på markerne, dybt nede eller langt borte - afstandene er så store her, alt synes småt undtgen bakkerne. I vest og syd går det urolige, vandrende, solplettede hav.

Det stormer af vest, skyer kommer dragende over søen i store kolonner, his og her dratter en regnbyge med smæld over sæden.

En skovspurv blæser forbi, eller ses og høres næsten ingen fugl. Kun bomlærkens enstonige sang lyder i blæstens pauser.

SAMSØ

Dybt nede fra kysten, hvor brændingen står som en lige linje, så lagt jeg kan se mod nord, løfter landet sig og bærer på sin ryg en række af høje, der har navne som Dyrbjerg, Senhøj, Troldebjerg, Risbjerg, Løghøj, Horshøj, Hjortshøj, Bøgebjerg og Egebjerg, og hvoraf de fleste er 30 - 40 m høje - en stolt baunvagt har der kunne tændes her i gamle dage! Inden for denne vold vælter landet sig op til endnu større højder, således ved landsbyen Pillemark, hvor et nyt Bøgebjerg når 43 m. of ved siden af dette Kulhøj og Toftebjerg, hver 44 m. Endelig ved Onsbjerg den mærkelige, isolerede kuppel Dyret, som er sydlandets højeste punkt, 49 m.

På rad bag disse rækker ligger fra syd til nord landsbyerne Kolby, Hårmark, Pillemark, Sælsinggårde, Tanderup og Onsbjerg.

Herfra falder landet lavere mod østerstranden, men endnu hist og her med høje bakketoppe. På dette terræn og mere i læ ligger en ny række landsbyer på rad, men i mere brudt linje: Ørby, Permelille, Brundby, Tanebjerg, Langemark, Torup, Østerby, Agerup Gårde, Alstrup, Toftebjerg og Stavns. Helt ude ved østkysten ligger Ballen, og yderst mod nordøst, ud mod revet, ligger landsbyen Besser, den skønneste af alle øens byer.

Nordlandet har kun en eneste landsby, Nordby, og en lille samling huse og gårde på sydsiden, Mårup.

Af udstrækning er Samsø en anelig ø. Fra Lushage på sydenden til dens nordspids Issehoved er den 26½ km. Fra den næsten rektangulære sydlige del krummer den sig østover og indeslutter med det lange, smalle Besser Rev den runde Stavnsfjord, som rummer en halv snes større og mindre holme foruden en mængde små stenrøn, de såkaldte "koller". Vestfra skærer den brede Sælvig ind i landet, og nord for denne forbinder den brede tange "Nordby Hede" hovedøen med det mindre Nordland. Øst for Stavnsfjord ligger i det åbne hav de fire øer Kyholm, Lindholm, Vejrø og Bosserne.

Ved Kolby Kås på vestsiden og på østsiden ved Ballen har øen to fortrinlige udskibningshavne, desuden firskehavnen Langøre, på odden af samme navn nord for Stavnsfjord, og Mårup Havn på nordsiden af Sælvig.

Øen har ikke mindre end fem kirkesogne, nemlig Tranebjerg, Kolby, Onsbjerg, Besser og Nordby, der rummer toogtyve landsbyer, som er fordelt på de en enkelte sogne således: I Tandbjerg sogn med Tranebjerg, Brundby, den søndre del af Pillemark, Ørby og Ballen. Under sognet hører hovedgården Brattingsborg med avlsgården Hjalmsgård. Kolby sogn med Kolby og havnebyen Kolby Kås, Hårmark og Permelille. Onsbjerg sogn med Onsbjerg, Tanderup. Sælsinggårde, Toftebjerg, den nordlige del af Pillemark of Stavns. Besser sogn med Besser, Langemark, Torup, Østerby, Alstrup og Agerup Gårde, og endelig Nordby sogn Nordby og Mågerup.

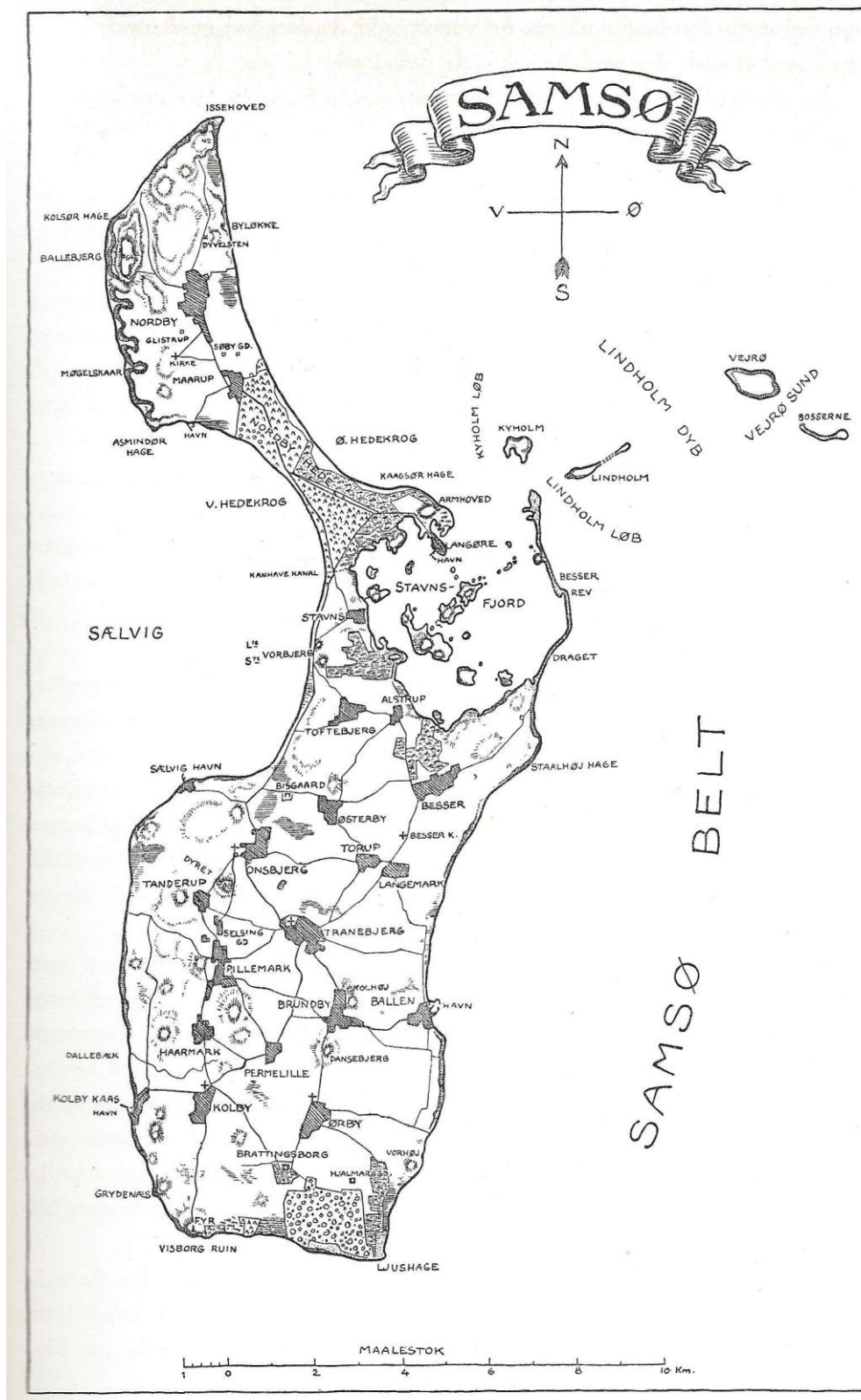
Samsøs areal med fradrag af alle dens småøer og holme er 20.234 tdr. land. De tilhørende øer og holme har et areal på godt 300 tdr. land. Den har 1687 beboelser med 7283 indbyggere (1927).

Øen hører under Holbæk amt; men ligesom den i middelalderen i gejstlig henseende hørte under det jyske Åbosyssel, er den endnu bestandig knyttet til Århus stift. Mod øst skatter den til kejseren, mod vest til himlen.

Det udstrakte land har kun på et sted egentlig skov, den ca. 5 km² store Brattingsborg skov på sydøstenden, der, som nævnt i Kingos digt, ligger "Øst for Syllemark". Nordby Hede er nu kun hede af navn,

SAMSØ

der en forvandlet til en vidtstrakt plantage, hovedsalig af nåletræer, som her har skæmmet det oprindelige skønne og ejendommelige landskab. En lille lund ved Besser by bør nævnes her; den er en af de yndigste pletter på øen.

SAMSØ

Få andre steder på vore småøer har jeg fundet forskellen på øst- og vest- kystens karakter mere typisk udpræget end her. På begge sider af Sælvig har både i syd- og nordlandet havet vestfra ædt sig ind til landets kerne, så det står med højere og lavere klinter i en linje uden fremspring og med store højder bag denne. Og herfra løber landet med fald på fald østover mod den lune kyst med dens uregelmæssige fremspring og skærmende holme.

Samsingerne kalder havene ud for de to modsatte kyster "Vesterhavet" og "Østerhavet". Det er som et mands- og et kvindenavn. Om det første ved man altid, hvor man har det. Men Østerhavet kan rejse sig, uberegneligt og edderspændt!

Jeg vandre på strækningen mellem Vesborg og Mårup Vig, hvor kysten er hærget af forrige års voldsomme storme. Klinterne er udhulede og nedvaskede af stormfloden, tjørne ligger væltet ud over deres rand med de blottede rødder stikkende som bare knogler ud af leret. Det ene store skred ligger op ad det andet.

Kysten ligger så øde i dag under stormen og den piskende regn. Alle sangfugle er krøbet i læ. Gennem den silende regn skimter vi kun nogle skattende, jagende stæreflokke og et par skrigende viber, og over havstokken nogle enkelte, fiskende måger. Fra en mose letter på langt hold en skeandrik, der farer forskræmt til havs, og lidt efter jager en gråandrik samme vej på baskende vinger.

På vor vej nordover passerer vi et par af øens "sørender", vældige grøfter på indtil 10 - 12 alens dybde, som går kilometerlangt ind i landet og danner kunstige afløb for dens vand. Mægtige kampesten skærmer deres sider, enkelte af stenene er mandshøje og må veje tusinder af pund. Det er resultatet af mange slægtleds hårde slid og har fået de gamle bønders rygge til at knage. Af sådanne sørender har øen mange: "Dallebæk" på vestsiden og "Vestbæk" på sydsiden er de anseligste, de strækker sig henimod tre kilometer ind i landet og er på sine steder for hele dalsænkninger at regne.

Da vi når Dallebæk, går vi mod dens løb ind i landet. Hernede i læet, hvor stormen farer over med en brummende lyd, står småbuske på rad langs den stensatte bund og holder et lille privat forår, allerede med grønne knopper på de fine kviste. En lille fugl farer pludselig ud fra et skjul og flyver lydløst langs bækkens bund foran os. Efter nogle få kast sætter den sig atter i buskene, men når vi er kommet den på nogle alens hold, letter den igen og følger stadig bækkens løb. Det viser sig at være en saa usædvanlig lille fyr som blåhalsen - i familie med rødhalsen, men med en himmelblå plet i stedet for dennes røde.

Længe fulgte vi den langs bækkens slyngninger; den var som den fortryllede fugl i eventyret, der lokker drengen med sig. Og Gud ved, hvad dette her var endt med. dersom den ikke ved en brat drejning pludselig var blevet borte og ikke viste sig mere.

Vi undres over disse tusinder og atter tusinder af kampestenen som er slæbt sammen i forrige tider til disse sørenders bygning. Flere gange havde vi på vor vej spurgt bønderne om, hvor sørenderne var at finde, men få af dem havde nogen anelse derom. Deres forfædre har nok vidst besked!.

Overalt langs vestkysten finder vi udstrakte aspargesmarker, der vidner om beboernes vindskibelighed, men vansirer kysten, som grå hæfteplastre ville ødelægge indtrykket af et smukt ansigt. Og de virker ødelæggende på øens naturlige vegetation, som mellem botanikerne har ry for sin ejendommelighed og her langs kysten havde sit sidste fristed. Jeg mindes, hvad en berømt professor, der var barnefødt på øen og var en fremragende botaniker, netop her på stedet sagde til mig; "Det er det forbandede agerbrug, der ødelægger vegetationen i Danmark!"

Fra højderne bag Kåsen ser vi ved aftenstid i den stigende kuling, at det klarer op fra vest. Bjerre herreds bakker står derovre på jyllandssiden kulsorte mod en rød og irgrøn himmel under jagende skytæpper, og ind mod havnemolens sten går de brede. grå søer med dunk og drøn. En tremastet skonnert går ud af havneløbet og står for rebede sejl bidevind nordvestover mod Jyllandskysten. I samme øjeblik den er ude, rammes den af den voldsomme søgang og stejler. Vuggende som en lille båd, mens skum og fråde står hen over den, fjerner den sig langsomt fra havnen.

Den tapetserede pensionatsidyl. hvor vi har indkvarteret os, og hvor vi på grund af årstiden er så heldige at være de eneste gæster, ligger herligt på klinten lige ud mod stranden og så heldigt, at man fra dens vinduer ikke kan se Kåsens cementrædsler, men kun strande og havet.

Hele natten hører vi havet buldre langs kysten. Men se - næste morgen kl. 6 står der af stormen kun tilbage en fin og blid sydvestbrise, og gennem en grødefyldt dis skinner solen over kysten! Vi bestiger vore cykler og glider over de bølgende veje mod Brattingsborg, gennem et vidunderligt terræn med kupled, uregelmæssige bakker, hvorfra der altid er vid udsigt til alle sider, da ingen levende hegn nogen sinde spærre.

Her er en "kæmpehøj" næsten på hver en top. Lige nord for Brattingsborg Slot ligger på de åbne marker flere dyssekamre, som desværre i tidens løb er blevet så stærkt bevokset med selvsåede tjørne, at de ligger som brune kalotter på sædmarkerne. På et par af kamrene finder man endnu alle stenene bevarede og overliggeren på plads.

En vidunderlig lærkesang lyder herude over de åbne marker. Men så snart vi er kommet forbi slottet og svinger ind i skoven tier denne, og vi mødes af en mangestemmig fuglesang. Her filer musvitten på sin kvist, her synger løvsangeren sin lille glade vise, der meget ligner bogfinkens, men i modsætning til denne er et decrescendo. Her synger solsort, bogfinke og drossel; og af og til hører vi den skurrende, metalagtige lyd fra en fasan, der mellem alle disse bløde toner klinger som et negerhorn i en symfoni. Fasanen er en indvandret jazzmusikant: Skru - rutt! Og så letter han og trækker som et flyvende fastelavnsris ud over lysningen.

SAMSØ

Lige omkring slottet danner skoven et udpræget parklandskab med store trægrupper på vide, svagt bølgende sletter; men så snart man mod øst er kommet forbi den gamle gård "Ørnsly" med dens udskårne træørn på gavlen og dens herlige gamle have, hvori en stor ceder dominerer, når man ind i Storskoven, der mest består af bøge, som er stærkt forstmæssigt drevet.

Storblomstret kodriver og mængder af ramsløg dækker skovbunden.

Herinde i skoven, ret syd for "Hjalmarsgård" og omtrent 300m fra sønderstranden, ligger den såkaldte Angantyrshøj. Der påvises flere at dette navn på øen; men denne ligger nærmest det sted, hvor, efter sagaerne, kampen fandt sted, på et lille højedrag mellem to flade strækninger, uden al tvivl en tidligere holm. De to strækninger er gammel havbund, de går uden afbrydelse lige d i stranden, og efter alt at dømme har disse flader i oldtiden dannet den bugt, som bar navnet "Unarvogr". Mange af de små højedrag, som nu findes rundt om på disse flade egne, har sikkert i forrige tiden været holme i de lavvandede bugter, som indrammet af de skovklædte åse må have dannet et herligt landskab, der har fortjent det navn, de gamle søfarere har givet det.

Selve højen er nu ganske lav og flad; men den ligger på den tidligere holms højeste sted og er omgivet af en ring af syvogtredive anselige kampestene, der danner en runddysse. Det er dog ikke usandsynligt, at disse er anbragt her i en senere tid for at markere og skærme stedet. Men det er bedre gjort end de monstre af moderne "oldtidsmonumenter", som grevskabets indehavere i den nyeste tid har anbragt inde i parken i form af kæmpehøje. Det ser slemt ud!

Denne i enhver henseende storstilede herre, en fuldendt Falstaffskikkelse, (stor fed korpulent herre) var ved den nævnte lejlighed straks rede til at føre mig derud, til trods for at han just overværende, at hans folk var ved at skære grise. Inden han besteg sin cykel, så han mistroisk på mig:

"Kan de Cykle?"

"Ja, jeg er jo cyklet hertil."

"Ja, men jeg mener: Kan De cykle??"

"Jo såmænd - det tror jeg da." vovede jeg.

"Ja, for jeg er hård til det!"

Han kastede sine halvtredje hundrede pund over det knagende dyr og førte an med kravestøvler og bredskygget hat på. Og jeg fulgte ham hen over vej og skovbund og skærver og knolde, hvor flintestenene røg efter ham. Hatten puttede han snart i lommen, så de dampende hoved blev frit.

"Når bare redskaberne vil holde," brølede han bagud til mig. "Jeg er slem til at træde pedalerne a! - i forgårs røg der igen en!"

Så nåede vi stedet. Han trådte op på højen efter først at have slægt sin cykel i græsset.

"Hatten af, min herre!" sagde han med en bred dramatisk gestus, "her er det hellige sted!"

SAMSØ

Flagstaff i Verdis opera.

SAMSØ

Da han hørte at det var vor hensigt at besøge grevskabets holme, bl. a. Vejrø, erkyndigede han sig straks om, hvorvidt vi havde søgt grevens tilladelse dertil. Da jeg svarede, at den havde jeg allerede fået, sagde han, at han var meget skrap med den slags ting.

"Jeg napper alle dem, jeg kan overkomme, skal jeg sige Dem. Og nu skal De for resten høre:

Det er ikke længe siden at jeg var ovre på Vejrø. Der lå en lystyacht under kysten, og da jeg kommer i land ser jeg sgu en fint uniformeret herre stå på vagt uden for et krat. Lige da jeg træder op på stranden giver han et signal - og ud fra krattet træder en anden herre i samme uniform og kommer hen imod mig. Han præsenterede sig efter alle kunstens regler: det var min sæl og salighed en meget højtstående person fra en nabostat. Og lige idet han præsenterede sin følgesvend - hvad sker der! Ud fra krattet træder yderligere en dame. Nydelig sgu! Hun må jo ha' misforstået signalet, siden hun kommer rendende ud og åbenbarer sig. Hun præsenteredes naturligvis også nej jeg siger ikke, hvem hun var, min herre!

Jeg gav selvfølgelig på stående for den højtstående person en skriftlig tilladelse til en robinsonade på to døgn på øen - ikke mer eller mindre. Men denne herre erklærede sig sufficient. Damen også for øvrigt.

Ja-a, øen er skam herlig, sådan. Fuld af mærkelige løvgange og underlige skjul. Den egner sig fortræffeligt, ganske fortræffeligt til sådan no'en små evahistorier - og den slags.

Hrmhh!"

Den udmærkede forvalter var stærk historisk interesseret og havde anlagt en større samling, delvis af jordfundne pretiosa fra øen. Under mit besøg foreviste han mig således en besynderlig genstand, som var fundet på den nu landfaste "Gammelholm" ved Stavnsfjord. Det var et gammelt læseglas, hvis indfatning var hjemmegjort arbejde af groftsmedet jern. "Dette har uden tvivl været Marsk Stigs lup" sagde han. "For De ved vel, at marsken havde sig borg liggende på Gammelholm?"

Det vidste jeg ikke. Jeg spurgte, om han da ikke troede, at der oprindeligt havde været en tarmskindsrude i "luppen", hvis den virkelig stammede fra marskens tid. Men det ville han ikke høre tale om, tingen var helt igennem ægte!

Østen for skoven kommer vi ud på en åben, hedeagtig strækning, der mod syd ender i Lushage Odde og på sin søndre del bærer ikke mindre end seks gravhøje i en uregelmæssig gruppe, til hvilken Agantyrns navn også er blevet knyttet.

Forskellige gamle historikere har søgt at stedfæstne Osuræsønnernes sidste kamp og den plads, hvor Ørvarodd med beboernes hjælp højsatte disse.

Thura beretter (1758) (se fil) efter Saxo herom: "Alle disse Brødre bleve der paa Øen begravne i store Høie, tilligemed deres Vaaben... Og skal, efter gamle Relationer, de tolv Begravelses - Høie, hvorom heroven er meldet, at de endnu kiendelig sees ved Stranden, og ere i en næsten Cirkelrund Form anlagde, være disse tolv Brødres Leiersteder". - A. S. Vedel mener ligeledes, at der må findes tolv høje. Da de ældste kilder, de nævnte historikere har haft, er sagaerne, er det naturligt, at de alle peget hen på egnen om "Unarvogr" og "Munarvogr". Werlauf siger også (1807): "Saameget er vist, at Højene maa søges paa Sydøstsiden af Landet. - Jeg formoder, at det er Onshøjene eller Ørnshøjene? paa Thuras og Vidsk Selskabs Charter, hvilket Langebek ogsaa synes at antage paa sine Charter til Valdemars Jordebog."

SAMSØ

Hvor forfatterne har fået de tolv høje fra, er ubegribeligt. Hervararsaga og Ørvarodds Saga nævner begge kun to høje, en til Hjalmar's folk og en til fjenderne. Torfæus, som besøgte øen i 1671 - 72, siger: "Der paavises paa Samsø en umaadelig stor Jordhøj, om hvilken Ørvarodds Levned'sbeskrivelse for tæller, at den er opkastet af ham og at der i den er begravet 11 Bersærker og deres Anfører Agantyr. Højen er kendt blandt Indbyggerne som Ørvarodds Høj.

Så vidt mig bekendt findes der ikke mere nogen høj på øen af dette navn. Kun Angantyr's navn er knyttet til de forskellige steder; selv helt oppe ved sydsiden af Sælvig kigger øst for landevejen en 14 m. høj bronzealderhøj, som endnu mellem bønderne bærer bersærkernes navn.

Alt, hvad der går uden om sagaerne, er her gætteværk.

De seks høje, som ligger her østen for skoven, kan ikke være resten af det omtalte cirkelrunde anlæg: de ligger uregelmæssigt mellem hinanden. Stedets skønhed er helt betagende - eller rettere har været det. Da jeg for nogle år siden første gang så det, var landet omkring højene en øde hede og strandeng, så rig på stemning, som sligt kan være, når det er ganske uberørt af menneskehånd. Det tørre, afsvedne landskab med den stenstrøede jord og dets fåreflokke over den bleggrønne flade, der ligger mellem skovens bryn og det åbne hav, var storslået og fuldt af højtide som ramme om de alvorlige høje. Og nu - nu finder vi så godt som det hele under plov: der er vendt op og ned på den magre jord helt ind under højenes fod. Det hele er blevet uhyggeligt, sørgeligt og fattigt.

Mon det dog virkelig kan betale sig for et gods at dyrke disse sandede, skaldede agre? Og selv om det i årenes løb skulle gi' et par kroner i kassen, hvad er der så ikke til gengæld lagt øde. Kun lidt nytter det at "frede" høje, når landet omkring dem vansires i en sådan grad. Den skade, som dette uvæsen har gjort i det ejendommelige landskab, kan kun den forstå, som har set det før og efter ødelæggelsen. Hvilken mangel på pietet og skønhedssans!

En af øens lærere fortæller mig følgende, som skal nævnes i denne forbindelse: En stor smuk og velbevaret langdyse lå umiddelbart op ad Besser Kirkegårds sydside. For godt en halv snes år siden skulle kirkegården udvides, og man foretog denne udvidelse til den side, hvor dyssen lå, idet man først jævnedes denne med jorden. Min hjemmelsmand havde skrevet til Nationalmuseet for at få dette til at skride ind; men herfra kunne man kun komme med en henstilling, og denne blev der intet hensyn taget: grevskabet kunne redde 1/2 skp. land af sin jord ved at rasere dyssen. I forvejen blev det dog omhyggeligt pålagt ringeren ved kirken at undersøge, hvorvidt der fandtes oldsager i gravkamrene! - Ringeren fandt ingenting, og man kunne da roligt gå i gang med at sprænge stenene og slæbe dem bort. Kun en overligger reddedes derfra og blev brugt til genforeningsmærke; den står nu på "Kongehøjen" ved Landevejen mellem Tranebjerg og Onsbjerg.

Det er en af de stolteste sten, jeg har set; og burde være blevet liggende i fred på sit sted..

Besyderligt nok findes alle Samsø's jættestuer i Tranebjerg sogn, den sydøstlige del af sønderlandet. De er gennemgående meget små, men har været usædvanlig rige på gravgods. Den dobbelte jættestue "Rævebakken" på Ørby Mark har endnu i mands minde været omgivet af stensætning, men denne er nu forsvundet. "Knøsen" på Knøsmarken, omtrent 2½ km nordøst for Hjalmar'sgård, er et prægtigt dyssekammer med gang og endnu med sin mægtige overligger i behold. Set fra Nordvest er denne mærkelig ved sin flade, møllestensagtige form; den ligner fuldstændig en kæmpemæssig ost. Af dens seks

SAMSØ

bæresten er de to nu væltede; de burde snarest muligt rejses igen for at støtte den. Lige nord for denne ligger den store gravhøj "Vorhøj".

SAMSØ. Dyssekammeret „Knøsen“ på Knøsmarken. (41)

Også mellem gruppen af gravhøje på markerne nord for Brattingsborg fandt vi et par små jættestuer. Den ene, som jeg tegnede, ligger ca. 500 m nord for slottet; den måler kun 7 m. i længden og det halve i bredden og har endnu på sin søndre ende en af sine overliggere på plads. En anden og større nær denne har sit gravkammer ved den nordøstre side, og fra den sydvestre fører gangen endnu delvis jordækket ind i kammeret.

En fasan kok lettede med rabalder foran min fod, lige da jeg fra pløjemarken trådte op på højens grønsvær, men kastede sig øjeblikkeligt igen mellem gravkammerets yderste sten, hvor den trykkede sig hele tiden, mens jeg tegnede og fotograferede. I over en halv time så jeg dens halespids strutte frem mellem stene og græsstråene, hvor den troede sig udmærket skjult.

Og jeg lod den blive i troen; den sag der endnu, da jeg forsvandt.

Foråret er endelig ved at komme. Nu er gøgeurten ved at sætte blomst ude på de åbne marker, og tror man ikke på den, behøver man blot at se de grønne og gyldne okkertoner; der som et blødt slør har lagt sig over skovenes dybblå skygger – Inde i den tætte fyrreplantning ved sønderstranden er der i dag vrimlende fuldt af små, levende væsner; det er de brogede fluesnappere, der er kommet på deres lange træk sydfra og er standset her en lille stund for at holde rest. Trætte og tillidsfulde sidder overalt på grenene eller flager lydløst fra kvist til kvist. Hele fyrreskoven er levende af dem; det er, som om luften er fuld af små ånder, for de er fuldstændig tavse. De tænker over noderne, som de skal bruge når til deres fjerne mål oppe mod nord, hvor forårets store fest skal fejres.

Kun løvsangeres lille vise hører vi af og til herinde.

SAMSØ

I Brattingborg slotspark søger vi efter den lille "Barfredsholm", som skal rumme rester af et middelalderligt gravsted. Vi kommer forbi hovedbygningen, som er opført 1870 – 71 af H. Borring, og som viser alle ydre tegn på at være blevet til i denne allerværste periode i vor arkitekturs historie

Angående Barfredsholm (barfred = fristed), også tidligere kaldet Blafferholm eller Bafferholm, siger Thura, at østen for gården "Ny Brattingsborg" er en masse mose med rør, hvortil der måske tidligere har været sejlads fra havet, og "her skal i gamle Dage have staaet et Hus eller et Slot, beboet af en Jomfru." Stedet er for længst nedpløjet, og det er da heller ikke her, at man nu påpeger Barfredsholms Voldsted, men på en lille holm inde i Slotsparken. Denne viser sig at være på størrelse med gårdspladsen i en lille bondegård og er omgivet af en smal kanal, over hvilken der fører en lille træbro. Spor af ruiner findes her ikke, kun en ca. 70 cm. Høj vold med en fordybning i midten, hvori ligger tre utilhugne kampesten. Efter sin størrelse og sit anlæg kan dette ikke være rester af en middelalderlig borg, men tyder snarere på at have været det omtalte gravsted.

SAMSØ. Voldgraven om Barfredsholm. Holmen ligger til højre. (42)

Graven deromkring er kun tre – fire meter bred, og holmen er overalt tæt tilgroet med træer og buske, hvorimellem adskillige kristtorn og taks. I buskadset finder vi et stort dukkehus af træ, bygget som et slot; de nuværende komtesser brugte det som legetøj, da de var små!

Det er vanskeligt at sige, hvem der først har hæftet navnet Brattingborg sammen med Samsø. Og det er i al fald med urette, at man går ud fra, at her har ligget en gammel borg af dette navn, som i øvrigt er blevet knyttet til endnu fire – fem andre steder i landet.

Når man støttede sig til Resens Samsøbeskrivelse vil anbringe en borg af dette navn på Voldstedet ved Tranebjerg, fordi en bakke vesten for Vadstrup bærer navnet Hald, er dette et tyndt grundlag. Da der kun er en halv mil fra den nævnte bakke til Voldstedet, er det usandsynligt, at de "syv og syvsindstyve" efter at have tilbagelagt denne strækning allerede her skulle behøve at slå "deres Tjalde"!

Brattingsborg eller Brattensborg findes mange steder nævnt i de gamle kæmpeviser, men har næppe nogen sinde eksisteret her til lands uden for disse. Der findes i historien ingen som helst hjemmel herfor. I flere af

SAMSØ

viserne nævnes samtidig Didrik af Bern, den samme som Vidrik Verlandssøn og Sigvard Snarensvend. Og kilderne til disse viser er tyske, således Vilkina Saga, der, som den selv siger, for det meste er oversat fra tysk. Heri optræder de samme personen som i flere af vore kæmpeviser, her nævnes Castel Brichtan, besat at tolv kæmper, som Vidga Velinssøn kommer til på vejen til Bern, indtager og opbrænder. Her tales endelig om "Birthingaland" eller Brittanga, dvs. Bretagne.

Det er uden tvivl rigtigt, når Peder Syv mener, at Birtingsland eller Brattingsborg i middelalderens poesi har været den gængse betegnelse for ethvert "stridbart landskab eller sted".

Når Huitfeldt nævner borgen og sider: "Aar 1288 lod Marsk Stig plyndre Samsøe og bryde Brattingsborg der sammesteds," så kan han ingen anden kilde have haft end *Scriptores Rer. Danorum*. Som siger, at Marsk Stig har ødelagt "Castrum Samsø". Det var herfra, Valdemar Sejv i året 1216 udstedte det gavebrev, i hvilket han skænkede Tunø til Århus domkirke. Det er understreget "in curia nosta Samsø", på dansk "i vort Samsø".

Foruden dette har øen med sikkerhed kun haft to middelalderlige borge til, Visborg og Hjortholm, den første på det sted, hvor nu Vesborg fyr ligger, den anden på øen Hjortholm i Stavnsfjord. Men det er rigtigt nok også næsten alt, hvad man ved om dem.

Langs sønderstranden strækker sig over den store flade vest for Brattingsborg Skov en smal plantning, som vi følger langs kysten hen til det gamle Visborg Voldsted, hvor fyret nu ligger højt på landets yderste huk mod havet.

Scan tegning

Inde fra træer og buske i plantningen lyder i dag en ustandselig koncert af alle mulige sangfugle. De er her næsten alle sammen, terrænet er også der bedste sted med alle slags buske i læ af fyrrene – og årstiden med. Vi er midt i trækket, og her på sydsiden af øen lander så godt som alle trækkende småfugle på deres vej nordover.

En løvsanger sidder på den yderste kvist i toppen af en lille birk og fouragerer, idet den gebærder sig fuldstændig som en fluesnapper. Over dens hoved holder nemlig en lille myggesværm til, og omtrent hvert tyvende sekund farer løvsangeren til vejrs og slår et par saltomortaler mellem myggene, hvorpå den vender tilbage til sin kvist og æder. Så snart den spredte myggesværm har samlet sig på ny, gentager spillet sig.

Flere gange så vi bynkefuglen og hørte dens lille, æggende sang; "plovkøreren" kaldes den, fordi dens melodi lyder som en plovmands fløjten: Pyy – it, tscki, tscki! – Overalt vrirler det af små, brogede fluesnappere, og på en gren sidder fem grønirsker sammen med de irfarvede buger strålende som grønt guld i solen mod den dyblå himmel. Men de overstråles fuldstændigt af to guldspurve, som sidder i toppen af en lille bjergfyr i nærheden; besinken af den lave eftermiddagssol er de som to små runde flammer, to nytændte kisteglade julelys over den dybgrønne farve i bjergfyrrens dunkle nålebundter.

En tornirsk sidder og piller sig på et gærde med sin røde brystplet, der er som cochenille i farven – der er, som om den er fløjet mod en purpurrød blomsterkalk. Der har smittet af på den. Den vender og drejer det lille hoved med det energiske næb, da vi går nær forbi, men bliver ellers siddende.

SAMSØ

En vendehals sidder ved vejens side. Vi får længe lov til at se på den i kikkerten på ganske nært hold; dens nydelige, mørkebrune ryglinje, som dannes foroven af to smalle striber, der kommer fra øjnene og forener sig nedenefter, dens morsomme, rørdrumagtige holdning med hovedet og det højtloftede næb, dens slanke, elegante krop gør den til en meget smuk og ejendommelig lille fugl. Tryk ved sin fortrinlige camouflage sidder den ganske rolig på sin tue.

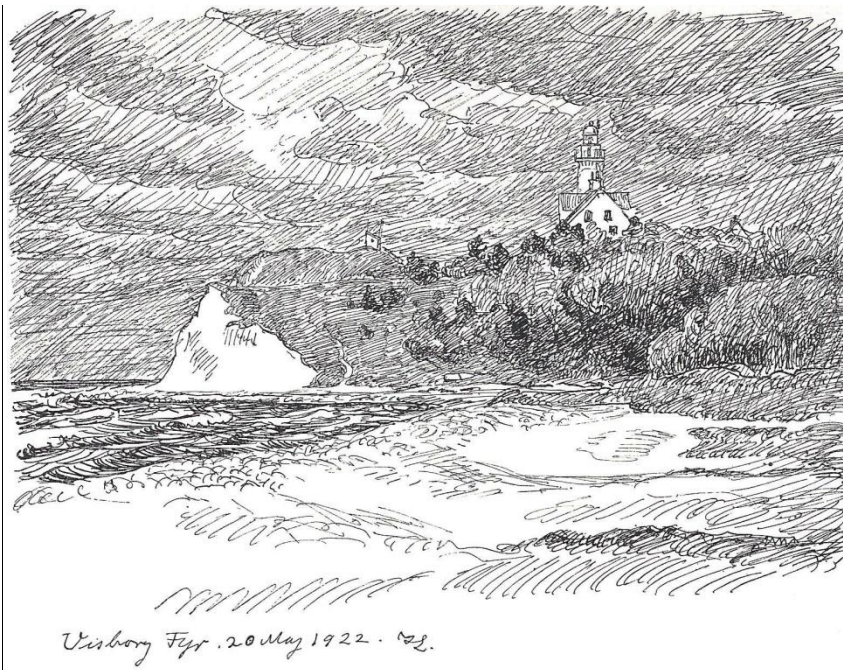
Alle samme er de så trygge. Foråret er kommet over dem - de glemmer alt andet for det ene fornødne.

Et dusin gråandrikker letter fra en lagune bag plantagen, og senere basker en flok gravænder op fra samme sted. På engene står store forsamlinger af viber; skovduer baske op inde fra krattet, og en fasan kalder langt borte. Over engen springer forfjamskede harer, som af og til standser i deres skæve hop, danner kegle og beglor os, mens de piller næse med forbenene. Nogle græssende rådyr går rundt på marken, forsigtig trippende, som om de er bange for at forkøle sig i alt det våde; de er også midt i fældningen, og deres pels hænger i totter og tjavser. Det er ikke sådan at komme ud i forårssolen i det gamle vintertøj – det kender vi nok.!

Det eneste, vi ikke møder her, er mennesker – og det får endda være. Hvad, hvad der er.

Da vi på vore cykler kom farende ad det sidste stykke vej hen mod Voldstedet, var jeg på et hængende hår ved at køre en vendehals over; den sad i sporet foran mig. Kun ved en brat drejning af styret undgik jeg katastrofen. Den kunne da også gerne se sig for. Hvorfor hedder den ellers vendehals?

Vej slynger sig brat gennem buskadset op til fyret, Klinten falder her lodret som en ur fra seksten meters højde ned mod stranden og har i århundredernes løb revet omtrent halvdelen af Vesborg gamle voldsted med sig i sit fald. Men foroven rager endnu kampestensbrokker fra Borgens grund og de gamle kældre ud af leret – de sidste rester af den store "vikingegabæli", hvorfra engang hvasse øjne har stirret ud over havet efter rov. År efter år styrter mere i havet; inden længe vil de sidste pinde af den gamle rede være forsvundet.

SAMSØ

SAMSØ. Brudstykke af Vesborg voldsted og ruinen, set fra klintens kam mod nordvest. (46)

Men af voldstedet står endnu mere en halvdelen tilbage og viser dets mægtige dimensioner – 100 m i diameter ligger det som en halvcirkel med de dybe og brede voldgraves skarptskårne linjer omkring, endnu fortrinligt bevarede. Lige under bunden af gravens østlige side ses i klinten spor af enstensat kælder, der har været cirkelrund som en brønd. Rundingen viser, at den må have været ca. 4 m i diameter; fra voldgravens bund til kældrens bund er $6\frac{1}{2}$ m, og bunden ligger et godt stykke oppe over klintens fod. Måske har den været oplagskælder eller fangehul.

SAMSØ. Kælder eller brønd ved Vesborg voldsted, set fra stranden. (46)

SAMSØ

I "Suhms nye Samlinger til den danske Historie" findes nogle optegnelser af lægen P. Deichmann, som besøgt England i årene mellem 1688 og 1692. Efter oplysninger, som denne indhentede hos Iver Brinck, daværende præst ved den lutherske kirke i London, meddeler han heri følgende: Der findes udi Irland endnu en meget stor Hob af danske Forts, som Engellænderne kalder dem, hvilket efter hans (Brincks) Description ere ligesom de gamle Forter, som endnu findes ved Viborg, i Odense og paa Samsøe."

Til denne tids befæstningsanlæg må Vesborg henregnes. Hele dens anlæg på højt terræn med udnyttelse af den naturlige bakketop og med tørre grave omkring viser, at den stammer fra sen oldtid eller tidlig middelalder, og efter sin tid har den været usædvanlig stor og smuk. Om hvem der har rejst den og hvem der har lagt den øde, ved man intet. Alt, hvad vi ved om borgen er, at den er til endnu i året 1370, og at dens høgvedsmand dengang hed Henrich von der Osten. Han nævnes i et forlig mellem Danmark og Hansestæderne. Og rimeligvis er den ødelagt kort tid efter, i slutningen af det fjortende århundrede, under et indfald af hanseaterne.

Kingo siger om den i sit digt:

"—nu er af den ei meer

End Aadselstenen som man daglig seer."

Ligesom på Hjelm og på Sprogø har man lagt de moderne fyr netop midt på disse gamle, ærværdige voldsteder. Mon det virkelig har været uomgæelig nødvendig på denne måde at medvirke til deres udslettelse?

Her er man gået så vidt at kalde stedet Vesborg – ikke engang det gamle navn har man ville bevare.

Fra Klintens øverste ryg ses Jyllands og Fyns fjerne kyster, selv Røsnæs skimtes, gyldenfarvet af aftenens sol, langt ude i øst. Ud fra bakkernes fod løber de skønt svungne kystlinjer, mod nord til Kåsen, mod øst til Lushage, hvor før det lille fyr stod lavt på stranden. Nu er det borte. Men ude fra den kant lyder med korte mellemrum gennem vindens hvisken de dumpe, hule toner fra en "tudebøje", der ligger fjern og usynlig og som en olm tyr sender sine brøl ud over havet.

Man får et godt indtryk af de voldsomme efterårsstormes virkninger i fjor (1921), når man går langs kysten mod nord forbi Grydernæs Odde. De lave klinter er bortrevne mange steder i en halv snes meters dybde, og hist og her går endnu dybere, halvrunde skår ind i landet.

Grydernæs Odde har foran sig et vældigt rovs af store kampesten, der dækker havstokken og går langt ud i stranden, et fortrinligt bolværk mod bølgenes angreb. Skroget af en galease sidder og rider på de yderste brokker, hvor den strandede i en af efterårets stormnætter. Stedet er fortrinlig valgt til at strande på, helt igennem udsøgt! Og havet og steene i forening har forvandlet dette skrog og pillet det af til en benrad af et skib; det minder om kadaveret af en kamel eller en ilanddreven mammut og giver en besynderlig ørkenstemning over havet, der nu ligger blegt og gustent under den røde himmel hvorfra solen er forsvundet.

SAMSØ

Intet skib er at øjne nært eller fjernt. Men ude i horisonten bag den våde ørken begynder det at spøge - lange fingre gror op fra havfladen og bliver til bølgende søjler, hvis kapitæler gror sammen og bliver til en lang, virrende linje, der ligger som en svævende ø hen over havbrynet. Det er Endelave, der spejler sig.

Kåsen, hvor vi bor, er arkitektonisk set af et sådant ydre, at de rejsende med Århus - Kalundborg damperen daglig priser sig lykkelig, fordi de hurtigt kan slippe forbi. Søsyge i forbindelse med synet af byens hotel og et par røde fiskervillaer med tårn på, hver for sig i alle mulige "stilarter", gør dem kede af stedet. De kan jo ikke vide, at Samsø her har samlet næsten alle sine gebrækkeligheder på et sted.

1919

Så snart man blot har lagt en eneste bakke imellem sig og Kåsen, er man bjærget. Og allerede i Kolby er alt såre godt. Sit navn har denne af de mange "koller", = bakker, omkring den, og den er endnu en smuk landsby, selv om den ikke mere har det ejendommelige gammeldags og hyggelig præg som de fleste andre af øens landsbyer. Disse er i virkeligheden i de sidste hundrede år stærkt forandrede, fra at være udpræget

SAMSØ

sammenbyggede er de nu mere spredte, efter at nogle skrækkelige ildebrande med få års mellemrum raserede dem.

Kolby skal ses fra sin kirkegård. Mellem dennes mægtige træstammer ser man ud over den lavereliggende bys tage i syd over det fjerne bakkeland. Over træernes kroner, hvor det sene forår endnu ikke har frembrat synlige knopper, vælder sollyset ned gennem grenenes fletværk, og en hærske af sangfugle synger om kap. Her fløjter den nysankomne gulbug - nattergalens horeunge kaldet for sin tremulanter skyld, mens den promenerer sin lille stumpede krop fra gren til gren; den er i familie med løvsangeren, men er en skrapere musikanter. Løvsangeren er i folkevisestil, gulbugen i koloraturgenren; de er her begge, så enhver smag kan tilfredsstilles. Solsorten fløjter fra kirketaget, og fra haverne høres svenskirisk og musvit.

Inde i kirken, som ikke byder på mange seværdigheder, finder vi dog på alteret et par fortrinlige, gamle bronzelysestager, der hver vejer mindst sine tredive pund. Herinde ligger begravet hr. Niels Jensen Bryde, præst i Kolby fra 1652 - 75. Om ham fortæller Thura, at han led meget under forfølgelse af de svenske, "som i hans Tid havde Landet inde, fordi ham tiltalte dem haardt fra Prædikestolen, og ei vilde bede for Kongen ad Sverrig og hans Vaabens fremgang. Desuden, da de svenske totaliter var slagne i Fyn, paa Prædikestolen ligesom instigerede Almuen til Opstand, blev derfor bragt fangen til Vastrup, hvor en svensk Officer havde sit Quarteer, og da han kom til Døren at gaae ind, da skiøde de Svenske igiennem Døren, hvis Tegn endnu sammesteds vises; men da Præsten kom indenfor, holdt han dem den Ubillighed for, at de vilde skudt hannem ihjæl, hvorpaa de undskyldte sig, at de ikkun skiøde til Maals ad Døren" (se mere på fil)

Der har da åbenbart ikke altid hersket den fuldkomne idyl på øen under svenskekrigen.

Gennem Permelille, som er en by, der endnu rummer pragtfulde typiske Samsø - gårde, i sær langs hovedvejen midt igennem den, og langs en sidevej mod øst har et helt kvarter med fortrinlige gamle huse, nåede vi til Ørby ad vejen mod sydvest gennem et landskab, som efterhånden, bliver både fladere og mere kedsommeligt. Ørby kapel ligger dog så højt, at man herfra kan se havet til begge sider af øen. Byen er en typisk ny landarbejderby, næsten alle dens huse må være fra de sidste tyve . tredive år, og den er ikke indbydende at skue. De fleste af dens indbyggere er arbejdere under grevskabet.

Vi vender brat her og kører tilbage over Permelille til Hårmark. Ved indkørslen til denne sydfra mødtes øjet straks af fem - seks af de karakteristiske sorte Samsø - gavle med deres tjærede brædder, som når ned i højde med tagskægget. Det ser ganske storartet ud, når disse gavle som her optræder i flok.

Byen består ellers næsten helt igennem af nymodens gårde og huse og er meget lidt seværdig. Ad vejen nordover mod Pillemark fandt vi på en høj tæt vest for vejen et smukt og velbevaret dyssekammer. Det var et rent tilfælde at vi opdagede det, thi højen omkring det var tæt beplantet med mægtige østrigske fyrre træer. Dette må vel være gjort for at skjule dyssen, og man må lade opfinderen, at han har været grundig! Men vi skulle på øen finde langt værre eksempler på det grasserende beplantningsdelirium.

SAMSØ

SAMSØ. Vej fra sydøst ind i landsbyen Pilemark. (50)

Pilemark 20 Maj 1922 H

Pilemark er en ganske herlig landsby med en mængde overordentlig velbevarede gamle boliger. Disse har næsten alle de træklædte, tjærede gavle - hvad man for øvrigt også kan finde på øerne her søndenfor.

SAMSØ

Mere ejendommelige her er kvistenes profil med de fremover hældende luger, der åbnes nede efter omkring hængsler i den underste karm. Byen er meget stor af udstrækning, længst langs hovedvejen i nord - syd. På dette sted ligger gårdmandskvarteret, mens de smukke gamle huse mest samler sig om vejen, der fører mod sydøst.

En vandrige ad denne vej mellem de pyntelige og velholdte, ældgamle huse sætter en i tankerne tilbage til vore tipoldefædres tid; man har en sær, tryk følelse af at bevæge sig mellem godtfolk her. Der er dog endnu monumenter over vor gamle bondekultur.

SAMSØ. Gammel gårdfacade ved hovedvejen i Pillemark. (50)

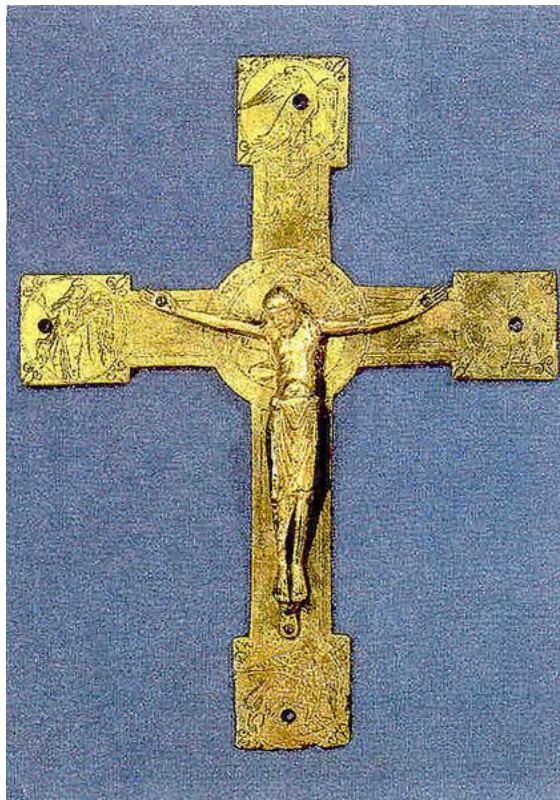
I min betagelse glemte jeg min kikkert, som blev hængende på et stakit ud mod vejen, da vi tog derfra. En halv snes timer senere, da vi om aftenen på ny passerede gennem byen, fandt jeg den hængende på samme sted - som en illustration til eventyret om tilstandene på Frode Fredegods tid.

Onsbjerg er på et par enkelte undtagelser nær helt i firsernes forskrækkelige stil. Men den gamle kirke er ypperlig. På kirkegården fandt vi fem gamle, prægtige ligsten med udmærkede figurlige fremstillinger i relief liggende henslængt for vind og vejr, tilsyneladende uden at noget menneske interesserer sig for deres skæbne. De vil på denne måde temmelig hurtigt forvitres og ødelægges. Endnu tre - fire stykker af samme slags er smidt op på kirkegårdsdiget, under hvilken proces de er revnede i flere stykker, og græs og urter gror op gennem revnerne. Er det det stedlige menighedsråd, som har huseret her? Er det resultatet af et "provstesyn"? Den sigende civilisation giver sig mange mærkelige udslag; siden disse gamle bygningers røgt er kommet i hænderne på Per og Povl, går det dem ofte ilde.

Men kunne man ikke her, inden det bliver for sent, rejse de endnu hele sten langs kirkemuren? De salige afdøde, indbefattet stenhuggerne, ville da måske gå i forbøn for gerningsmændene, hvad der ikke kunne være af vejen.

SAMSØ

Inde i kirken så vi det berømte lille krucifiks. Det er kun af messing, men er et ganske fortrinligt arbejde. Det er 30 cm højt, og dets forside er forgyldt; her findes yderst på korsets fløje indgraveret de fire evangelisters symboler. På bagsiden er på de tilsvarende steder indgraveret engle. Kristusfiguren er 15 cm. høj og ganske ypperligt modelleret. Arbejdet skriver sig rimeligvis fra det sekstende århundredes slutning.

Findes i dag på National museet kopi ophængt i kirken.

Krucifikset fandtes på et kvindelig, som drev i land på Hårmark strand, og det ophængtes her i kirken som en helligdom. Anledningen var den mystik, som knyttede sig til dets tilsynekomst, og hvorom den tavle, hvorpå det er ophængt, giver beretning. Indskriften, som er forkert citeret hos Thiele, lyder således:

"Thette forgyldt Krucifix War bundet paa et Døt Menneske, Oc Kom Flydendes her til Land ved Ilse Made i Tranebjerg Sogn, der di ville age Det til Kirkegaarden kunne 4 Heste ikke drage det, ikke Kunde Di heller Fange Samme Lig til Koldbye Kirke. Mens der di Vende Vognen Om til denne Onsbjerg Kirgord drog 2 Heste det Lettelig, blev begravet Ved den her østre Gaul af Kirken. Og Haver Denne Kirke Sit Navn Af Samme forgyldt Kors og kaldes paa Denne dag Hellig Kors Kirke.

Mit Glas er udløben Anno 1596."

SAMSØ

Et stedligt sagn fortæller om en skarnagtig præst - eller måske er det et skarnagtigt sagn, der fortæller om en stedlig præst, at krucifikset oprindeligt var af guld, men at præsten forærende det til en godsejer på Samsø og ophængte et af messing i stedet.

Sagnene er ofte så onde imod præsterne; de gør dem aldrig til indtagende personer. Enten er præsterne drukkenbolte, skørtejægere eller pengepugere, eller alle tre dele samtidig. Enkelte sagn lader dem optræde over for fordømte spøgelser som deres ligemand, eller de kan med deres tungs kunster få selve fanden med klumpfod, høj hat og paraply til at forsvinde gennem et nøglehul uden at behøve at gå over til håndgribeligheder, hvad der trods alt forlener dem med et mærkeligt feminint skær.

Om denne melder sagnet altså kun, at han var en ikonoklast, som stjal det hellige billede og erstattede det med en forfalskning. Men tavlens indskrift modsiger dette, thi her står udtrykkelig et "forgylt Kors;" er sagnet sandt, må præsten også have forfalsket adjektivet!.

I kirkens tårn findes skydehuller, der viser, at den tidligere har været et led i stedets forsvar.

Vi tog til Tranebjerg og gæstede her først "Samsø Slots" gamle voldsted. Thura siger, at dette har ligget omtrent et bøsseskud sydvest for Tranebjerg kirke; afstanden er ca. 150 m, så "bøsseskuddene" har været små på den tid. Der siges, at man fra Kirkens skydehuller har kunnet medvirke ved slottets forsvar. Men hertil kræves i al fald, at kirken skal være bygget før 1288, da slottet efter sagnet nedbrændte, og dette er naturligvis ikke udelukket.

SAMSØ

På bakken, hvor slottet skal have ligget, findes endnu synlig en lille forhøjning på ca. 25 meters diameter; det er alt, hvad der er tilbage. På et enkelt sted i jordsmonnet spores nogle rester af ganske små runde kampesten, endnu til dels sammenholdt af en smule kalk; men dette kan meget vel skrive sig fra bebyggelse i en langt senere tid.

SAMSØ. På „Samsø Slot“'s gamle voldsted. (52)

Tranebjerg er indvendig uden særlig interesse, tilsyneladende er den stærkt forandret ved ombygning i tidernes løb. Udvendig imponerer den ved sin størrelse og ved sine over ordentlig smukke linjer; forholdet mellem det mægtige, brede tårn og skib og kor er ypperligt, og den gamle kirkelade gør den kompleksagtige virkning ganske fortrinlig. I Tårnet findes flere skråhuller, der har tjent som skydeskår, deraf tre på vestsiden ud mod voldstedet.

En udmærket gammel mur omgiver kirkegården, hvidkalket og tækket med "munke og nonner". Men desværre har nogle vandaler også her været på spil - et stykke af muren er nedreven og erstattet men en uhyggelig kampestensmur af tilhugne sten med cementpuds imellem. Hvorfor dog altid sætte det værste mulige op mod det gamle?

Tranebjerg, øens hovedstad, er en moderne villaby med alle en sådans bekvemmelighed og rædsler. Byens mægtige, splinternye sygehus repræsenterer indvendig de førstnævnte, udvendig de sidste. Til bekvemmelighederne hører desuden en badeanstalt og et hotel, som ikke er afholds - et særsyn på øen! Men har man nydt den komfort, stedet byder på, og set dets udmærkede folkemuseum, som er indrettet i en herlig gammel bondegård i byens midte, da bør man fly det igen og trække sig tilbage til freden, stilheden og skønheden i en af øens rigtige landsbyer.

SAMSØ

Det er en fryd at færdes i de samsingske bondebyer, alene for den omhus skyld, hvormed folk hæger om deres boliger og deres haver. Kirsebærtræerne, som just nu begynder at vise det frembrydende bløster, står i jord, der er holdt som i den finest soignerede urtepotte. Der findes næppe noget sted i disse haver et overflødigt strå. Jeg formoder, at beboerne, når træernes blomster engang faldet til jorden, vil gå ind under kronerne, ganske varsomt i den fintrevne muld, og opsamle de enkelte hvide blade, efterhånden som de daler ned.

Samsingen forstår at værdsætte sin fine jord, han nusler den på samme måde som fynboen. Og hans marker er lige så velholdte som haverne.

I Brundby og havnebyen Ballen når øen sin kulmination i retning af civilisatorisk opsving og forbindelse med omverden, ved Ballen gennem dens moderne, fortrinlige havn, ved Brundby gennem dens somerpensionærer. Disse præger i sommermånederne hele omegnen på en måde, så Brattingsborg gods en overgang så sig nødsaget til at lukke skoven for dem på grund af deres uvæsen.

De små øer er allerede begyndt at blive ”opdaget” endnu forinden dette værks tilblivelse. Hvordan skal det gå, når det bliver kendt?

Jeg mindes ofte, hvad en klog mand svarede, da der i almanakken Danmark var en enquete om, hvor man fandt, der var smukkeste i Danmark. Han sagde noget som: Jeg ved det ikke endnu, men når jeg bliver klar over det skal jeg nok holde min mund med det! Gud give, jeg kunne indtage det standpunkt; men det harmonerer desværre dårligt med den forhåndværende opgave. Og resultatet bliver vel dette, at således som vi nu læser om vændernes hærgninger under Valdemarerne, således vil vore efterkommere læse om somerpensionærernes oversvømmelse af øerne under Christian den Tiende.

Men hævn følger desværre disse skarer tæt i hælene: der er altid overalt i landet hæsligst omkring turisthotellet. Det sørger de selv for.

På Samsø er man allerede kommet godt med, også uden for hotellerne. Under krigen var her enkelte år ca. 3000 fremmede hver sommer, og beboerne logerede undertiden i deres hønsehuse for at skaffe plads. I et husmandshjem mellem Brundby og Ballen, hvor der fandtes tre stuer, havde man halvfjerdsindstyve pensionærer, som logerede rundt omkring i nabolaget! De spiste ved borde i haven. Masser af beboerne fyldte deres huse med liggende gæster, som fik kosten på hotellerne.

Nord for Brundby ligger på en bakke ved vejen den gamle ”Kolhøj” Mølle”, en stubmølle som både ved sin beliggenhed og sit ydre er en stor seværdighed. Her møder man atter et af disse mærkelige pust fra fortiden, som gør en blød om hjertet. Og her er denne følelse ublandet. Ingen reformatorisk agrarhånd eller forstmand har endnu rodet i bakken; og møllen er velbevaret, den går endnu – æder minsandten sit foder som en karl, til trods for at den er et par hundrede år gammel og for omtrent hundrede år siden blev flyttet fra ”Dansebjerg” syd for byen til sin nuværende plads!

SAMSØ

SAMSØ. Den tohundredårige „Kolhøj Mølle“. (54)

Med sine erfaringer fra steder spørger man uvilkårligt sig selv, hvorfor disse to prægtige steder med deres fortrinlige udsigter, Kolhøj og Dansbjerg, endnu ikke er blevet beplantede! Det er jo dog ellers blevet hævdvunden skik at spærre udsigterne. Også herover begynder man at beplante bakke drag og høje – thi der, hvor ploven ikke kan nå "der bør en skov stå", som forst-fanatikerne sjunge!

På vejen mellem Tanderup og Onsbjerg besteg vi "Dyret" øens næsthøjeste punkt, hvorfra man har den mest storslåede udsigt over så godt som hele øen – eller rettere har haft! Thi på hele østsiden af den mægtige bakke breder sig allerede en plantning, hvis toppe når højt over kammen – til den side er der spærret. Og på bakkens andre sider er planmæssige angreb under forberedelse mod resten af udsigten. Øens beboere har nemlig dannet et selskab med det formål at beplante bakker og andre strækninger, som

SAMSØ

ikke kan "give noget" på anden vis. Dettens resultater breder sig allerede som et udslæt over øen, mest naturligvis i form af bjergfyr.

For nylig er der af det nævnte beplantningsselskab, som arbejder sammen med Hedeselskabet, og hvis formand er ejeren af gården Søholm mellem Østerby og Besser, afholdt en basar i Tranebjerg til fordel for "Dyret"s videre beplantning. Så nu skal der nok komme fart i tingene!

Vi forlagde vort opholdssted fra Kolby Kås til Besser, hvor vi indlogerede os i "Afholdskroen", en lille gammeldags bondegård, som ligger nær byens største gadekær, og som i øjeblikket kun skulle huse os.

Besser er Samsøs yndigste sted. Et par gange tidligere havde jeg boet her, og jeg vil bestandig, når jeg kan, vende tilbage dertil. Lunt ligger byen gamle, skønne gårde og huse i læ af dens herlige park på de flade strækninger nær Stavnsfjordens sydside og nær den friske østerstrand, på to sider nær fjord og hav. Der er romantik og en ynde over denne plet som få steder i landet. Her kan man drømme om Rungsteds forsvundne "lyksaligheder". Det er et af de steder, jeg allerhelst ville tie om for at kunne bevare det i fred.

Ved den brede vej, som går på langs gennem byen, finder jeg en gammel bygning, som er rejst her i en tid, hvor god smag endnu var en traditionsbundet selvfølge i slægten. Med sine rene bindingsværkslinjer og den lange række af brede, smårudede vinduer, der sidder hinanden så nær, at kun en lodret stolpe danner skel imellem dem, med sit højtreste tag over den lange, fornemme facade er den en typisk gammel samsingerbolig.

SAMSØ

Lindegården i Besser hvor C F Sørensen er født

Herinde fødtes for godt hundrede år siden marinemaleren C. F. Sørensen som søn af skipper Rasmus Sørensen. To gamle fine damer levet nu ensomt i det store hus. I dets have ud mod vejen, hvorover endnu ku kastanjetræernes unge løv kaster skygge, pipper alle forårets småblomster frem af sorte bede, og blanke stære storker rundt derinde op strittende ben og haler fede orme op af mulden.

C. F. Sørensen 1818 - 79

SAMSØ

Alt ser ud her som på vore oldeforældres tid – og hvor stille her er! Kun forårets fuglesang klinger over haver og veje.

Betegnende for dette sted er det at, vi i haverne og langs byens veje fandt næsten alle de arter af sangfugle, der forekommer i landet.

Inde i haven foran den gamle præstegård, bag hvis længer selve eventyret synes at have til huse, sidder en musvit og filer i et træ, slid din tid - slid din tid! Men dette udtryk for en melankolsk livsanskuelse drukner fuldstændigt i gulbugens højstemte triller, der lyder nær og fjern som en dominerende fanfare til solen og foråret. Ovre fra det lille anlæg på den anden side af vejen høres sumpsangerens toner, så bløde, klare og rislende, at bastardnattergalens sang bliver til skræp og skrat i sammenligningen.

SAMSØ. Fra præstegårdshaven i Besser. (56)

En gulspurv sidder på en lindegren og snakker med, men kan knap nok høres. Den har alle fornemmelser i orden, men brænder inde med dem og kan aldeles ikke gøre sig i landskabet. Den må nøjes med sin mægtige, indre bevidsthed, akkurat ligesom en bomlærke, der sidder ved siden af den i et lille pæretræ; lige kommet op fra morgenbadet i gadekæret sidder den og ryster sine fjer, så der af og til står en tågesky og en regnbue omkring den.

Nu og da synger den med på gulspurvens omkvæd, de to kan omtrent den samme melodi. Men akkompagnementet lader ikke til at more gulspurven, Der bliver mere og mere sur. Intet ansigt i verden kan være så surt som en syngende gulspurv med dens underbid som en flødekande.

Gulspurven og bomlærken, som ikke kan synge, bestiller tilsyneladende næsten aldrig andet – akkurat ligesom den dame, der altid bor i ”etagen underneden”, og som vi synes at slæbe med os, hvor vi end flytter hen. Har nogen nogen sinde set en bomlærke foretage sig andet end at sidde på en telefontråd eller en pind og forsøge på at synge?

SAMSØ

Nej, se til sådan en karl som bogfinken, han synger minsæl ved arbejdet! Aldrig er han i ro, snart på jorden og snart på en gren, og midt imellem farer der en vokalise ud af ham, der kan sige sparto til den øvrige kvidder!

Foran mig slås to bogfinke hanner om en tot bomuld, som er kommet trillende for vinden hen ad vejen. Den ene går af med sejren efter en kamp som jog vejmelet højt op i luften, og stikker af med byttet, som er meget større end den selv; men den anden farer øjeblikkelig op på en gren og giver sig til at synge, som om den er betalt for det. Der er altid noget, en bogfinke kan være henrykt over; den synes at leve efter Jesus Sirachs visdomsord: Læg ikke hindringer i vejen for musikken!

Sumpsangerens vise leder os ind til et lille hindbærkrat i anlægget; men derbliver stille derinde, da vi nærmer os, og skønt vi lister os ganske nær, er det ikke muligt at få ham at se. Først da vi tager post på hver sin side af buskene, lykkes det dog af og til at få et glimt af den lille, blufærdige mand, et strejf af hans lysegule vest farer som et glimt hen mellem det tætte løvværk. Det er en sanger, der ikke ynder fremkaldelser. Først da vi atter er langt borte, synger han på ny.

Under de høje bøge, som vokser herinde, under ædelgraner, abeliner, balsampopler og ahorn gror den frodigste skovbundsflora med blå og hvide forglemmigejer, blå og hvide anemoner og den skønne plante "nikkende fuglemælk", hvis seksdelte, stjerneagtige krone står med sine fine, perlehvide farve og bøjer sig yndefuldt for både gærdekørvel og skvalderkål.

Af en lille, beskeden mindesten herinde fremgår det, at det smukke anlæg er "Plantet af Prowst N. L. Wagtman 1871." Nedenunder står, at stenen er "rejst af Peter Mand." Det er et gammelt slægtsnavn på øen.

Ikke blot langs hovedvejen finder man endnu hist og her en bygning i den gode gamle bondestil; mellem hytterne i byens nordre del ud mod engene ved Stavnsfjord må man standse gang på gang og side til sig selv, at sådan har her set ud for hundrede år siden.

SAMSØ. Hus i Bessers nordre del. (57)

SAMSØ

Men byens midtpunkt er dens største gadekær omme bag den gamle kro; her når dens idyl sin klimaks. Og her, hvor en gammel fornem have hælder sine trækroner ud over det mørke vand, hvor de gamle gårdes længer står på hovedet i det blanke spejl, og hvor en lille vej slynger sig tæt forbi med sine lyshårede piletræer som ungpiger på rad – her er det, som selve byens hjerte banker, ømt og dybt. Livet synes let at leve her.

SAMSØ. Det store gadekær i landsbyen Besser, set fra syd. (58)

Og som dette sted synes jeg næsten, byens befolkning er.

Intet andet sted har jeg mødt en sådan mængde venlige, gamle koner som her. En dag var jeg uforsigtig nok til at standse uden for haven ved et lille hus nær vejen, hvor jeg længe stod og stirrede beundrende på det blomsterflor, den rummede. En times tid senere kom stedets gamle ejerinde hen på kroen med en buket fra haven og satte den på vort bord! Hun havde beluret mig bag sit vindue.

En gammel husmand, som jeg af og til mødte ved gadekæret, forærede mig engang en hel spand kartofler, fordi jeg en dag havde udtalt til ham, at jeg syntes, de så fortrinlige ud. "Og det er ent' såkatøfler – det er spis"- katøfler!" sagde han, da han afleverede gaven. Man skal være forsigtig her på stedet.

Det er et på overfladen ligevægtigt folkefærd med et jysk lune. Da jeg engang sagde til Købmanden, at det var nogle slemt dårlige konvolutter, han havde solgt mig dagen i forvejen, svarede han stilfærdigt: "Tykkes De, de var dårlige? Da hå'r vi dem, der er møj ringer"!

Øens mest bekendte mauvais sujet var dog så vidt jeg mindes fra Besser.

Historien om ham og øens gamle birkedommer er nu ca. tres år gammel og er et eksempel på kriminalitet og retsforfølgelse på øen fra midten af forrige århundrede. Også den er typisk jysk i sin farve. – Lars "sad" i øens arresthus, et skur på en bakke nær Tranebjerg by. En dag fjerner Lars nogle sten i taget og kravler ud af hullet. På landevejen møder han birkedommeren, der holder sin hest an og standser misdæderen.

"Jeg troede du sad i arresten, Lars!"

Jo, det gjorde han jo ganske vist også – men der var marked i N., og det ville han nødtigt forsømme.

"Har du penge?" se'e birkedommeren.

Lars rystede mismodigt på hovedet.

"Her er to mark," sagde dommeren og rakte ham dem; men så må du sørge for at komme tilbage i arresten, så snart markedet er til ende!"

Om natten kom Lars tilbage, kravlede ind gennem hullet og satte omhyggeligt stenene på plads. Han sad roligt sin tid ud.

Lars var indfødt og havde levet hele sit liv her. Man var vant til ham; han var forbryder af et acceptabelt format, passende til øens omfang. Men en dag har han formodentlig selv fundet, at hans dimensioner var ved at sprænge rammen; han forsvandt pludselig sporløst og efterlod en tom plads. Ingen vidste, hvad der var blevet af ham, og han viste sig ikke siden. Der gik et års tid eller mere, Så blev øens læge kaldt over til Endelave, hvor man ellers altid hentede læge fra fastlandet. Da han lagt om længe nåede denne ø og kom ind i gården til den syge meddelte man ham, at da det havde trukket så længe ud, inden han viste sig, var der blevet sendt bud efter den stedlige doktor. – "Men her er jo ingen doktor på øen" sagde lægen. "Ingen doktor! Jo – jo det er her da rigtignok. Se, der kommer han netop!"

Og indover gårdspladsen skrider en herre i diplomatfrakke og stiv filthat og tager vejen op mod stuehusets dør. Det er Lars. Han har haft embedet på øen et års tid.

En samtale mellem de to kolleger under fire øjne resulterede i, at Lars forsvandt for anden gang. Han vandrede "længere vestpå"! Og hans historie fortaber sig fra nu af ovre på det mørke fastland; han er vanartet som øbo! Var han ikke gået af sig selv, ville samfundet snart have pillet denne alt for voksne lus af sig. Thi det er her som overalt god øboskik, at samfundet holder sin krop ren uden alt for megen politimæssig indblanding.

Den 11 marts 1901 indeholdt Samsø Folkeblad en artikel af øens daværende birkedommer, hvori følgende passus forekommer: "Retten skal have sin gang, men det er lettere her på øen end de fleste andre steder i landet at være mil og lempelig; thi forbrydelser er sjældne. Beboerne holder justits over hverandre, og de individer, der er de værste og farligste, udvandrers som regel."

Forfatteren kender ikke forholdene på vore andre, mindre øer, ellers ville han ikke have fremstillet Samsø som en undtagelse.

Men på baggrund af den besserske idyl, som nutildags ikke er enestående mellem øens landsbyer, og til supplerende af samsingerne karakteristisk, kan det være gavnligt at læse i øens gamle tingbøger. På bunden var samsingerne et stejlt og stridbart folk, hos hvilket i ældre tid klammeri og slagsmål hørte til dagens orden. Og det var langt fra bønderne alene, som bl. a. ved de berygtede Sct. Poulsgilder slog hinanden syn og helse fra, men øens embedsmænd fra toldere til "Landchirurgen", ja selv birkedommeren og præster, gik løs på hinanden med næver og afbrukne stoleben eller bød modstanderen "til Gæst paa sin Kniv". Det gik hedt til i festernes brænding på kroer eller ved bryllupper. Bagefter endte sagen på tinge ved at,

parterne bevidnede hinanden gensidig agtelse – med bind om hovederne ligesom retfærdighedens guddom!.

Det var ikke alene ved Sct. Poulsgilderne, som fandt sted en gang om året på Sct. Pouldag, når bymændene gjorde deres regnskab op, At forhandlingerne endte med slagsmål og brodne pander, men ved de almindelige gadestævner, som holdtes i hver by, og hvor man dog ellers mødtes for at ordne stridigheder og forhandle om alle vedtægter, og hvor selve oldermanden førte forsædet. Skulle man blot optegne alle de slagsmål, der har været så grove, at tingbøgerne bærer vidne om dem, da måtte de dog tælles i hundredvis. Det er næsten altid personlige fornærmelser, der ligger til grund og det ser ud til, at samsingerne har haft en næsten sygelig æresfølelse.

Tingbogen har beretning om et gilde i Kolby i året 1708 på Sct. Pouldag, hvor selve oldermanden, der ikke har noget ringere navn end Søren Kiempe, da festen er på sit højeste kommer ind med en slagvol i hånden for "for at skille de kæmpende ad". Da det er besørget, ligger Tønnes Sørensen på gulvet, "blå og blodig i ansigtet og så godt som et dødt menneske". En af slagsbrødrene må bagefter rømme øen, da han intet har at betale bøde med. - Ved Sct. Poulsgildet i Besser 1743 gik der pludselig panik i de yngre festdeltagere, der under vilde fagter valsede rundt på gulvet og hånede selskabet, værre end filistrene hånede Sauls folk på bjerget ved Ephes Dammin. De råbte og skreg: "Her er Besser drenge, men hvor er Besser Karle?" Så måtte "karlene" jo frem på arenaen i al deres magt og herlighed. Under råb som "træd ham på hans hals, den hund!" går ma" løs på hinanden. Her ligger igen på valen, atter "som et dødt menneske". Men denne gang lå den slagne syg i flere måneder, og gerningsmændene får store bøder og forpligtelse til at underholde karlen på livstid, hvis han ikke kommer sig. Og således videre i en uendelighed.

I Nordbys gamle bylov, "Byens Bog", nu i Viborg provinsarkiv, findes følgende paragraf: "Dersom Nogen Ofuerfalder Paantmendene, naar de dem skal Pandt, endten ved skiends eller skielden eller slag (!), bøde derfor til Byen 2 skip og derfor uden Være i Herskabets Unaade." Det var altså dog ikke ved festlige lejlighed, man gav hinanden tærsk.

Af denne race, der ganske sikkert oprindelig bestod af "landnamsmænd" alle vegne fra, et blandingsfolk, et vanskeligt og stridbart folk, har i tidens løb udviklet sig en slægt af bønder, der i fornemhed og selvfølelse som i dygtighed står meget højt. Livet på de gamle bøndergårde har i øvrigt altid her været udpræget patriarkalsk og der var lige ned til vore dage et dybt svælg befæstet mellem herskab og tyende. Tingbøgerne bærer heller ikke vidne om, at der er vekslet sværds slag mellem husbond og tjenestekar, fortroligheder af den art var udelukkede. Ved gilder som ved gadestævner var man mellem standsfæller!

Jeg besøgte en dag i Besser by en af øens storbønder af gammel, aristokratisk samsingefamilie, en mand af høj kultur og med et udpræget raceansigt, en fører inden for sit fag, der dyrker sin jord med alle moderne midler. Han siger beklagende, at øens tidligere, stærkt udprægede bondearistokrati på grund af højskolernes nivellerende indflydelse nu er ved at forsvinde og kun hist og her træffes som et isoleret fænomen. Den omstændighed, at bønderkarle og gårdsmandssønner nu søger samkvem med hinanden ved alle lejligheder, har nedbrudt respekten for og virket ødelæggende på den ældgamle bondekultur. At denne på Samsø har været særlig høj sammenlignet med andre af vore mindre øer, må, siger han, sikkert søges i den omstændighed, at de gamle patricierfamilier herovre hyppigt havde deres egne, større skibe, med hvilke ejerne selv for på udlandet og således bestandig direkte førte indtryk med sig hjem fra fremmede, store forhold ude i verden, med hvilke de efterhånden var fortrolige.

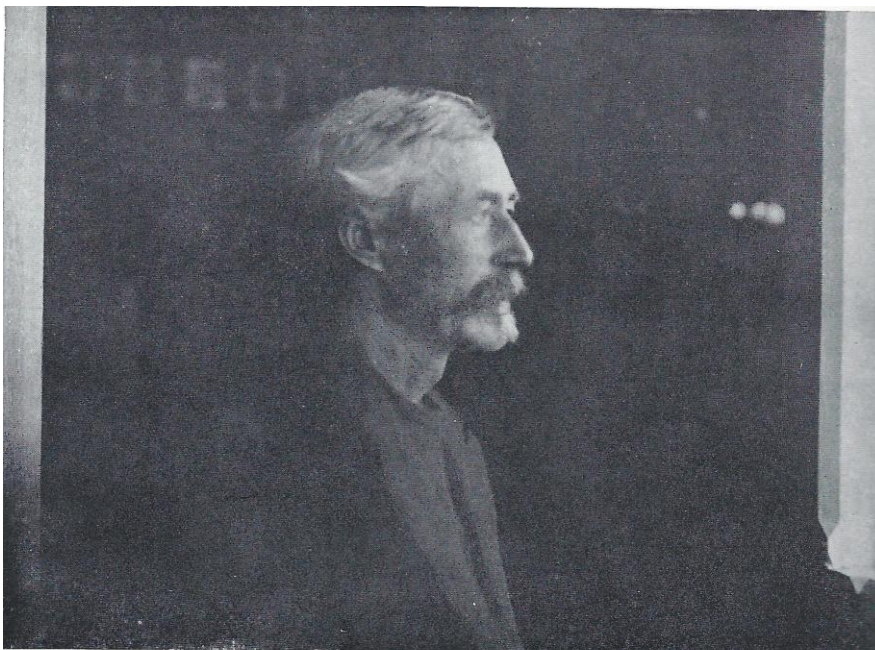
SAMSØ

At omverden ikke altid er lige så fortrolig med forholdene på hans ø, nævner han et eksempel på. For få år siden kom han sammen med fire – fem landsmænd på en jyllandsrejse også til Vendsyssel på hesteprang. Indbyggerne fra dette afsides sted på det mørke fastland stimlede ved ankomsten sammen om vognen, sprængfærdige af nysgerrighed og forventning. Forsamlingen var længe tavs, ens samsingerne sted af vognen; 'men endelig gav indtrykket af de fremmede sig udslag i dette udbrud af skuffelse: "Nå – ser i ikke anderledes ud!" Man havde åbenbart ventet, at indbyggerne fra denne fjerne kattegatsø skulle være noget i retning af halenegre.

Som tilfældet er med næsten alle vore øers beboere, har også samsingerne for længst ombyttet rattets knagen med plovens håndtag, er gået på land og blevet agrarer. Søfart af samsingerskippere drives nu næsten udelukkende af havnebyen Ballens beboere. Også fiskeri er nu kun en profession i Landøre, og i mindre grad Ballen og Kåshøj. Ved Kolby Kås er nu kun fire – fem fiskerfamilier. – "Rødspætterne dør, og fiskerne går på land," som en af vore største fiskeriek eksperter for nylig mismodigt udtrykte sig.

Deres gamle ry som fortrinlige jordbrugere har samsingerne bevaret. Det er et levende, intelligent og dygtigt folk, fremskridtsvenligt og altid rede til at forsøge sig med nye opfindelser.

Samsingernes ydre bringer tanken mere hen på jyder end på øboer. Også deres sprog er jysk i sin rod, nærmest i slægt med det djurslandske. Især på nordlandet er dette iøjefaldende. Selv vil befolkningen hævde, at der er store og iøjefaldende forskelligheder mellem beboerne af nord- og sydlandet; og vist er det, at man indtil for ikke længe siden yderst sjældent kunne bekvemme sig til at indgå giftermål med en person på den anden side af "Tangen". Fælles for dem er, at de gennemgående er blonde eller mørkblonde folk, mest omkring middelstørrelse, men ikke sjældent under denne. De unge folk, både karle og piger, er ofte overraskende smukke af et vidunderligt smukt ydre, mere friske og mere vejrbidte end indbyggerne på de sydfynske øer. De er mere "tørre" i huden, som er glat og smuk og ofte af en herlig brun lød. Af helt lyshårede individer har jeg kun set et par enkelte

SAMSØ. Ældre mand fra Kolby Kås på sydlandet, af sjællandsk slægt. (64)

SAMSØ

Beboerne af sønderlandet hævder, at der er stor forskel på fysiognomierne hos folkene på sønder- og nordlandet, og at man hernede øjeblikkeligt vil kende nordlændingen fra andre godtfolk. Han virker iøjnefaldende her – kende nordlændingen fra andre godtfolk. Han virker iøjnefaldende her – og det er ikke frit for, at han i omdømmet optræder som øens molbostand, i slægt med Ellemandsbjergets lavkomiske sagnhelte, gammeldags og af et helt antediluviansk tempo! Men noget nær det samme smil møder man når man taler med en nordbymand om sønderlændingen. Sagen er, at de ser med overbærenhed på hinanden, gensidig de haut en bas! Og i affald på landbrugets område står nordlændingene snarere over end under deres sydligt boende landsmænd

SAMSØ. Mænd fra Nordby på nordlandet. (64)

Af geografiske grunde har Hadsherred og Djursland fra ældgammel tid været samsingernes naturlige forbindelse med fastlandet. Men skulle man udenvælts for at lære et eller andet håndværk til gavn, da gik vejen altid til Kerteminde. Der var tidligere ikke så få samsinger i denne by i modsætning til Århus eller Odense, og årsagen var vel den, at man fra gammel tid havde livlig handelsforbindelse med denne stad, da Folkemuseet i Tranebjerg

dens håndværkere, især hattemagere og skomagere, årligt kom sejlene herop for at sælge deres varer. Denne forbindelse til to sider har præget samsingens sprog og hans væsen, og således, at hans væsen mest er fynsk, men sproget mere jysk. Hædningen mod Fyn er blevet stærkere med årene, og en samsing, i al fald fra sydlandet, vil altid befinde sig som hjemme mellem fynboerne. Han er "raskere i slaven" end jyden; men hans sprogs rod er bestandig jysk.

Følgende smukke hjemstavnsdigt, skrevet af lærer B. Madsen i Brundby, er en fortrinlig prøve på det samsingske mål. Det bærer titlen "En nøj smaks Wies om men Forelle aa min Hjemni. (Sangen blev skrevet til indvielsen af Folkemuseet i Tranebjerg.)

I de stille og lune majnætter sang padderne som besatte i Bessers store gadekær. Det lykkedes os at fange nogle stykker af dem, Og det viste sig at være den grønbrogede tudse. Beboerne påstod at det var en slags

SAMSØ

klokkefrøer, som holdt til her; men deres mærkværdige "sang" er ganske afvigende fra klokkefrøens, som har en dump, klokkeagtig tone: dung - - dung! Med nogle sekunders mellemrum. Denne er meget lysere, som et fløjtelignende kluk, et blødt staccato, hvor de enkelte slag følger hurtigt efter hinanden. Undertiden stiger lyden en halv tone midt i sangen, således: Lulululu-lylylyly! Strofen kunne være længere, men sjældent kortere, end her angivet. Det lyder pragtfuldt, når en mængde stemmer i samtidigt eller svarer hinanden fra alle kærsets sider.

Den grønbrogede tudse er såmænd ikke meget for øjet, han er ved dagslys en bramfri og beskeden mand af ydre. Sjældent ser man mere af ham over vandspejlet end hans grimed næse, og kommer han højere op, er det ingenlunde for at spejle sig. Men inde bag den vortede grove hud har han en sjæl – oh, så fin! Han er som trolden, der i sommernatten lister ud af højen og sidder under stjernehimlen og spiller om sin jammer og elskov for prinsessen, som han aldrig får, men som han har forstand på mere end nogenanden.

Den grønbrogede tudse er forårsnattens sanger. Når alle sangfugle tier, når vinden er gået til ro og ligger og sover i de stille piletræets løv, og kun hørsegøgens brummen lyder douce langt ude fra de lave enge – da er det hans time. Han er grim, men han kender sin besøgstid, og han har en perle i livet, spillemandens farlige sjæl! Han er fuld af sentiment, men aldrig melankolsk. Han får hver nat prinsessen.....

Nordpå fra Besser slynger sig en lille markvej over de inddæmmede enge ned til sydkysten af Stavnsfjord. Dette er et af de skønneste og ejendommeligste steder, jeg kender. Byen ser dejlig ud herude fra, lutter træer, nu mest blomstrende kirsebærtræer, mellem hvilke de brune og grønne stråtag stikker frem. Oven enge blomstre engkarsen, nikker i forårsvinden med de lilla kroner og blinker mildt i det lille gule øje.

Besser 28 Maj. 1922. S.L.

Hvor vejen svinger og ad en dæmning går langs fjordens sydside, bevæger den sig over en lille bro, der fører over øens eneste åløb. "Sørenden" kaldes den; navn, hvilket bruges her som egennavn, skønt alle vandløb på øen bevæger sig på bunden af kunstige sørender. Hvor åen løber ud i fjorden, danner den et delta, er er så kompliceret og i den grad skifter udseende med ebbe og flod, at man ikke ville kortlægge det. Man ved

bogstavelig talt ikke, hvad der er land og hvad det er fjord her. Enkelte græsklædte småpolde rager dog altid op, men de store sand- Og dyndflader længst ude, dækket med myriader af store og små kampesten, ved ikke, om de vil være land eller hav.

Det var her på stedet, at jeg en augustdag 1919 så en sort stork vade rundt og fiske, den eneste fugl af den art, jeg har set. Efter sigende ruger en eller to familier et sted i Nordjylland. Er den kommet hertil derfra er det da måske på trækket sydover?

Dette delta rummer set fra dæmningen en særegen og betagende skønhed. Græsset er her ligesom mere grønt, vandet mere blå, de flyvende måger og terner mere strålende hvide end andre steder. Og ude i fjorden, der i strømløbene er dyb ultramarinblå, hvilerde kuppelformede holme med de grønne tjørne på deres ryg og de gyldenstrålende klinters skarpe mure.

Terner og måger hænger på svirrende vinger og spejler ned i åløbets klare vand og pludselig styrter de ned og smadrer glaret med deres eget spejlbillede. Røde køer, glinsende lysebrune plage og gulhvide får græsser mellem lagunerne. Morgentågen driver ind over fjorden og svøber sit kølige slør om øer og holme, men slukker ikke deres farve. Den blændende sol går almægtig gennem alting, kulden segner for varmen i en symfoni af farvetoner.

Som vi nærmer os fjordbundens fladvand rejser fugl efter fugl foran os. Klirer trækker skrigende forbi, strandskadens hwip skærer som lyden af en ond piskesnert forbi øret. Vibernes bekymring kender ingen grænser, deres stemmer lyder, som om de alt for længe har gået med våde fødder. Nogle få stilfærdige præstekraver går tillidsfuldt og undersøger den bløde bund ganske nær ved os. Og helt ude på deltaets brune flade står mindst fem hundrede ryler i en flok og spejler sig og bliver til tusind. De ligner på den afstand fuldstændigt store bladlus. Imellem dem stoltserer en snes strandhjejler omkring, et hoved og et næb længere end alt folket.

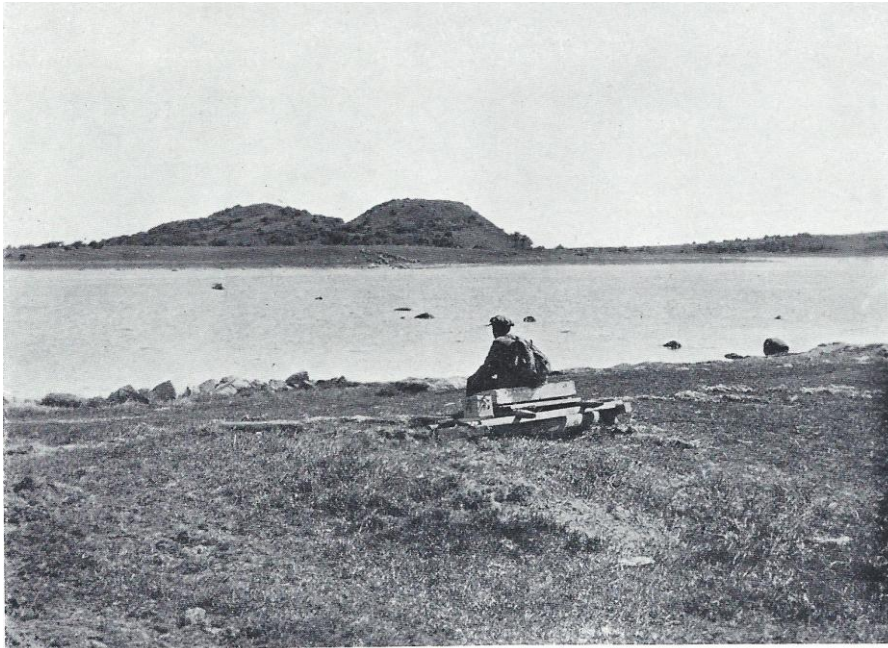
Vi går mod øst til roden af det mærkelige Besser Rev, der som en lang og smal tarm vrider sig mod nord langs hele fjordens østside og i en strækning på 6 km, men kun ganske få meters bredde danner dennes grænse mod "Østerhavet". Det er en af de ejendommeligste kystdannelser, man kan tænke sig. Som en blændende stribe af hvidt sand ligger det smalle rev mellem det blanke, opalfarvede fjordvand og det ultramarinblå hav. Ude på dets midte rager den besynderlige stejle, 12 m høje "Hønepold" op som en lille fæstning. Herinde ved revets rod gror grønt græs i mængder omkring udtørrede sorte lagunehuller, og hist og her er store arealer af strandmalurt med de gusten – irgrønne farver. Og ud ad selve revet står mængder af Cochleare danica, der bider sig fast i den grusede, magre bund. Enkelte splitterner letter fra stranden, og en flok islandske ryler jager lavt hen over fjordens vand. Mellem lagunerne opdager vi nogle engpibere og enkelte præstekraver, af hvilke de sidste filmer en lang og sørgelig historie for at lokke os bort fra dens kære yngel.

Hvor forskellig er stranden her nu, fra jeg sidst så den for to år siden. Hele dens tegning er blevet forandret under de voldsomme efterårsstorme i 1921, da de fra oktober til juletid rasede hen over landet. Her langs østsiden af revets rod er yderstranden fra at cære engbund med græs og strandmalurt omkring de små, blinkende laguner i omtrent 30 meters bredde blevet forvandlet til høje strandvolde af store rullesten, der strækker sig så langt sydpå, som øjet rækker. Og selv klinterne nede omkring Udsager Hage og Stålhøj er

SAMSØ

angrebet af stormen og vandfloden; den fine sandbund ud for dem er forandret fra en pragtfuld badestrand til et bælte af skarp ral, hvor ingen fod kan træde.

Men forlader man revet og vandrer tilbage langs fjordens sydside, kommer man for hvert skridt længere bort fra danne barske natur og nærmere til idyllen. Ved kysten, hvor den tidligere ø Gammelholm nu som en høj og brat halvø skyder sig ud i vandet er et af de skønneste steder ved Stavnsfjord. Der er næppe noget sted i landet, hvor jeg hellere dvæler – især på en forårsdag som denne.

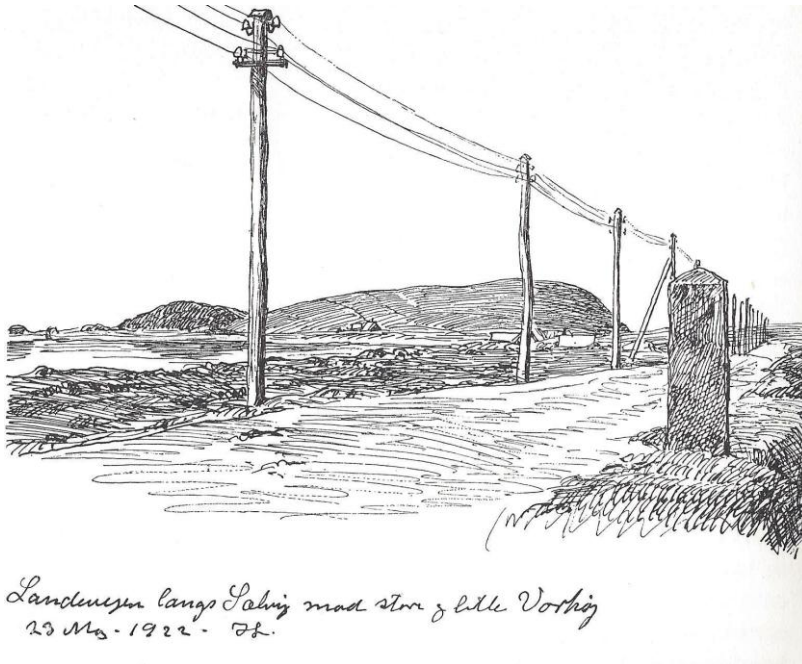
SAMSØ. Udsigt fra „Gammelholm“s strand mod Hjortholm. (69)

Under kysten på den nære Hjortholm, på hvis knudrede banker vi ser de vandrende græssende fåreflokke, ligger seks edderfuglehanner og dobbelt så mange hunner på vandet. De snakker stille og fortroligt med hinanden; af og til rejser de sig og basker med vingerne, så vandet går i brede ringe ud fra deres kroppe. På en stor sten står en enlig hejre og piller sig, sten og hejre, det hele står på hovedet i det stille vandspeil. Tre hundrede alen fra land, hvor kyst terne og dværgterner fisker på fladvandet, vader en mand rundt med en pram på slæb. Han er til fods mellem et par af holmene og har prammen med sig for at kunne ro over de smalle strømløb. På en stor sten i stranden, et par alen fra os, sidder en enlig stenpikker. Den ligner i farven aldeles en lille krage, kun må den i stedet for dennes helt sorte hoved nøjes med en sort streg fra næbbet hen over øjnene. Den sidder ganske stille og ignorerer os, siger ikke et muk. Og da også vi sidder stille, falder den til ro og giver sig til at grunde over et eller andet problem, som er vigtigt for stenpikkere.

Ingen lyd uden ternernes fjerne skrig.

På hver kvadratmeter langs stranden gror myriader af blomstrende kodrivere, isprængt små kolonner af violer og hist og her nogle anemoners blide farver – lutter skovbundsplanter og minder om en id, da denne skaldede brik var en skovklædt lille holm i fjorden. Kun en enlig ask står nu tilbage, nyudsprungen imellem kampestenene på den lave bred.

SAMSØ

Vi gennemvandre det lave terræn, som ligger mellem Gammelholm og Store Vorbjerg. Stormfloden sprængte sidste efterår dæmningen her, og havet oversvømmede næsten hele den frugtbare engflade, som er omtrent to kvadratkilometer stor. Her ser øde og sørgeligt ud, al vegetation er udslettet og kvalt af et lag dynd og sand, det ligner eb vældig lavamark; i mange år vil det salt, som jorden her har suget tuk sig, komme til at hæmme væksten. Herfra går vi mod nord og når ved fjorden det sted, hvor dennes bred ligger i læ af landsbyen Stavns frodige haver. Dette er den fuldkomne idyl, et eldorado for alle mulige sangfugle. Byen ligger i læ bag et lille højedrag vest for den, og ned mod fjordbredden strækker sig dens haver, forbundne af krat med et virvar af træer og buske, der når lige ned til den grønne, engagtige strandbred. Et kor af fuglestemmer toner ud fra krat og haver, havesanger, gærdesmutte, grønirisk, bogfinke, stillids og gulbug synger mellem hinanden, forstuesvalen jager over buskene, og vestenbrisen fører duften fra de blomstrende kirsebær træer i de morgenduggede haver ned over os.

Selve Stavns by er kun lille og uden seværdigheder. Vi bestiger vore cykler, Som vi på turen om fjorden mest har måtte slæbe på, og jager tværs over tangen ud til stranden mod de store bakkekuder Store og Lille Vorbjerg. Særlig den første af disse er en pragtfuld knude; som den ligger her midt på et fuldstændig fladt og ganske lavt terræn minder den i høj grad om et fænomen som Daubjerg Dås og er ligesom denne et besynderligt minde om istidens aflejringer. Fra dens 28 m høje top har man en henrivende udsigt over Stavnsfjord med dens snese af holme, mod nordlandet, over "Vesterhavet" til Jyllands kyster og ned over sydlandet med dets kæmpehøje og bølgende åse -

Hvor ofte havde jeg ikke før i dag stået på dette herlige sted, fyldt af lykke over dets pragt, dets vide udsigt og selve denne plets ynde. Da jeg sidst så det, for blot tre år siden, lå hele denne mægtige bank med sin nord- og østside i fuldkommen uberørt naturtilstand. Kun dens fladere side mod vest og syd var dyrkede marker. Et væld af buske groede over dens bratte sider, der sine steder falder næsten lodret og utilgængelige ned mod den omgivende flade. Vilde roser, tjørn og slåen og småhyld filtrede sig mellem hinanden i et herligt virvar, og avet af blæsten, så de aldrig nåede mandshøjde, men bestandig lod udsigten

fri til alle sider. Således havde den ligget den mægtige banke i hundrede af år, og rakt denne buket af landets skønne, gamle vegetation op mod solen og skyerne.

Men nu, blot tre år senere!

Hvor før buskene bredte deres blomster og småfugle byggede under deres grene, der er nu al vegetation borte og jordsmonnet overalt dækket af et tæt, gråsort askelag – dette er krattets sidste rester. Det er brændt af til grunden, ikke ved noget ulykkestilfælde, der skyldes omstrefjende pak, men med velberåd hu af beboerne. Og histovre på det nære Lille Vorbjerg kan man allerede se, hvad der tilsigtes. På dette, der har fået en lignende medfart, er allerede hele vestsiden med en meters mellemrum dækket af firkantede huller, hvori der er plantet bjergfyr!

Mens man står her på den sorte bund, hvor asken viser spor af forkrøblede grene og svedne rødder undres man over, hvad der vel kan være grunden til dette sjofle hærværk? Hvorfor skal man på et sted som dette de gamle skønne vækster udryddes til fordel for et så ækelt træ som bjergfyrren? Man har jo her ikke engang den sædvanlige, kyniske undskyldning, at det kan betale sig! – Skov bliver her aldrig, det skal klimaet nok sørge for på denne vindomsuste ås; og Gud hjælpe den plovmand, der ville færdes med sit spand på disse bratte skrænter.

Der er atter her ved at gå ”civilisation” i befolkningen. Ak, Dalgas’ ånd svæver bestandig over landet, femten alen over de højeste bjerge. Men havde han kunnet se konsekvenserne af sit arbejde for hedesagen, er det ikke helt sikkert, at han ville have bifaldet dem alle. Hvem stimulerer bønderne til et foretagende som dette? Hvorfra henter de den fagmæssige assistance? Er det for mange funktionærer inden for statens forstvæsen, og sendes de arbejdsløse ud til opgaver af denne art for at aflaste standen? Eller nøjes bønderne med åbenbaringer af den færdigtalte ånd?

Af Bessers to nordlige nabobyer, Alstrup og Toftebjerg – udtales Tawtebjær – er Alstrup ikke videre seværdig, medens den sidste endnu har et par enkelte gode gamle gårde tilbage. Begge disse byer virker afstikkende her på øen ved deres alt andet end soignerede ydre. Møddinger, ragelse og skrammel ligger mange steder og flyder ud mod hovedvejen.

Heller ikke Østerby, der ligger sydligere, kan glæde øjet synderligt. Men i dennes nærhed og nærmere ud mod Sælvigs sydside ligger den gamle Bisgård, en imponerende bygning, på hvilken særlig vestgavlen er beundringsværdig ved sin størrelse og sin skønhed. Den skal oprindeligt have heddet Ny Visborg, men dens nuværende navn kommer af, at den i lange tider har været bispegård; senere blev den provstegård og kom først ved begyndelsen af forrige århundrede på verdslige hænder, idet den blev underlagt Brattingsborg Gods, som den endnu tilhører. Af dens jord er man begyndt at udstykke grunde til statshusmænd, og nær den skønne vej som strækker sig langs Sælvigs kyst og fører op til nordlandet, begynder allerede nogle hæsle, stationsbylignende kasser at skyde op, som, når de bliver færdige nok skal ødelægge nogle kvadratkilometer af den skønne kyst.

Løvsangeren og gærdesmatten synder i kroyen den livsalige forårmorgen, da vi bestiger vore cykler for at køre ud til nordlandet. Solen skinner fra en ren og skyløs himmel, og en stille vestlig brise fuld af dufte går hen over landet. Uden på det åbne højlund møder vi lærkesangen og de skrigende viber, og sollyset kommer forstærket imod os fra hundrede vandpytter og fra den strålende fjord. Luften er som balsam, den risler som køligt kildevand igennem os. Inde på en pløjemark kredser en flok rasende måger over en kat; de

slår ned over den i store sving, og dens vinger suser som sabelhug om dens ører, der står på halv af skræk. Katten dukker sig i plovfurerne og gør sig lavbenet under flugten.

Langs vejen ved indkørselen til Alstrup står en række balsampopler, der lige har fået nye, små blade, der skinner, som er de lakerede. Vi må af cyklerne for at gribe en håndfuld af dem, mase dem og holde dem op under næsen. Ak – der er at lugte sig til sin barndoms eventyrland – østen for sol og vesten for måne! Der minder om troperne og Robinson Krusoes ø i balsampoplernes duft....

Frugttræerne står langs vejen i alle haver som kandelabre med lys i alle piber. Deres blomster er på to døgn fra spædbørn i svøb blevet til unge jomfruer. Gulbugen synger forlæns og baglæns bag grenene. Inde i en gård kagler en vantig høne, og han duerne kurrer med grov mandfolkerøst. Unde piger går i række med hinanden under armen forbi på vejen og kommer i latter over, at gøgen kukker ude på engen.

Vi rider ad landevejen langs Sælvig og ud på tangen, hvor vi ved indgangen til plantagen passerer over den gamle "Kanhave Kanal", som er rester af et tidligere vandløb eller måske af en gravet rende, som har forbundet de to kyster, der her kun er en lille kilometer fjernet fra hinanden. Sagnet fortæller, at Harald Blåtand engang har trukket sine skibe igennem dette vandløb; et andet sagn kalder det "Svenske Kanal" og mener, at det er gravet af svenskerne i 1658 – 60. Nu er det kun en ussel grøft, halvt skjult af plantagens træer.

Denne plantage – ak, ja! Hvor må dette øde landskab have været storslået, da den endnu ikke var her. Hede til den ene side og hav til den anden, nordlandets bjerge foran og sydlandets åse bagved. Alt dette er borte nu. Vejen går som et jernbanespor mellem to uoverskuelige mure af en beskidt mørkegrøn kulør – bjergfyr og atter bjergfyr, vekslende med andre nåletræer – en spidsrod på omtrent syv kilometers længde! Hist og her ser man endnu over de lave toppe vest for vejen et glimt af havet; men om et par år vil også dette syn være forsvundet sammen med lyngen. –Man har fået en nåletræsplantage mere og er blevet et storslået landskab fattigere.

Men hvis man vil vide, hvad de herrer, der er mestre for dette, selv mener om deres bedrift, da skal man blot læse inskriptionen på et skrækindjagende, kæmpemæssigt spøgelse af en granitsten, som er rejst her på stedet. Der er en imitation af en runesten (!), vederstyggelig på grund af det tilstræbte forsøg på at gøre den stilfuld og "oldnordisk". I mægtig runeindskrift bærer den tværs over sig det ene ord: Kultur!

Det er sandt, det står der virkelig! Både ved sit ydre og ved anledningen bærer den også vidne om en hel del af den art!

Når man er sluppet vel nordenud gennem den milelange plantage, kommer man på nordlandet gennem den lille landsby Mårup.

Mod den nys overstandne oplevelse som baggrund glæder man sig her over synet af et par bøndergårde, der er et eksempel på, hvad god gammel, virkelig kultur har kunnet frembringe. Aristokratiske, højtidelige, uden en lyde i deres stil, ligger de her med de stolte længer mod vejen. Gavlene er rene mesterværker i deres art, muren har her over den øverste, vandrette bindingsværksbjælke er spring udeefter, så den store sorte gavltrekantholdt står frem foran nedermuren og hviler på de kraftige profilerede "knægte", hvad der er af fortrinlig virkning. Det er en glæde at se, hvor disse to gårde er velholdte, og i hvilken fortrinlig stand de er. Det må være godtfolk, som har til huse her

SAMSØ

SAMSØ. Ved en gammel bondegård i Mårup. (74)

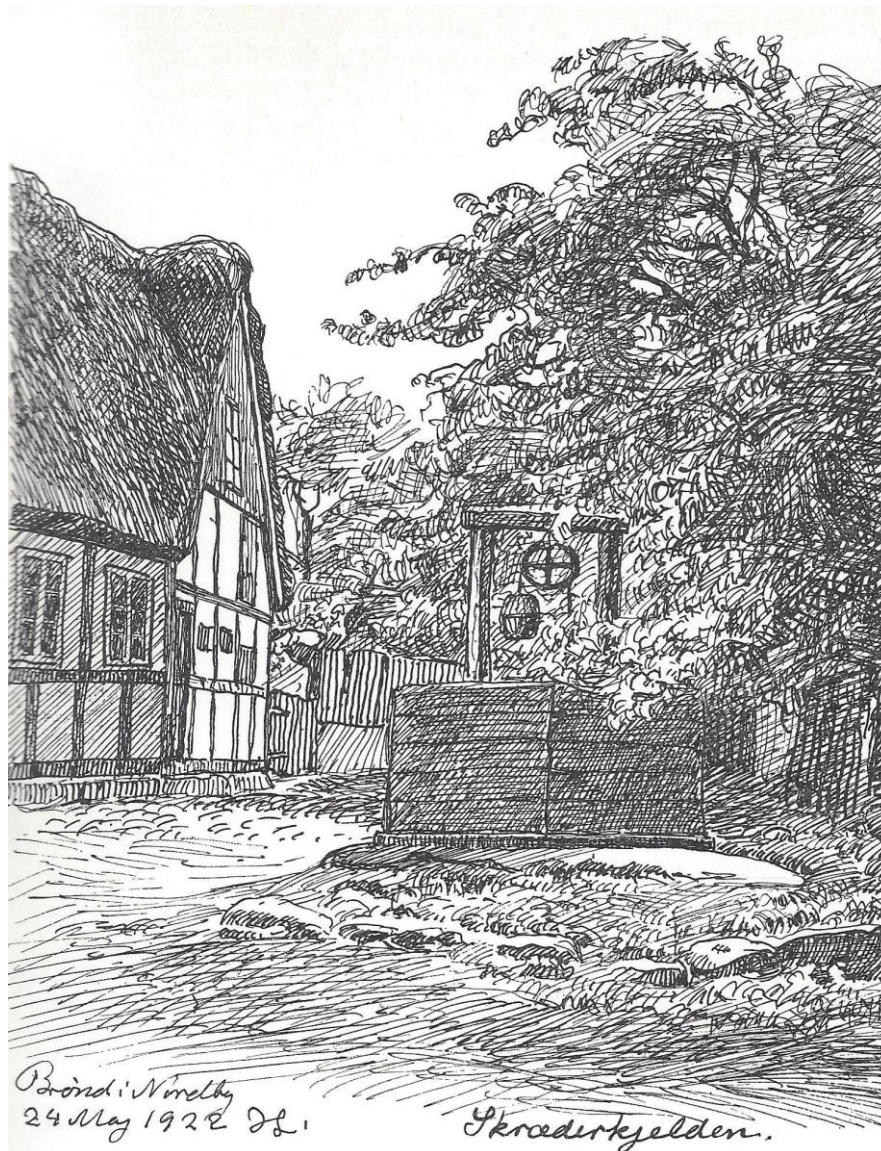
Lidt senere kørte vi ind i nordlandets og Samsøs største by, Nordby.

Man skal ikke straks lade sig skræmme væk af det officielle ansigt, byen vender ud mod den vejfarende, som kommer ind ad dens hovedgade. Dette er ganske vist både stort og hæsligt. Kører man ind i den på en strålende majdag som denne glemmer man for øvrigt snart dette over dens væld af frugttræer. Den vældige landsby, der tidligere rummede tres gårde og omtrent lige så mange huse – nu efter udskiftning noget færre – er som en eneste sammenhængende have, hvor frugttræernes kroner står tæt mod hinanden og slår sammen over de mosgroede tage ved hvert hus og hver gård.

Der står et væld af farver mod en fra alle sider; et væld af lys og dufte, som selv på den lange hovedgade får en til at glemme, at man færdes mellem disse nye huse, der som et uhyggeligt vidnesbyrd om slet smag ligger her til begge sider. Men forlader man hovedvejen, kommer man ud i en landsby, som er det skønneste levn fra en fortrinlig periode, desværre nu snart forhistorisk og man ser sig på alle sider omringet af bygninger af en enestående skønhed. Dette indtryk når, her som de fleste steder af lignende art, sin kulmination ved byens mægtige gadekær eller ved dens store, gamle brønde, der nu ikke mere anvendes, men ved fredning af Nationalmuseet er sikrede mod tilintetgørelse. De kaldes her ligesom på Djursland "kjelder".

På de fleste af de gamle tage ser man nogle aldeles fremragende vindfløje, som på deres stænger løfter sig over frugttræernes kupler. Man tror at stå over for gammel håndværkskunst, men mange af dem er kun få år gamle, og deres mestre lever endnu. Det er en ypperlig tradition, som her er.

SAMSØ

Byens Klokketårn, der er opført så sent som i 1857, ligger på en åben plads omtrent midt i byen, i hvis nærhed også dens temmelig uanselige "majtræ" har sin plads, mærkeligt nok rejst i en lille forhave og så tæt op ad en husgavl, at det i hvert fald ikke har kunnet anvendes til at danske omkring. Klokketårnet er den morsomste fremtoning, man kan tænke sig. Der er mindelser i det om et middelalderligt bygningsværk, Og med dets blide okkergule, teglstensrøde og gråkalkfarver ligner det et stykke mærkeligt, uglaseret keramik. Den dag i dag lyder dets klokke, når beboerne skal sammenkaldes. Jeppe Aakjær har fortalt mig at han en dag for få år siden inkognito gæstede byen og her blev indfanget af en kending, som boede på stedet, og som opfordrede ham til at "tale for folket". Halvt modstræbende, fordi han var ganske uforberedt, gik han til sidst ind på det. Manden løb straks til tårnet og satte klokken i gang, og et øjeblik efter var halvandet hundrede mennesker forsamlede om Aakjær, som stående på Tårnets stensokkel holdt et improviseret foredrag for dem, hvorefter de igen gik hver til sit og genoptog det forladte arbejde.

SAMSØ

Klokketårnet i Nordby. 24 Maj 1922 - HL

I 1864 begyndte Nordbys indbyggere at købe jorden af Grevskabet, og endnu i 1867 lå alle byens 60 gårde og 59 huse tæt samlede inde i byen, så tæt, at man på sine steder kunne gå fra tag til tag mellem gårdene. Men fra denne tid begyndte man at flytte ud, og byen er nu som de andre på øen meget mere udbygget. En stor ulempe er det for indbyggerne, at de har en halv mil til de fjerneste marker ude ved nordspidsen.

Indtrykket af, at byen virker som en eneste frugthave, svækkes aldrig herinde. Her findes, med undtagelse af to stynede poler ved klokketårnet og nogle nyplantede linde ved gadekæret, kun frugttræer. I præstegårdshaven finder vi et vældigt valnøddetræ og en stor, gammel, ægte kastanje og rundt omkring i de andre haver flere gamle og unde morbærtræer. Haverne er åbne eller med et ganske lavt stakit, og åbenbarer under frugttræerne et strålende tæppe af tulipaner, pinseliljer, aurikler og mange slags stauder.

Langs vejende, der går rundt om byen, møder man pile, popler og aske. Her passer det bedre end noget andet sted på øen, hvad Pontoppidan siger i "Danske Atlas", at indbyggerne på Samsø "bygge og pryde deres Huse frem for andre Bønder," og dette gælder i lige høj grad husenes omgivelser.

SAMSØ

Ligesom de fleste byer på Samsø har Nordby sin "hellige sten", hvorfra efter sagnet de små børn kommer. Kun Ørby danner i så henseende en undtagelse, her henter man børnene fra en brønd. Storken har åbenbart aldrig været talrig på øen, og nu er den ganske forsvundet. Undertiden er disse sten hele dysser, til andre tider, således som ved Nordby, blot en eneste kæmpemæssig sten. Denne ligger halvanden kilometer nord for byen ved vejen til Mosegård på et 34 m højt bakke- og er ca. 3½ m. lang kampesten af uregelmæssig form, er rager 1 ¼ m op over jordsmonnet. Efter formen at dømme har den aldrig tjent som overligger på nogen dysse.

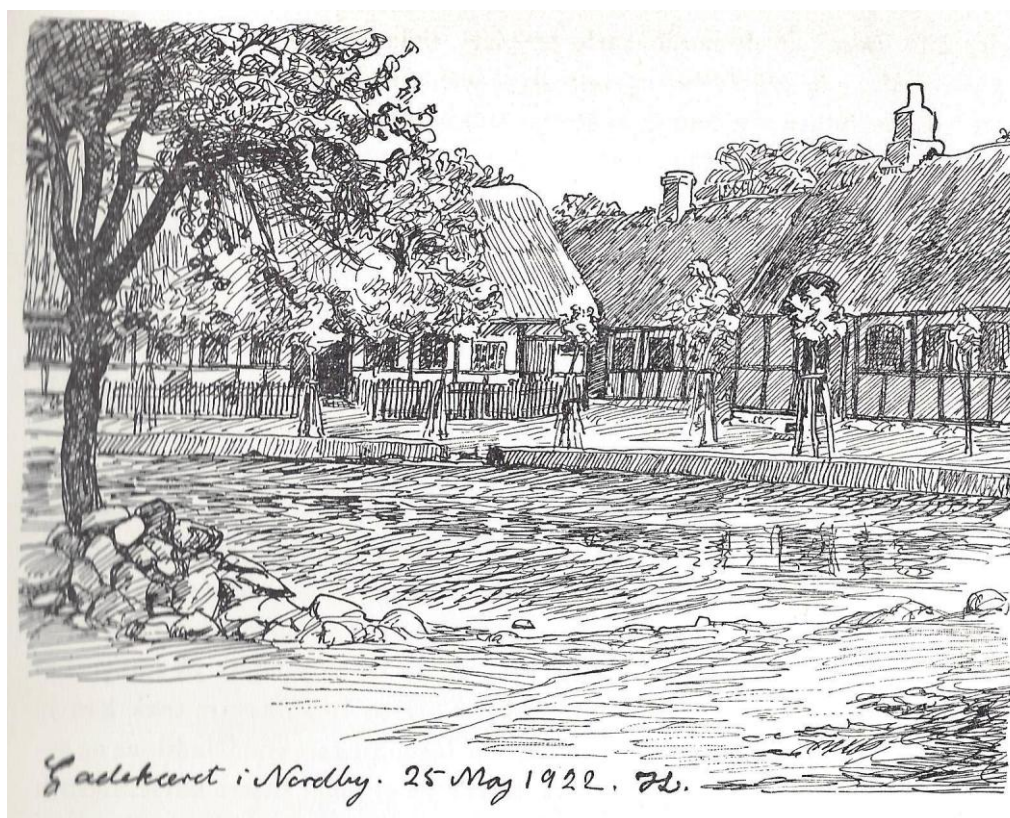
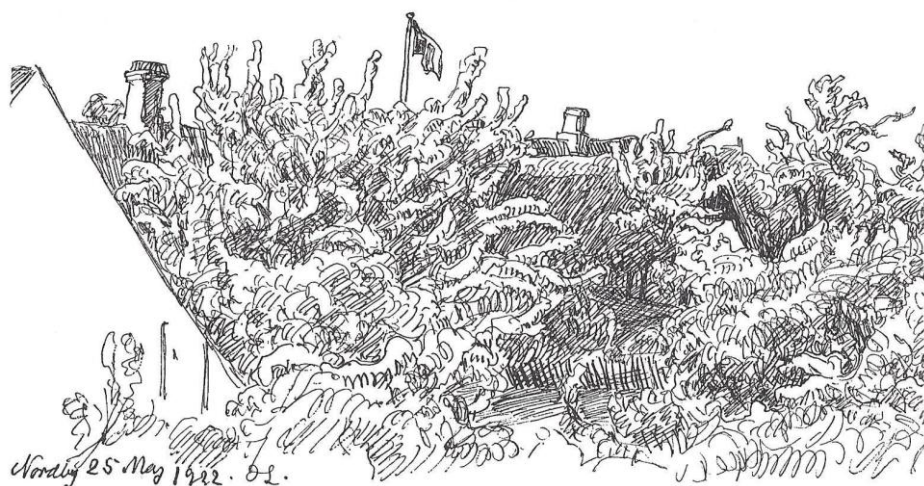
Hele nordlandet får sin børneforsyning fra stedet. En drægtig oliebil som jeg mødte på marken, havde rigtig retning bort fra stenen; den var på vej sønderpå og befandt sig i en så hartad utrolig tilstand af frugtsommelighed, at den næppe kunne slæbe sig af sted. Der bliver såmænd ingen mangel på oliebiller i nabolaget foreløbig.

Derimod spejdede jeg forgæves efter menneskelig ungdom i nærheden. Jeg gad vidst, om de nordbykarle og piger endnu følges ad, når de gæster stedet, eller om afholdsbevægelsen også har grebet dem på dette punkt. I byen ser man dem i al fald så godt som aldrig sammen. Jeg mindes mit første indtryk af byen da jeg for en del år siden holdt mit indtog her og en sen forårsaften nærmede mig kroen. Det var ligesom nu i maj, og alle haver stod i deres fulde pragt under den mildt lysende aftenhimmel, hvor en nysopstanden fuldmåne gled gul og fed op bag de rødmende frugtgrene. Da jeg nærmede mig kroen ad vejen, hvor unge piger parvis med hinanden under armen i den stille aften, mens ikke et mandfolk var at øjne, nåede pludselig en mærkelig dæmpet dundren mit øre. Det var i det sidste krigsår, og tanken om fjern trommeild faldt mig ind. Kom lyden ude fra havet? Som jeg nærmede mig kroen, blev lyden stærkere, og da jeg trådte ind ad gangdøren, hvor jeg løb på en af kropigerne, var det blevet til en stærk og jævn drønen. Da jeg spurgte pigen, hvad det var for en larm, åbnede hun døren indtil krostuerne – og se! Her sad ved henimod en snes småborde, som fyldte tre store værelser; mindst tre – fire karle ved hvert bord og spillede kort. Braget kom af, at de slog i bordet ved hvert eneste udspil! Deres arme gik som plejlstænger op og ned.

Tobakstågen lå som røg over en slagmark, og rundt om på bordene stod hel- og halvtømte kopper og hvidtølsflasker. Ingen mælede et ord. Der stank af hvidtøl.

Nu gik det op for mig, at jeg var havnet i en afholdskro, men med en afholdenhed af dimensioner, som jeg ikke hidtil var præsenteret for.

SAMSØ

Efter en ganske fortrinlig aftensmad gik jeg i seng i et ypperligt værelse hvor braget dog holdt mig vågen til henimod midnat. De unge kvinder, der upågtet trak rundt på vejen, var da for længst forsvunden. Og da månen nåede op over frugttræerne, fik den udsigt til en krodør, ud af hvis gab der gled en strøm af tobakståge og tevandsem – samt karlfolk, der var stoppet med sødt øl til overskægget. Efter at have evakueret sig langs kroens vægge gled de huldsaligt ræbende ud i forårsnatten.

En enkelt "overligger" havde værelse ved siden af mit. Det er den uhyggeligste nabo, jeg i mit ofte stærkt bevægede rejseliv har haft. Forsøg efter dette at bilde mig ind, at afholdsdrikke i mindre grad end andre sætter "de onde safte" i bevægelse! Ophidset af disse og af kortspillet, afholdsbevægelsens ofte alt for sikre følgesvend, og med en ølgær og sukker opspilet mavesæk lå denne ulykkelige og rasede hele natten, i

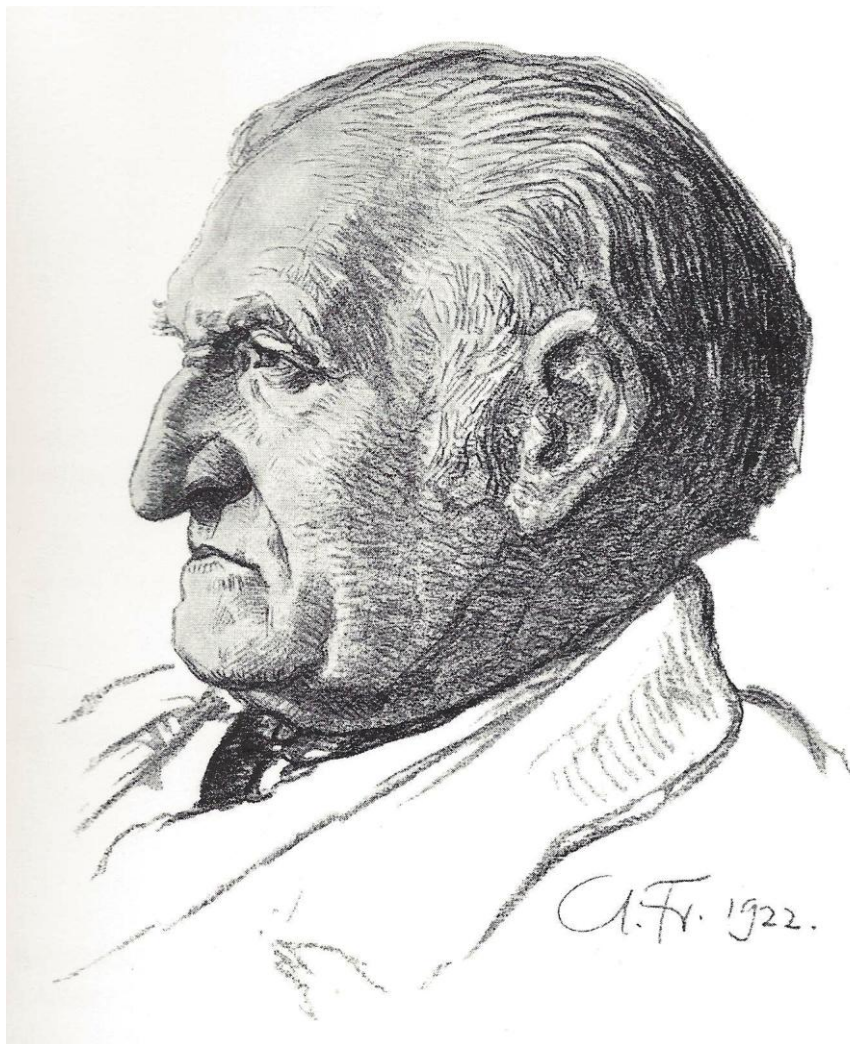
SAMSØ

søvne brølende på "trumf" og dunkende med sin højre i væggen. Og han nøjedes ingenlunde med at snakke i søvne; nej han sang – himmelhøjt – den afskyeligste og længste vise jeg har hørt. Eskimoernes bloddryppende trommesange var som "Nonnens bøn" imod dette. Det klang som tartinis "Djæveltrille" spillet baglæns på en brystsyg fagot uden mundstykke.

Hvad nytter det, at de på øen stærkt udbredte "kærlighedspærer" gror i større mængder i Nordby end andre steder, når Eva går ensom under deres duftende grene mens Adam spiller idiotseksogtres i sit ansigts sved? Dersom man ikke optager den gamle skik, at ungdommen to og to valfarter til Dyvelstenen, da vil Nordbys befolkning visselig uddø.

Efter typerne at dømme er der på nordlandet et uhyre spring mellem over- og underklassen, mellem bondearistokratiet og "proletariatet". Jeg henviser til forskelligartetheden mellem portrættet af den gamle sognerådsformand Morten Madsen fra Nordby og tegningen af husmanden samme steds fra – eller især de to karlefolk på fotografiet

Den førstnævntes træk kan jo minde om ingen ringere end Gladstone og synes at yde på et langt højere udviklingstrin end de andre, lidt lavkomiske molbo typer

SAMSØ

Den gamle sognerådsformand er af fremragende, gammel nordsamsingslægt, der står på højde med de navnkundige slægter fra sydlandet: Gylling Holm, Bur og andre. Han er en usædvanlig intelligent mand og trods sine treoghalvfjerds år levende og spændig, går endnu selv til arbejdet på marken sammen med sine folk. Han ledsager os en dag ud til nordlandets og øens højeste punkt "Ballebjerg", til fods. Som han går der foran os med sin elastiske gang og sin brede, af arbejdet noget bøjede ryg og det prægtige hvide hår under den sorte hat, synes han mig at være typen på den ideale gamle bonde, den frie storbonde. Han hilser med et kast af hånden op til hatteneskyggen, når forbipasserende tager luen af. Hans tale er fri, overlegen – det er en herremands form, han bruger.

Over det åbne land, der fra byen langsomt hæver sig over mod vestsiden, nærmer vi os de vældige bakkebølger, er øverst bærer Ballebjerg på deres ryg. Set herfra ligner den vældige ås med sine mangefarvede agre et broget tæppe, der falder næsten lodret ned foran os – utroligt, at sligt virkeligt kan befærdes med hest og plov! Da vi når åsens fod og begynder at stige opad, fortæller den gamle, at han selv i fjor har pløjet denne landstrimmel, som vi her møjsommeligt aser opad. Øverst under bakkens top har han i læet anlagt en fortrinlig frugthave, hvis træer trives brillant. Selve bakkens top, som han nylig har købt, vil han derimod af hensyn til den pagtfulde udsigt ikke beplante. Han har her opført et ganske lille udsigtstårn, der ligner stenfoden af en gammel hollandsk mølle. De valfartende finder herinde en protokol, hvor man kan skrive sit navn, samt kortelig de indtryk, som stedet og lejligheden måtte fremkalde. Jeg fremsætter et par prøver på protokollens mangeartede indhold:

"En rigtig varm Tak til M. Madsen for alt, hvad han har gjort for Nordby og dets Beboere, særlig for de små i Samfundet, havde vi sådanne mange.

En gammel Nordbyer

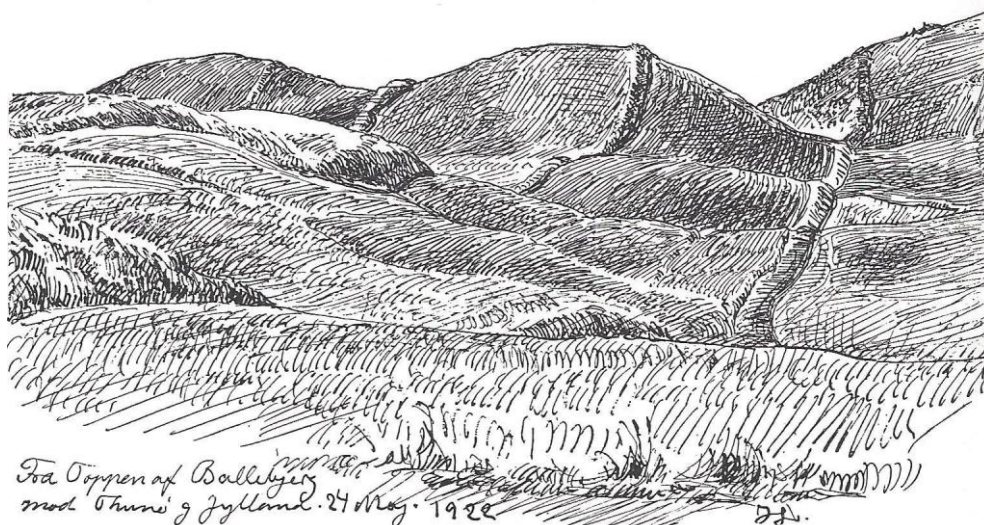
Et andet sted har en fremmed med en naiv og lidt rystende, men omhyggelig skrift, der tyder på fuldt alvor hos den skrivende, afleveret følgende:

"Vel er jeg glad over til Samsø at komme,
Men jeg siger dog "Home sweet Home"
A.H.D.

Sognerådsformanden er af den slags folk, som trods sin høje alder ikke kan falde til ro. Siden svigersønnen for en del år siden er gået i spidsen for gårdens drift, har den gamle i den tid, han får tilovers, kastet sig over de genstridige bakker herude. For tre år siden plantede han det lille anlæg i læ af den vældige bakke. Henrivende er det med sine lysende frugttræer, hvis farver står herligt til det omgivende, barske landskab – i modsætning til de bjergfyrplantager, man ellers møder overalt.

Udsigten fra bakketoppen er imponerende, særlig mod vest over havet til Tunø og Jylland og mod syd over tangen til sønderlandet. Det er et strålende skønt land, det minder i mangt og meget om de pragtfuldste stykker Jylland, måske mest af alt om Hels Banker. Kun et skærer i øjet: det fremmedartede, sortgrønne plaster, som plantagen danner dernede på heden i syd. Alene af den triste uharmoniske farvevirkning kan man skønne, at her er et fremmed ukrudt blevet sået.

SAMSØ

Nordlandets mægtige, kuperede højland ses herfra, strækkende sig langs hele vest og nordkysten, rækker af vilde, mørke bakkedrag, der uregelmæssigt bølger mellem hinanden. Man er uendelig langt borte fra idyllen her – der, der undertiden på "en ram jydebatte" kan virke både lummer og kvælende. Her er man løftet op i frakkestroppen og eksponeret for elementerne i al deres magt og herlighed.

Fra det 64 m høje Ballebjerg, der kun er 3 – 400 m fra stranden, ser det ud, som har man det rullende hav lige under sine fødder. Rundt til alle de andre sider vælter andre bakker sig under en som puklede kæmpedyr. En bondegård ligger her lige under bjergets sydvestside i styrtingerne ud mod det åbne hav – så lavt under mig, at jeg tydeligt ser gårdspladsen mellem længerne. Ensomt, barskt og herligt må her være om vinteren.

Navne som Anbjerg, Bikuben, Marensbjerg, Sandballe og Føldal Banke betegner højderne heromkring i syd og nord, Langdalen og Møgelskår et par af de kløfter, der gennemfurer dem.

Hvor landet hælder ned mod sydøst, ser jeg over den vide, åbne flade Nordby Kirke hæve sig i det fjerne, tung og ensom – så mærkelig langt borte fra sin store landsby, som var den hver nat i hundreder af år vandret et hanefjed bort for at komme ud i ensomheden. Er dens underlige plads mon bestemt af de gamle landsbyer Søby, Glistrup og Kongsbølle, som i længst henfarne dage lå her på dette land, og som efter sagnet blev lagt øde af lybeckerne i slutningen af det fjortende århundrede? Der er vist ingen tvivl om det!

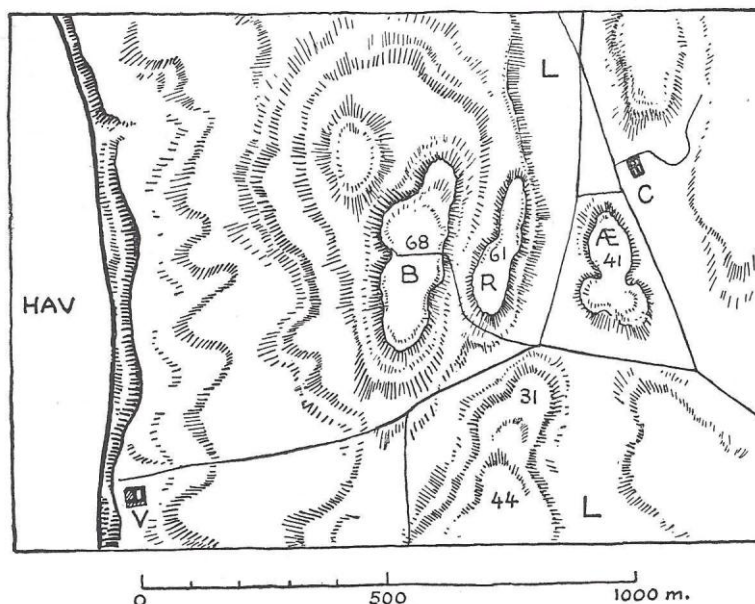
Jeg er kommet til den tror ved samtaler med en mærkelig mand, malermesteren i Nordby, J. P. Johnsen, som dels ved hjælp af et gammelt matrikelkort, dels ved mundtlige oplysninger fra folk på stedet har konstrueret et kort over nordlandet. Han har igennem mange år bl. A. fået opspurgt alle de gamle stednavne, som endnu huskes, og indført disse på sit kort. Efter dette kort og de derpå med stor omhu anbragte navne er det med temmelig stor nøjagtighed muligt at bestemme pladserne for de tre landsbyer, som gik til grunde ved plyndring og brand i 1360 – 70.

På dette af Johnsen rekonstruerede kort finder man navnet Kongsbølle på et sted ret øst for Ballebjerg ved den sydlige ende af "Langdalen". Efter at have sammenholdt kortet med oplysninger, jeg på stedet fik af den gamle sognerådsformand, og efter en besigtigelse af terrænet øst for Ballebjerg, er jeg kommet til den

SAMSØ

overbevisning, at det gamle kort Kongsbølle må have ligget østen for "Roubjerg", og at den nordre ende af byen har nået ud for den bakke, som i dag bærer navnet "Bys Ende" – samsingsk "Bejs Æhn"

På generalstabskortet fejlagtigt kaldet Bjergs Ende (!). Her har den haft et ganske fortrinligt læ bag de mange vældige bakkerækker i vest.

Kortskitse af »Balleskaar«. B: Ballebjerg. R: Roubjerg. Æ: »Bejs Æhn«. L: Langdalen. C: Gaarden Bakkely. V: Vestballegaard.

Navnet Glystrup (samsingsk Glistrup) og Glystrup Agre findes på Johnsens kort et par kilometer SSV for Nordby, omtrent midt mellem denne by og vesterstranden. Endelig findes navnet Søby, ligesom Søbytoft og Søbykjær, på kortet ca. 2 km omtrent ret syd for Nordby, ved vejen, der fører til Mårup. En større ejendom på stedet bærer endnu navnet Søbygård.

Her har vi da uden tvivl pladserne for de gamle byer, hvis indbyggere senere efter ødelæggelsen flyttede til Nordby. Og kirkens mærkelige beliggenhed finder da måske derigennem sin forklaring.

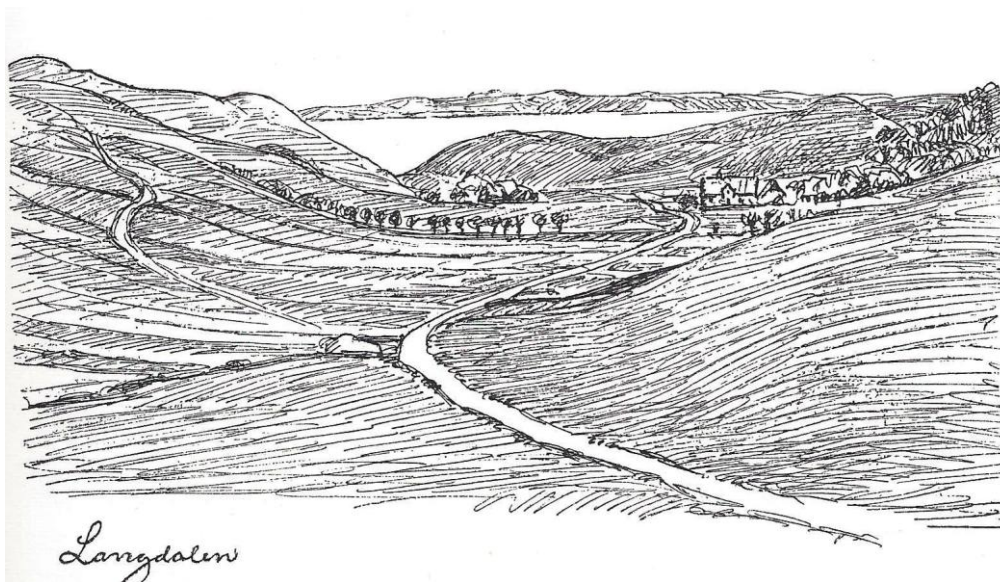
Udsigten fra "Bejs Æhn" gennem Langdalen mod nord er en af de mest storslåede og karakteristiske på vestlandet. Selve bakken er en ca. 80 m lang knude med en kam så skarp som ryggen på en gammel ko; den ligger på langs i dalens sydlige ende med svære højderygge til begge sider. Over Langdalen på hvis bund vejen slynger sig, ser man over Langdals Gårde "Ellebjerget" på Mols løfte sin blånende kegle op i dagen, fjern og uhåndgribelig som et fatamorgana. På Roubjergs skrænter færdes en ensom plovmand bag sit asende spand, det eneste menneskelige væsen inden for synsvidde. Tværs over dalen hører vi hans sang, skiftende med temperamentsfulde tilråd til bæsterne. I øjeblikket kiler han på med "Vift stolt på Kodans bølge", hvis tekst forløber således:

Fra Himlen er Du faldet,
Du Danmarks Helligdom...-

SAMSØ

Æh – din satan! Ka’ do homme dæ ---!”

Vi siger her farvel til sognerådsformanden, der i gelinde trav forsvinder ned ad bakken i retning af Nordby, mens vi trækker vore cykler ad den modsatte vej mod nord gennem Langdalen. Gyvelbuskene på bakkensiderne er ved at sætte blomster; herligt stråler de mellem de røde engelskgræs og den skønne ”knoldet stenbræk”, der er i fuldt flor, mens fandens mælkebøtter allerede så småt er begyndt at sætte frø, Der driver bort for den blide forårvind.

Da vi når vejen i dalbunden, der kommer fire – fem småbørn vandrende hen ad denne imod os. De har hinanden i hånden; men forrest går en lille pige på tre – fire år alene. Hun har en krans af mælkebøtter på hovedet og i to lange guirlander hænger de på begge sider som fletninger helt ned til hendes knæ. Som hun går der og smiler undseligt i solen, er det, som selve prima vera kommer os i møde.

Når man færdes på Samsøs sønderland, synes man, at næppe noget sted i Danmark har set finere landbrug og havebrug. Men nordlandet sætter dog rekorden. Marken er pillet for hver sten, selv om de ligger en halv mils vej borte fra gårdene. Og haverne er små vidundere, hvor næppe en kvadrattomme jord ikke er udnyttet. Bakke op og ned omtrent helt ud til de nordligste, bratte brinker er der kælet for den magre, sandede jord, der her ligger lagt fra menneskeboliger, så ren for ukrudt og sten som havernes bede.

Først helt ude på de yderste, skaldede åse, der er en fortsættelse af vestsidens mægtige bakkekæder, har man givet op. Her står vi i et råt og barskt urtidslandskab, hvor fattigt græs gror lavt som mos og lav over de grusede, stenede kupler i grå og gulgrønne farver. Her er vildt og storslået – et ensomt og forladt, men herligt land! Og her som alle vegne gælder det: jo fjernere fra mennesker, jo nærmere guderne! Et mylder af blomster er strøet over disse fattige bakker. Mellem gnistrende røde mosser gror engelskgræs, stenbræk, fandens mælkebøtter, kodriver og stedmoderblomster; violer vælder op af sandet i store klynger, engelsød og timian, forglemmigej og potentil. Violette storkenæb står med forbavsede ansigter over deres egen pragt på denne magre bund, og evighedsblomsters sølvgrå blade stråler som smykker på mossets puder. Rundt omkring står den alvorlige lyng i lave stride buske.

Issehoved hedder dette sted, som er landets yderste huk mod nord ud i Kattegat. Ingen sangfugl løfter sig over dets agre ikke engang en enlig lærke ser vi her. Kun stenpikkeren flyver stilfærdigt fra tue til tue, svaler jager over de yderste klinte, vibens skrig og bomlærkens og engpiberens traurige viser lyder mellem bakkerne, hvor mågernes skygger falder, når de på stive vinger står spejlende over kysten. Men nede ved den stenede strand, der som en skarp knivsod jager ud mod øst, følger gravandens vagtsomme øje din færd deroppe i højderne, og edderfugl og muddersnepe tager til vingerne, om du gør mine til at stige ned fra åsens ryg.

Beständig slæbende vore cykler med os gennem det fuldkommen vejløse land vandrede vi hjem langs dets vestsider. Her, fra toppen af en af de vildeste bakker, virkede det som noget aldeles naturstridigt, som en åbenbaring, da vi nede i et dybt dalhug så ruinerne af en gammel bondegård. Stedet kaldes Brøndkær. Denne grønne, frodige plet med to blinkende damme og de skyggefulde træer omkring de sammensunkne mure af nogle kvaderstenslænger, et mosgroet stendige om en tilgroet, endnu pragtfuld have med blanke pile og popler og med frugttræer, som stod i det herligste blomsterflor – den ligger som en lille venlig oase i en ørken. I skyggen under havens træer, hvor jordsmonnet var dybgrønt og fugtigt, græssede nogle løsgående gløede ungkreaturer. Inde fra haven sang gulbugen – minsandten om den ikke har fundet stedet! Og fra en af dammene, der er halvt tilgroet med hvide vandranunkler, flyver en atlingand op med klaprende vinger. Ja – her er godt og ensomt for en sky fugl.

Skærmet til alle sider af de vældige bakker ligger denne lille venlige dal, skjult og stille. Må jeg ikke trp, at Vorherre har holdt søndag her, da han engang skabte dette land!

Det lakkede mod aften, da vi atter nåede Nordby. Og da vi på tilbagevejen til Besser kørte ned over Nordby hede, var mørket faldet på. Alt var stille, ingen lyd nåede os fra noget sted, og sommernattens bløde luft lå som et slør over land og hav.

Det var i udkanten af plantagen, hvor vi var steget af cyklerne, at jeg sad alene og røg min pibe, da noget gråt og mærkeligt pludselig dukkede op mellem mig og de sorte graner. Det var en besynderlig stor, spøgelsesagtig fugl, der fuldstændig lydløst kom flakkende inde fra mørket hen mod mit ansigt. Som en stor, lodden natsværmer på bløde vinger hævede og sænkede den sig i en mærkelig glidende flugt, strøg tæt forbi mit ansigt og forsvandt som et åndesyn over den mørke grønsvær ind under granernes skygge.

Det var natravnen!

En mærkelig, uhyggelig følelse greb mig. Det var jo min barndoms spøgelsesfugl, til hvilken rædselsfulde sagn knytter sig. Jeg mindes, hvorledes min gamle bedstemor derovre på Djursland jog mig i seng om aftenen med de ord: "Stræb nu, at du kan være nede under dynen, inden natravnen kommer uden for vinduet!" Og selv efter at skrækken for længst havde jaget mig i seng, vedblev tanken om at se fabeldyret at være en jagende rædsel; thi fra mit skjul spejdede jeg længe med et øje gennem åbningen mellem dynerne mod de sorte ruder, hvor spøgelseset kunne åbenbare sig i et glimt – et syn, som måske ville lamme eller dræbe mig.

Thi natravnen er sjælen af et ondt og ugudeligt menneske, som er manet ned i jorden, og gennem hvis legeme der er nedrammet en pæl. Hvor pælen står, hører man om natten, før den døde som en natravn flager op fra stedet, en rædselsfuld lyd: råk – råk! Lidt efter kommer spøgelsesfuglen ud med et skrig eller med en høj brølen. Den letsindige vandre, som efterligner denne lyd, er fortabt, hvis han ikke forinden har

taget en jerngryde over hovedet. Genfærdets udseende og størrelse veksler fra et par flyvende bukser til en vogn uden hjul og sidefjæle. Bestandig flyver den fra vest mod øst for at nå til Kristi grav, hvor den kan blive forløst. Men hver nat må den begynde fra sit udgangspunkt på ny; thi så langt, den om natten flyver over jorden, må den om dagen tilbage under jorden.

Gennem sin venstre vinge har den et stort hul, mærket af pælen, som er rammet igennem den. Ser nogen gennem dette hul, bliver han enøjet, eller han kommer til at bytte skæbne med natravnen. Kommer utysket flyvende, må man kaste sig næsegrus på jorden og blive liggende, lige til hanen galer.

Troen på natravnen som ondt genfærd er på besynderlig vis blandet sammen med sagnet om "Æ Wojens Jegger". Odinsjægeren, den onde rytter – en vild skikkelse til hest, farer i de mørke, høstlige nætter med sine sorte hunde "helrakkerne", over stok og sten, bestandig jagende en flygtende kvinde – en ellefrue eller havfrue. Han spørger den vejfarende, om han har set kvinden og ad hvilken kant hun flyede. Og så sætter han på ny efter hende. Den adspurgte hører et skud – og straks efter vender jægeren tilbage med ellefruen kastet over sadelknappen. Sagnet kalder altid denne kvinde "slattenpatte", og et sagn melder, at jægeren engang sås med ni havfruer; sammenbundne ved deres lange bryster hang de slægt tværs over sadlen.

Dette sag, som findes i alle Nordens egne, skildre valfader, Odin, der af kristendommen er forvandlet til en ond ånd. Men folketroen har ladet ravnen, Odein hellige fugl, vandre over i "natravnens" rædselsvækkende skikkelse. Også denne jager ofte en anden fugl, og bærer det førnævnte drastiske navn. Oprindelsen er et stykke asatro, der altså her går igen lige til vore dage.

Når min gamle bedstemor i forfærdelse over et eller andet udbrød: "åh – we og wok!" svor hun da ikke ubevidst ved Odin, vil og ve?

Det var henimod midnat, da vi efter en hård arbejdsdag på over seksten timer nåede tilbage til Besser kro – behageligt trætte, men ingenlunde udasede som for blot otte dage siden, da vi begyndte med arbejdsdage på en ca. ti timer. Man kan altså godt træne sig op på en uges tid, selv om man har passeret de halvtreds!

Alt, hvad vi trængte til, fik vi her: en cigar og et godt glas øl. Og øjeblikket var inde til at give Kipling ret.

"- a woman is only a woman
But a good cigar is a smoke".

Sammen med lærerne Sigurd fra Besser og Madsen fra Brundby kørte vi en dag i førstnævntes bil ud til "Møgelskår" på nordlandets vestside. Stedet der ligger ret vest for Nordby kirke, er et bølgeformet højland, gennem hvilket fire kløfter skærer sig ud mod kysten og ca. 300 m fra denne støder sammen som bifloder og danner en hovedstrøm. Hele "skåret" med dets bifloder er afløbsrender fra en istidsbræ.

Møgelskårkløfterne med deres bakker danner et af de mest storslåede og mærkelige landskabsfænomener, jeg har set herhjemme. Der hviler over det, selv på en klar solskinsdag som denne, en stemning af dystret øde og vild uhygge. Står man i den sene, lave eftermiddagssol på det midterste fremspring mellem "bifloderne", tager det med kold hånd om ens indvilde at stirre ud mellem disse jættestægtige former, hvor skærende lys på de skaldede bakkers side veksler med kløfternes skarpe, sorte skygger, eller ud, hvor de nøgne kuplers brutale silhuetter står truende mod det vide havs øde, metalskinnende flade. Længere behøver man ikke at rejse for at finde "Thule"

SAMSØ

Den mægtigste af de ud mod havet knejsende knuder ligner en sovende kæmpemammut; man venter at se den løfte sin ryg – langsomt – mens jord og stene vælter af den ned i hullet, hvor den har ligget.

Langs yderstranden løfter sig til begge sider klinten, som ofte når en højde af 30 m og i græsklædte skråninger falder ned mod havstokken. Hvor skåret bryder gennem klinten, er denne ca. 22 m høj, og mellem dets øverste rande er en afstand af omtrent 60 m.

Nogle dage senere opdagede vi på sejladsen langs kysten mellem Hjelm og Tunø i en heldig belysning – solen stod lige i syd – endnu to andre skår i klinterne, mindre end dette, men dog ganske anselige.

På østkysten findes nordøst for Nordby endnu en lignende afløbsrende, ”Byløkke Skår” (samsingsk Bilekke), som dog er af langt mindre dimensioner end Møgelskår og kun består af en enkelt, skarp kløft, der svinger fra kysten i en bue mod nord og kun er ca. 100 m lang og højst 40 m bred, hvor den skærer gennem den 15 m høje klint ud mod stranden.

Siddende på klinterne ved Møgelskår, mens solen bag havet nærmer sig sin nedgang under de fjerne jyske høje, fortæller lærerne om overtro og gamle sagn og skikke fra øen.

De gamle bybrønde opfattedes her overalt som hellige steder, til hvilke ingen turde nærme sig, når mørket var faldet på. De havde deres bestemte, hemmelige vogtere, som man skulle være sig for; således havde brønden i Brundby og et kær i Langemark til vogter en mystisk so, hvis navn var ”Påressow” eller ”Puessow” (hullerne kaldtes påres eller pures), og dette udyr anfaldt de letsindige, som nærmede sig ved nattetid, ved at fare ind mellem benene på dem, få den op at ride og derpå gennemsave deres krop med sin skarpe, takkede ryg.

Man havde indtil for ca. tredive år siden endnu bevaret den gamle høstskik at lade det sidste skår på markerne stå umejet. Ingen holdt af at lægge eller kræfter til det stykke arbejde. Oprindeligt betød denne skik et vedtaget offer til jordånderne, hvem ingen turde krænke ved at synde mod vedtægten. Troen på disse jordånder spillede i gammel tid en stor rolle; men skikken var dog til sidst blot en overlevering, som næsten ingen mere kendte oprindelse til, og nu er den ganske forsvundet.

Der findes om Madebjerggård i Besser et sålydende sagn fra omkring år 1800: En jødisk bissekræmmer kom en sen, mørk aften til gården og bankede på for at få husly. Han blev indladt og sov der om batten; men siden så ingen noget til manden; trods al efterforskning var han sporløst forsvundet. Den tro bredte sig da, at han var blevet slået ihjel af bonden og hans kone, og den bestyrkedes ved, at disse pludselig på uforklarlig vis kom til stor magt og velstand.

Da konen i gården nogen tid efter krøb i barselseng og fik tvillinger, så man ganske selvfølgelig et fingerpeg fra himlen deri, at disse blev dværge med et frygteligt udseende (sikke et held for konen, at det ikke blev jøder). Disse to stakkels utysker døde dog begge i barnealderen, den ene på den usædvanlige og excentriske vis, at han ”blæste vejret af sig” ind i en ovn, hvor han pustede til ilden. Der lå han! Om årsagen til den andens død meldes der intet.

Lærerne fortæller, at ved bryllupsgilder i gamle dage kom de indbudne altid med bidrag i store mængder til festmåltiderne, men at det var en ufravigelig skik, at værtsfolkene leverede noget af deres overflod tilbage,

når festen var forbi. Den større eller mindre grandezza, hvormed dette foregik, gav ofte anledning til raillerier over smålighed hos værtsfolkene og til adskilligt kævl mellem familierne.

Alle gamle skikke og sædvaner forsvinder, de gode med de onde. Det skal i denne forbindelse blot nævnes, at der for kun halvtredsindstyve år siden endnu var omtrent 750 væve i gang på øen, som arbejdede udelukkende til hjemmenes forbrug. Nu er der kun to eller tre tilbage.

Når man går ad vejen over Nordby hedes sydlige del oven for Stavnsfjorden og har passeret den ensomt liggende skole, svinger vejen pludseligt mod sydøst og går ud over den lange, smalle odde, på hvis yderste spids det lille fiskerleje Langøre har sin plads. Det er Langøre Odde eller det gamle Ormehoved. En mængde andre, uregelmæssigt formede halvøer og næs skyder ud i fjorden her fra nordlandets sydøstlige fremspring, således den tidligere ø Hesselholm med sin 19 m høje bakke, den 13 m høje Grønhøj og den østligste af dem, Armhoved, med en 15 m høj bakke.

Om landet heromkring siger Pontoppidan i Danske Atlas: "Paa den østre Del af Heden ligger Sanddopperne, som er et Flyvesand, der breder sig aarlig mere ud." Og "Paa den østre Side af denne Hede hen imod Stavns ligger en høi Bakke, kaldet Arm – Hoved og i det gamle Kongebrev Orm – Hoved" (et pergamentbrev fra Christian III, hvori han overdrager Nordby sogns beboere denne hede til græsning); "samme Arm – Hoved er grøn, og har tilforn været dyrket; i Krigs Tider stod her Baun – Vagt. Det fabuleres, at i Arm – Hoved, og dens øverste Spidse, kaldet Schodshøyen, skal boe en Bierge – Mand, som man kalder Schodshøj – Manden; samme skal foraarsage, at intet Qvæg bliver liggende over Natten paa Arm – Hoved, men ved Solens Nedgang begiver sig altid ind paa Heden - - saa som Qvæget ei giærne ligger ved Havet om Natten," tilføjer forfatteren prosaisk.

Stedsangivelser "hen imod Stavns" er forkert. Armhoved med Skodshøj er det sydøstligste fremspring af nordlandet nord for Stavnsfjorden.

Videre siger forfatteren: "Strax ved Arm – Hoved ligger en anden mindre Bakke, Børstens Hoved, hvorved er et Sted kaldet Gaards – Stedet, hvor et Huus, har staaet, hvis Rudera endnu kiendes; men har været øde, siden den sidste Beboer blev ihielslagen ved Nordby Kirke af Nordbye Mænd, saa som han idelig tog deres Qvæg op, som fra Heden søgte til hans Ager paa Arm – Hoved".

Navnene Armhoved og Ormehoved er ikke mere kendte af beboerne heromkring; men Skodshøj kaldes endnu den hos Pontoppidan, Thura og Tarp nævnte Schodshøj. Fra denne bakke er en herlig og storslået udsigt, endnu skønnere end fra Hesselholm og Grønhøj. Pragtfuldt er synet over heden i nordvest over den endnu ubeplantede del af tangen.

Det må være til denne kyst, sagnet knytter sig om havfruen, som viste sig for bonden og spåede om Christian IV's fødsel, og hvorom Troels Lund beretter i sine "Historiske Skitser", Kbhvn. 1876. I al fald siger bonden til rigsråderne, at han bor på "den nordøstlige Kant af Samsø skraas for Kyholm." Havfruen havde vist sig for ham som en dejlig kvinde, hvis ansigt var som andres menneskers, men med ganske fine hår over hele legemet og med temmelig store og flade hænder og fødder. Hun fortalte, at hendes navn var Ibrandt, og at det var hendes mormor, som i sin tid forkyndte kong Valdemar, at hans dronning skulle føde en datter, der ville overgå sin fader i vælde.

Der var således god tradition i slægten.

SAMSØ

Det var i november 1576, at bonden kom fra Samsø til Kalundborg med den glade tidende, hvilken rigsråderne indberettede til Frederik II, der senere lod bonden føre for sig. Denne frembar ikke alene havfruens spådom, men tillige en advarsel fra damen, at "efterdi Landet var fuldt af Synd, idet Drukkenskab, Løstgier, Hovmod og Selvrædighed tog Overhaand, skulde Kongen være betænkt paa at afskaffe sligt, at ikke Guds Naade og Velsignelse skulde vendes til Vrede og Straf." Kongen tog sagen højtideligt, han ønskede til Gud, at tidenden om prinsen måtte være sand; og hvad synden angik "saa skulde han søge at afskaffe den som det sømmede sig en christelig Herre." Bonden fik en fyrstelig tæreskilling og drog til Samsø med fred.

Spådommen slog til. Den 12. april det følgende år fødte dronningen en søn, den senere kong Christian den Fjerde. Havfruen holdt således sin del af kontrakten.

Men hvordan gik det med kongen?

Allerede ved dåbsfestlighederne viste det sig, at hans Majestæt tog sit løfte let. Værre frådseri og drukkenskab havde man aldrig set, selv i de tider. Men da den nidkære bonde vendte tilbage fra Samsøs kyst med fornyede instrukser fra den oprørte havfrue og nåede Frederiksborg, var han så uheldig at falde i hænderne på de forsamlede repræsentanter for den højeste gejstlighed. Disse de eneste lovmæssige forkyndere af overnaturlige åbenbaringer, som for øvrigt havde deltaget i festlighederne, tog den nybagte profet under behandling og sendte ham til sidst ned ad trapperne med en fast krokade. Selv kongen betragtede ham nu som "en sindssvag eller et redskab for djævelens svig."

Hermed forsvandt samsøbonden ud af sagaen som en forkæmper for en slet sag. – Det var just i de samme dage, Thucy Brahe var beskæftiget med at læse den nyfødte prinds skæbne i stjernerne. Sagen var således i de bedste hænder.

Jeg søgte og fandt det uhyggelig berømte "gårdsted". Tomten ligger ikke som af Pontoppidan påstået på den bakke, er hedder "Børstens – Hoved", men på en ganske jævn slette i den sydlige del af Nordby hede, lige nord for vejen, umiddelbart før denne svinger mod sydøst til Langøre. Stedet er ensomt og øde. Nogle ophøjede, knoldformede humpler, der ved nærmere eftersyn viser sig at danne en større og en mindre firkant, er tillige en fordybning som af en gammel brønd de sidste rester af den dræbtes bolig. Heden heromkring er af en ejendommelig og dyster skønhed. Od nordvest og nord ligger den ubrudte, mørke flade, kun lige i nabolaget danner nogle magre agre, hvor jordbunden er flintblandet morænegrus, et par blege firkanter i den sortagtige lyng. Rensdyrlav dækker hist og her den tørre grund mellem lyngens buske; sortbærplanter og rød og hvid kattefod er ellers det eneste, som fanger øjet på den endformige bund. Over den flade hedestrækning ser man i det fjerne tårnet af Nordby kirke, hvor bonden blev dræbt af de Nordby mænd. Om drabet ved egnens folk endnu besked, og også om "gårdstedets" plads. Mindet om slige begivenheder kan leve længe på så afsides steder. Den gamle ejer af kroen i Langøre, Lam, som er født her, fortalte mig, at "Nordby kirkemur er indmuret den sten, med hvilken nordbymændene slog bonden ihjel; og selv om man nok så ofte kalker stenen over, vedbliver den dog at slå blodrøde pletter gennem kalken."

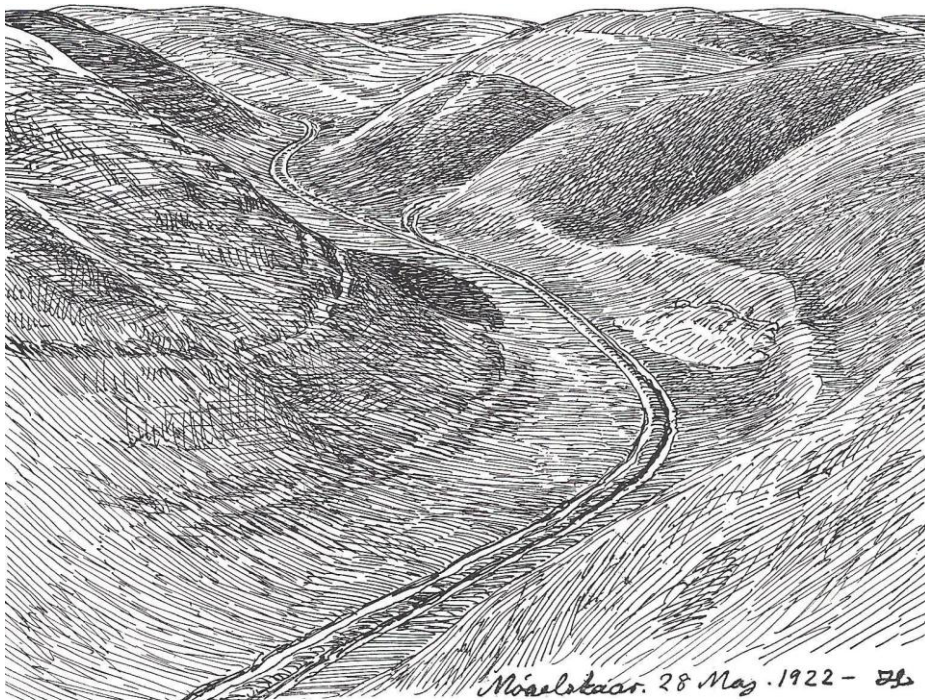
To dage før vor ankomst til Langøre havde jeg skrevet til vor nye skipper i Kerteminde, fiske Hans Petersen, om at komme dertil med "Rylen", da vi nu snart var færdige til at gå til søs. Og da vi ankom til stedet, så vi straks at båden lå fortojet i havnen.

SAMSØ

Vor gamle skipper fra i fjor havde nu endelig "lagt op" og erklæret sig uvillig til at gå med os oftere, Men han havde, skrev han, skaffet den bedste mand i Kerteminde i sit sted. Efter hvad vi senere erfarede, tor jeg, han havde ret. Under de påfølgende tre rejser var Petersen kaptajn på "Rylen", og flinkere mand har jeg ikke kendt. Dag for dag syntes man bedre om ham. Vi kunne uden at være "sømænd" helt hengive os til vort arbejde, vi blev i hans hænder et par transportable pakker, der blot kunne udtale ønsket om, hvor vi ville hen. Han var for os, hvad hunden med øjne som Rundetårn var for soldaten i eventyret. I hans hænder blev "Rylen" en lystsejler og vedblev dog gudskelov at være en fiskerbåd. Han manglede aldrig "den tredje hånd", når han betjente ror, motor og sejl på en gang; og han kunne drikke kaffe samtidig. Når han lagde til bolværket i en havn, stod de stedlige fiskere og glemte at skifte skråen af forbavselse over, at et fartøj med to kahytter, med sæbe og neglebørste liggende i redningsbæltet på ruffet, og tandbørster anbragt i surringen om masten, havde en mand om bord, der kunne sejle!

Petersen var altid ens: han sagde ikke alt for meget, men han smilede bestandig. Han lavede den bedste ålesuppe og den mest fremragende biksemad, jeg i mit liv har spist. Sådan en mand var Petersen!

I "Rylens" jolle foretog vi fra Langøre roture til de øer i Stavnsfjord, som vi ikke allerede havde besøgt i skydepram under vort ophold i Besser. Jeg har ventet med at omtale disse besøg for at kunne behandle fjordens øer og holme undser et.

UNG PIGE FRA SYD-SAMSØ

STORBONDE AF GAMMEL SAMSINGER-SLÆGT
FRA SØNDERLANDET

SAMSØ

HUSMAND FRA SAMSØS NORDLAND